

Зиновій Кннш

ЗУНР

ЗИНОВІЙ КНИШ

ЗУНРО

**Західньо-Українська
Національно-Революційна Організація**

ІСТОРИЧНО-ПОЛІТИЧНИЙ НАРИС

diasporiana.org.ua

СПІВНА СУРМА

Торонто

Автор застерігає собі всі права.

— 1974 —

Printed by:

Kiev Printers Ltd., 860 Richmond Street West, Toronto, Ontario, M6J 1C9

ПЕРЕДМОВА

Історія Західньо-Української Національно-Револуційної Організації виповняє тільки один відтенок соціологічно-політичного явища, що під назвою «зміновіжовщини» і «советофільства» проявилася в Західній Україні та серед воєнної еміграції в половині 20-тих років нашого століття. Тому, власне, може потрібно було б довше зупинитися над загальним суспільно-політичним тлом, на якому постала ЗУНРО. Та це мусіло б розгорнутися в широку студію, що простягалася б на всю нашу визвольну війну і переступало б рамки й завдання дослідника українського підпілля, що погало діяти аж по війні.

Але, навіть звузивши наше завдання, ледве ти можна буде коли написати повну історію Західньо - Української Національно - Револуційної Організації. Народилася вона в сутінках еміграційних інтриг і спекуляцій за підшептами зервоного диявола і прожила коротко, майже не залишивши по собі слідів. Майже всі актори тієї драматичної картини в історії нашого підпілля повимірали і нічого по собі не оставили. А хто ще й лишився в живих у насі, коли писалася ця студія і збиралися матеріяли до неї, в того сором замкнув уста на колодку.

Глядіти ж по архівах за історичними документами — даремне зусилля. Коли це діялося, ніхто не шукав за папером, щоб списувати «записки для пам'яті». Писати щоденники в револуційних дія-

зів — діло незвичне й небезпечне. А гужі тайні архіви для українського історика закриті і навряд чи буде коли до них доступ. А при тому вони не завжди достовірні, навпаки, з того, що досі в подібних справах виявлялося, багимо, як дуже вони перекружені, зле поінформовані, а то й свідомо фальшовані.

І тому може краще було б поставити в наголку не «історично-політичний нарис», тільки «пригинки до історії ЗУНРО». Все ж таки автор рішився дати зібраним, хог і скутим, матеріялам заокруглену форму нарису, як першу спробу накреслити образ Західньо-Української Національно-Револуційної Організації.

Скажемо відразу, щоб усім було ясно: уважаємо, що ЗУНРО — послугуюючися запозиченням з діялектики її табору висловом — «об'єктивно» працювала на шкоду українського народу, як зрештою й увесь тодішній советофільський рух у Західній Україні. Це, зрештою, потвердив пізніший розвиток подій найновішої нашої історії. Та це ще не знажить, що всі глени і прихильники ЗУНРО були національними ренегатами й большевицькими запродавцями. Чимало серед них було людей, що справді щиро вірили, що тільки такий і не інакший шлях — єдиноспасенний, тільки він веде до українського державного відродження і його закріплення. Велика більшість з них тяжко за те заплатила. Платить і далі український нарід за помилки того покоління. Нехай же ж це буде наукою і пересторогою для тих, що ще й сьогодні шукають симбіозу національно-українського з комуністично-інтернаціональним.

Зиновій Книш

I. РОЗДІЛ

ДЕСЯТЬ РОКІВ ПО СВІТОВІЙ ЗАВЕРЮСІ

Розчетвертована Україна. — Внутрішній фронт. — Маятник між Польщею і Москвою. — Комуністичні сирени ваблять національними співами. — Розгул советофільства. — Акція між студентами й інтелектуалами. — Наступ на тайний український університет у Львові. — “Зміновіховщина” на еміграції. — Українська Військова Організація — скеля серед моря. — Відношення УВО до Уряду ЗУНР. — Взаємини з оточенням през. Петрушевича. — Даремні спроби переорієнтувати УВО на советофільську базу.

Минуло десять років, від коли почався великий змаг світових потуг за володіння нашою планетою. Коли для більшости втягнених у нього народів закінчився він з підписанням перемир'я дня 11 листопада 1918 року, Україна стояла ще в розгарі своїх збройних визвольних змагань. Світ уже гоїв рани й відбудовував знищене війною господарство, а в той час Україна вибивалася з сил у війні з загарбниками на два fronti.

Надії на виборення й закріплення незалежної, суверенної і соборної української держави не здійснилися — Україну розчетвертовано між займанців. А що найгірше, зарисувався внутрішній фронт в українській політичній верхівці. Власне, продовжувалася фатальна традиція останніх століть нашої історії, коли українська політика ко-

ливалася маятником між молотом Москви й ковадлом Польщі, орієнтуючись то на одну, то на другу і не знаходивши в себе віри в силу власного народу. Ще раз повторилося прокляття долі: Уряд Української Народньої Республіки заключив союз з Польщею формальним договором у Варшаві, а Уряд Західньо-Української Народньої Республіки, після того, як рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923 року відобрало йому надію на успіх якихнебудь дальших дипломатично-політичних заходів, почав щораз більше схилитися в сторону орієнтації на Совєтську Україну.^{14А)}

---

^{14А)} Вже в 1922 році, після світової конференції в Генуї, стрінувся тасмно д-р Петрушевич з харківським комісарем Християном Раковським, (який “про око” називав себе головою уряду “радянської держави” — України). **Петрушевич зговорився з Раковським** у тім напрямі, що буде узгоджувати свою політику з большевицьким урядом. Це була тасмна умова, бо покищо д-р Петрушевич не хотів собі зражувати антанти своїми коншахтами з большевиками. Очевидно, що політична “фамілія” ундо-трудовицької партії зараз довідалася про цю тасмну угоду між д-ром Петрушевичем і Раковським. У цій справі постали між ундівцями спори з причини ріжниць поглядів на те, чи переорієнтуватися на большевиків, чи таки далі стояти “з Заходом” — покищо з антантою. Офіційний провід ундівської партії був тоді проти большевицької орієнтації, а з ним разом “Діло”. Зате друга група партії (пізніша “незалежна група”) стояла в цій справі беззастережно за диктатором Петрушевичем. Вона мала до розпорядження свій орган “Слово”, в котрім співпрацювали і піддержували його фінансово Вячеслав Будзиновський, о. Леонтій Кунницький, Олександр Барвінський (голова клерикальної, “християнсько-суспільної” партії) і інші. (Матвій Стахів: Хто винен?, з історії комуністичного руху та його помічників, Львів 1936, накладом “Громадського Голосу”).

На щастя, цей розрив з політикою повної суверенності у своїх змаганнях не пішов далеко вглиб, не дійшло до цілковитого двоподілу народу. Найперше, Головний Отаман Симон Петлюра, хоч і не зірвав союзу з Польщею, але виїхавши з її території до Парижа, як політичний емігрант, виявив тим самим недовір'я до свого "союзника" і сам ніколи вже на нього ані не покликався, ані нічого від нього не просив. Це фактичне зірвання взаємин сильно підірвало моральні й політичні основи Варшавського Договору в багатьох чесних українців і добрих патріотів, що до того часу, хоч і не схвалювали його, але вважали "конечним злом" у тогочасньому політичному положенні розтерзаної України.

З другого боку, Уряд ЗУНР, що останніми роками прийняв назву Диктатури з президентом д-ром Євгеном Петрушевичем на чолі, знайшовся в майже повній ізоляції від галицької суспільності, яка досі лояльно його підтримувала, без уваги на партійно-політичні різниці серед неї. Коли ж ставало ясным, що оточення президента д-ра Євгена Петрушевича ловиться на советську вудку, а й сам д-р Петрушевич не заявився за потребою боротьби також і з большевицькою окупацією України, величезна більшість суспільності відсахну-

---

Брошура полемічна, призначена для найширшого кола читачів, членів радикальної партії, переважно селян. Автор послугується пізнішою термінологією, сучасною виданням брошури. В 1922 році не було ще "ундівської" партії, яка постала аж 1926 року, до того часу були тільки всякі угруповання національно-демократичного характеру, з котрих найбільша була партія т. зв. трудовиків. (Прим. З. К.).

лася від нього і стала на шлях самостійної політичної переорганізації своїх сил.

Однак виринула нова небезпека. Большевикам мало було перетягнути на свій бік урядові кола ЗУНР. Їм зрештою не дуже й потрібні вони були, ішлося передусім про те, щоб обезголовити політично суспільність і вжити дотеперішнє її державно-політичне представництво як засіб у переорієнтації тієї суспільности на комуністичну Советську Україну. До того йшли вони повільно й обережно, граючи на патріотичних національних почуваннях українського народу під Польщею, не тільки в Галичині, але й на Волині, Поліссі, Підляшші, Холмщині і також на еміграції. Підсичували ненависть до Польщі, що загарбала українську землю, люто знущалася над людністю і в запамороченні військовими та політичними успіхами танцювала свій дикий танець на українських землях.

З особливою гостротою пішли большевицькі зусилля на відтинку студентської молоді, так у Львові, де ще існував тайний український університет, як і по всіх заграничних високошкільних осередках, де лише студіювали українці: Данціг, Прага, Відень, Берлін та інші. Треба признати, що не всюди стрінули вони належний відпір. "Зміновіховський"¹⁾ рух захопив чималі кола української інтелігенції. До них належали такі світочі української науки, як професори Михайло Грушевський, Степан Рудницький, Богдан Чайковський та інші, що погодилися з большевицьким режимом і вернулися в Україну. Тож не диво, що

---

1) Назва пішла від наголовку статті "Зміна віх" в одному з російських еміграційних періодиків.

мавши перед очима такі приклади і під барабанним огнем большевицької пропаганди, не одного студента засліпило *ex oriente lux!*²⁾)

Одним з наслідків советофільської пропаганди серед українського студентства був упадок Українських Високих Шкіл у Львові. Автор сам був свідком шаленої большевицької агітації за ліквідацією УВШ. Її удари ішли спершу не з чола, а з боку: мовляв, тайний український університет треба реорганізувати на зразок советської високошкільної системи, відступаючи від традиційної європейської форми факультетів єдиної високої школи і ставивши на те місце всякого рода "інститути". Це тому, щоб після одного чи двох років початкових студій у Львові, могли докінчувати їх у таких же інститутах Советської України. Але впарі з тим ішла інструкція зорганізованим уже в комуністичному русі студентам покинути дальші зусилля для втримання при житті тайного українського університету, бо він тільки відриває увагу від справжнього революційного руху та його завдань.

В скаженому розгупі советофільської пропаганди половини 20-тих років натрапила вона на скелю, об яку розбивалися всі її атаки. Вона не могла зламати молодого українського націоналістичного руху, хоч і не мав він тоді ще виробленої одностайної ідеології і не був ще організаційно оформлений. Єдина покищо зорганізована сила, довкола котрої зібралися пізніше елементи організованого українського націоналізму, була Українська Військова Організація, з Начальною Командою за кордоном і Крайовою Командою у

---

2) З латині: світло зо сходу.

Львові. І зовсім зрозуміло, що більшовикам дуже залежало на тому, щоб загорнути її під свої впливи, пустити в фарватер комуністичної революції. Робилися всякі спроби й заходи: індивідуальний підхід до визначніших діячів УВО від колишніх їхніх товаришів збої з українських армій, що після падіння української державности пішли на большевицьку службу і навіть часами займали високі становища на партійній та державній драбині Советської України; намагання переговорів у більш офіційній площині з членами Начальної Команди; підсилення до них промінентних українців з різних ділянок життя з намовами та переконуваннями тощо. До командного складу УВО не можна було підступити безпосередньо, годі ж було сподіватися, щоб люди, які zorganizували Українську Військову Організацію і стали на її чолі вже після того, як упала українська державна влада на землях українського материка, піднімаючи нарід до боротьби за **соборну** Україну, отже проти **всіх** окупантів українських земель, між ними й большевиків, ні з цього ні з того засіли за спільним столом до переговорів з большевиками. Для того послуговувалися вони посередниками з кіл Диктатури ЗУНР, що промовляли і від себе особисто і від Уряду, якого представниками вважалися. Стояли вони на становищі, що Українська Військова Організація, як збройне рам'я політичної влади, Уряду ЗУНР, повинна зберігати лояльність до свого Уряду за всяких умовин і слухатися його наказів.

Перерахувалися. Полк. Євген Коновалець, його Заступник полк. Андрій Мельник і багато інших колишніх старшин української армії, як наприклад полк. Роман Сушко, що стали потім

під прапорами УВО, хоч галичани з походження, ніколи не стояли під наказами Уряду ЗУНР. Визвольну війну проходили вони в лавах Української Дієвої Армії, що сформувалася в центральній Україні і стояла під наказами Української Народньої Республіки через її Директорію з Головним Отаманом Симоном Петлюрою на чолі. А хоч пізніше, після виходу Директорії на еміграцію і після заключення Варшавського Договору відносини склалися так, що не мали вони ближчого відношення до неї, все ж таки не поривали зв'язку й товариських взаємин з військовими колами УНР. Полк. Роман Сушко, наприклад, та інші старшини-галичани брали участь у Другому Зимовому Поході, що нещасливо закінчився під Базарем, а з другого боку полк. Юрій Отмарштейн став членом УВО і відбував часті наради з полк. Євгеном Коновальцем у Львові в справах революційно-визвольної постановки на українських землях під большевицькою займанщиною.

Українська Військова Організація постала, як військова сила, що мала в своїх рядах членів з усіх земель України, але не стояла під наказами ані Уряду УНР, ані Уряду ЗУНР. Одночасно не мала вона ані амбіції ані претенсій бути політичним проводом українського народу. Вважала себе зав'язком майбутньої нової всеукраїнської армії, що після визволення України стане до розпорядження українського Уряду в відродженій українській державі. І хоч про те ніде не писалося ані не стверджувалося воно ніякими актами, договорами чи заявами, та було це відомо всім і вся. Знала про те й Диктатура ЗУНР, тому криво гляділа на полк. Євгена Коновальця і навіть вислала з-за кордону довірених своїх військових стар-

шин, щоб усунули полк. Коновальця з його становища і перебрали провід в УВО.³⁾

Зате в практичній своїй діяльності на українських землях так полк. Євген Коновалець, як і Начальна Команда та взагалі вся Українська Військова Організація ставилися лояльно до обох українських Урядів залежно від того, на яких землях проводилася та діяльність. Галицька українська суспільність підтримувала президента д-ра Євгена Петрушевича і цілком зрозуміло, що УВО, тісно співпрацюючи з тодішньою Міжпартійною Радою у Львові, ані не могла ані не хотіла в нічому порушувати авторитету Уряду ЗУНР. Знову ж, висилаючи своїх емісарів у наддніпрянську Україну в 1922-1923 роках, УВО й у гадці не мала організувати збройний і політичний спротив більшовикам в ім'я якогось нового, не створеного ще Уряду, заперечуючи Українську Народню Республіку, хоч і не стояла з нею в зв'язку і не керувалася її політичними чи іншими директивами.

Лояльна постава до Уряду ЗУНР у практичній революційній роботі на західньо-українських землях почала хитатися під впливом деяких ходів Диктатури десь під кінець 1922 року. Перші сумніви виявилися вже тоді, коли до Риги ввійшов д-р Осип Назарук, ніби як журналіст, а правдоподібно теж як неофіційний обсерватор ЗУНР. Мав він там розмови з деякими членами російської та української мирової делегації і дещо з того згадав пізніше у своїх спогадах. І на нараді командного складу УВО в Оліві під Данцігом, ще перед рішенням Ради Амбасадорів з 14 березня

---

³⁾ Гл.: Зиновій Книш — Власним руслом, Срібна Сурма, Торонто, 1965.

1923 року, виразно було стверджене негативне відношення Української Військової Організації до нової політики президента д-ра Євгена Петрушевича.⁴⁾

Треба прийняти, що були якісь розмови між Начальною Командою УВО та колишнім Урядом ЗУНР. Навіть у нарадах в Оліві брав участь його представник, д-р Ярослав Селезінка. Може не в формі нарад чи засідань, тільки між відпоручниками обох сторін для ствердження власної ідеологічної п'латформи і вияснення вихідних позицій дальшої політичної діяльності в розмовах та в обміні думками. Всі дані промовляють за тим, що ініціатива мусіла виходити з кіл оточення д-ра Євгена Петрушевича, як більше зацікавленої в тому сторони. Одне певне, що з тих розмов нічого не вийшло, Українська Військова Організація не зійшла з самостійницьких позицій і другій стороні не лишалось нічого іншого, як творити власну, конкурентну організацію.

Не можна сказати, щоб відбулося це без потрясень в УВО. Ось як висловлюється про те один з істориків українського націоналістичного підпілля:

“По березневому рішенні Ради Амбасадорів, УВО перейшла доволі дошкульну кризу..., а причина лежала в зміні політичного курсу през. Петрушевича, що з усім Урядом ЗУНР перейшов на радянофільські позиції. До цього часу УВО, хоч і не була підпорядкована йому, але підтримувала зв'язок; вона брала на увагу, що це державний орган, і це зобов'язувало. Зо зміною позиції Уряду през. Петру-

---

4) Тамже, Розділ ІУ.

шевича УВО ніяк не погоджувалася і перед лицем нововитвореного стану речей уважала свої дотеперішні зобов'язання супроти Уряду ЗУНР за вигаслі.

Але не всі члени УВО погоджувалися з такою поставою. Бувшим старшинам УГА важко було рішитися на зірвання з през. Петрушевичем, якому вони колись присягали. У висліді постав не тільки конфлікт з Урядом през. Петрушевича, але й непорозуміння всередині організації. Дійшло до того, що готувався "пуч" у Начальній Команді (ним кермував дотеперішній референт розвідки, Думін, який став по боці през. Петрушевича), що його вдалося полк. Коновальцеві вчасно викрити і зліквідувати; з другого боку, Уряд през. Петрушевича (цим ділом кермував міністр закордонних справ, п. Бандрівський), робив усе можливе, щоб підкопати внутрішні й закордонні позиції УВО, а врешті зав'язав "конкурентну" підпільну організацію під назвою Західньо-Українська Національно-Револьюційна Організація.⁵⁾

Про ступінь гостроти, до якого дійшов конфлікт през. Петрушевича з полк. Євгеном Коновальцем, маємо посередні свідчення одного з найближчих співробітників цього останнього, заподані в брошурі, виданій недовго після смерті полк. Коновальця. В наведених там біографічних даних Полковника читаємо:

"1922 рік, грудень: Конфлікт Вождя з Петрушевичем, який домагається від нього

---

⁵⁾ Володимир Мартинець: Від УВО до ОУН, 1949 рік, стор. 172-173.

безумовного підпорядкування, чому Вождь — з огляду на вповні недоцільну, антиреволюційну політику Петрушевича — рішуче противиться.

1923 рік: На вимогу висланої в березні цього ж року делегації Петрушевича до Москви під проводом Івана Коссака^{5“А”}) намагається Петрушевич усунути Вождя від керування УВО. Восені Вождь покидає Команду УВО до червня 1924 року.

1924 рік: В червні Вождь знову перебирає верховну команду УВО під умовою, що УВО як соборницько-революційна організація не сміє мати з Петрушевичем нічого спільного”.^{5“Б”})

Володимир Мартинець твердить, що ці інформації до життєпису полк. Євгена Коновальця подав Омелян Сенік-Грибівський:

“Цю книжку, видану вневдовзі після смерти Полковника, зретагував д-р Олег Кандиба-Ольжич і частинно я, а також близьке відношення до її видання мав Омелян Сенік-Грибівський. Як пам’ятаю (і як без огляду на пам’ять є підстави припускати), саме Омелян Сенік-Грибівський подав згадані “короткі дані” з життя полк. Євгена Коновальця”.⁶⁾

До того періоду в історії Української Військової Організації майже нема джерел. Однак з того,

---

^{5“А”}) Сотник Іван Коссака (“Український Революціонер” подає його військовий ступінь, як “отаман”) лишився в Україні і помер у Києві 17 січня 1927 року на 48 році життя.

^{5“Б”}) “Євген Коновалець”, Париж, 1939, стор. 3-4.

^{5“В”}) Володимир Мартинець: цитована праця, стор. 173.

що дійшло до нас, і з дальшої діяльності УВО ясно, що, не зважаючи на всі натиски та спокуси, не пішла вона советофільськими стежками й залишилася на політичних позиціях самостійности й соборности.

II. РОЗДІЛ

ПОСТАННЯ ЗУНРО ТА ЇЇ ПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ

Де й коли постала ЗУНРО. — Що писала “Розбудова Нації” і як відповідав “Український Революціонер”. — Інформації польської розвідки. — Структуральна схема ЗУНРО. — Членські внески. — “Чого ми хочемо” — п’ять головних завдань ЗУНРО. — Розроблювання їх на сторінках “Українського Революціонера”. — Як вести боротьбу проти Польщі, — Користати з непевної ситуації після травневого перевороту Пілсудського в Варшаві! — Завдання вояків-українців у польській армії. — Поглиблювати ненависть до Польщі! — “Око за око зуб за зуб!” — Тотальна боротьба з круговою відповідальністю. — Безглуздя “легальщини”. — Не культурне змагання, тільки збройна революційна боротьба. — Характеристика революції та її ролі в історії. — Обмеження ЗУНРО тільки до боротьби проти Польщі. — Штудерна інтерпретація соціального питання в національній революції. — Примітивізм революційних кличів.

Така організація постала вліті 1926 року і прибрала собі назву “Західньо-Українська Національно-Революційна Організація”.

Нічого точного не знаємо, серед яких обставин прийшло до її оснування і як вона первісно ієрархічно оформилася. Тільки деякі принагідні замітки й натяки в її органі “Український Революціонер” можуть давати підставу до здогадів чи ствер-

дженъ. Так, наприклад, у коротенькій нотатці в рубриці “Хроніка” читаємо:

“Роковини оснүвання ЗУНРО. Дня 14 травня ц. р. минає рік від оснүвання Західньо-Української Національно-Революційної Організації”.⁷⁾

Одначе, здається, середовище, з котрого виїшла ЗУНРО, оформилося скоріше, а тільки сама назва Західньо-Української Національно-Революційної Організації почала вживатися аж з 1926 року. Довідуємося про те з допису в “Розбудові Нації” її берлінського кореспондента:

“Західньо-Український Клуб” (заснований у 1925 році) об’єднує около 10 осіб з оточення д-ра Петрушевича. Та ж група видає “Український Прапор” та “Український Революціонер” (нелегальний листок). Про життя й діяльність цього кола найкраще довідатися через посольство Крестінського, в якого буває сам д-р Петрушевич. Для “праці серед народу” засновано “Робітничє Товариство” (“Воля”), що недавно обходило Шевченківське свято при участі м. і. кількох большевицьких урядовців”.⁸⁾

Ця нотатка вивела “Українського Революціонера” з рівноваги. Уважав він, що це непаче донос до польської поліції — хоч не зовсім добре можна б зрозуміти, на чому полягає цей донос — а крім того обурився він тим, що представлено

---

⁷⁾ Пригадуємо читачам, що “Срібна Сурма” в цитатах з давньої української преси та інших видань не міняє їхньої мови, тільки пристосовує правопис до сучасних вимог.

⁸⁾ “Розбудова Нації”, річник I, Прага, червень 1928, число 6, “Українська еміграція в Німеччині”, підпис: -ець.

його не як орган великої революційної організації, тільки кучки забутих емігрантів, що ждуть ласки від советського амбасадора:

“Розбудова Нації” доносить польській поліції”

“Чіпається болото до коліс, до сорочки глина, а до нас знову щось, якому по суті треба б лежати в пухкій траві та ликувати, що всі його обминають, не хочуть натоптати. Такто — герої з-поза плота. Та якби то ще ніхто не знав, хто такі ви! А то знаємо вас, аж за добре знаємо цих авторів “комунікатів” і тенденційних брехоньок, які сурмите там, де вас не знають, а головне в американській українській пресі.

Ми не спинялися б над вами. Та годі. Ви в “Розбудові Нації” сурмите про берлінські українські установи, а при цьому намагаєтеся обкидувати нас своєю власною грязюкою. “Розбудовуєте націю” — ви, “чесні лицарі” — м. і. такою істиною, що, мовляв, наш орган видає “Західньо-Український Клуб”, а по ближчі інформації відсилаєте до радянського посла в Берліні — Крестінського.

Чи ця “правдива інформація” призначена для польської поліції?

Непотрібно розводитися над опрокиненням вашої інформації, бо кожному, хто мав бодай одне число “Українського Революціонера”, відомо, що “Український Революціонер” не є органом ніякого клубу, ніякої кучки “комендантів” меркантильної лавочки, а ЗУНРО.

А ще дивніше нам, чому-то про нас треба засягати інформації в радянському посольстві в Берліні? Чи може тому, що головний ваш

“комендант” літами витоптував стежечки коло того самого посольства, як довго мав дзвінкий успіх?

Яка ж секретна установа і в якій цілі заговорила в вас цю провокаційну інформацію?

Хай же наші читачі та люди доброї волі самі осудять, чи ці “герої”, що воюють такими методами брехні та провокації, “розбудовують націю”.

Справді бідна та нація, яку беруться розбудовувати такі “піонери”, а ще бідніша, що поширює цю грязь між ідейною молоддю.⁹⁾

Цікаві інформації про початки ЗУНРО та його політичного запліччя подають архіви польської політичної та військової розвідки, що стали доступні для польських дослідників після другої світової війни. Один з них, дослідуючи українсько-німецькі взаємини та користуючись тими джерелами, пише:

“Виїзд Коновальця й кількох активістів, а серед них Романа Сушка, з Польщі й постанови Ради Амбасадорів з 15 березня 1923 року перерішили також долю Української Військової Організації. Вона нав’язала ближчі контакти з організаціями в Чехо-Словаччині, Відні й Берліні. Ствердивши недоцільність вижидати допомоги від західних держав, шукала природного союзника, що хотів би допомогти українцям у Польщі в їхній боротьбі за незалежність. З початку не противилася зондажам чи пак пертракціям Петрушевича з

---

⁹⁾ “Український Революціонер”, річник ІУ, ч. 1 (22) з 14 березня 1929.

амбасадором ССРСР у Берліні, Крестінським. В переговорах у Копенгазі советська сторона вимагала усунути Євгена Коновальця з Начальної Колегії і підпорядкувати УВО рішенням комуністів. Петрушевич пішов на поступки, правдоподібно з тактичних причин. Це довело до зірвання співпраці (зрештою завжди проблематичної) з Коновальцем. Спричинило воно розлам в УВО, до якого остаточно дійшло на з'їзді в Ужгороді 1925 року. Постали дві групи: націоналістична, з дотеперішньою назвою, під командою Євгена Коновальця, і друга, з комуністичними тенденціями, під назвою "Західньо-Українська Національно-Револуційна Організація (ЗУНРО)", котрої першим провідником був Думін. ЗУНРО швидко зліквідовано".¹⁰⁾

В цій докторській дисертації польського дослідника дві тільки речі гідні уваги, а саме дата, коли постала ЗУНРО — цебто Ужгород, половина 1925 року, до речі, незгідна з датою, що її подає сама ЗУНРО в "Українському Револуціонері" — і назвище її першого провідника Осипа Думіна. Інтересно було б знати, чому Осип Думін схилився на сторону пробольшевицької орієнтації та пішов проти своїх товаришів з УВО. Він же ж був тим, що з-поміж усіх членів Начальної і Крайової Команди УВО єдиний боровся в протибольшевицькому підпіллі і щойно в 1922 році вирвався звідти

---

¹⁰⁾ Ryszard Torzecki: Kwestia ukraińska w polityce III Rzeczy, (1933-1945, Książka i Wiedza, Warszawa 1972, str. 55-56, на підставі центрального архіву Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві.

до Галичини.¹¹⁾ Чи був він справді першим провідником ЗУНРО — трудно сказати. ЗУНРО в своєму органі висміює “комендантів” і вернулася до первісної назви проводу УВО — Колегії. Навпевно був в опозиції до Начальної Команди і причалив до ЗУНРО, але на дуже короткий час.¹²⁾

Інші твердження Торжецького дуже сумнівної вартости. Наприклад, як міг д-р Петрушевич пертрактувати з большевиками про УВО, коли вона ніколи йому не підлягала? Можна б хіба прийняти, що він обіщовав большевикам посередничити між ними й УВО і що ця його медіація скінчилася ф'яском. Так само, ніколи УВО не шукала союзників на заході до того часу, бо й не потребувала їхньої помочі й не надіялася на неї. Навпаки, це був Уряд ЗУНР з д-ром Петрушевичем у проводі, що цілком був залежний у своїй дипломатичній акції від такого чи іншого становища Антанти до вирішення української справи на міжнародньому полі.

Побудова організаційної схеми ЗУНРО ніде не була вияснена, правдоподібно тому, що сама організація майже не виявила себе в практичній роботі і її структуральна схема лишилася хіба тільки на папері. З усяких статей і повідомлень в “Українському Революціонері” можна б її відтворити приблизно так:

Нагорі існує Начальний Провід організації. Це означення окреслює тільки його функції, бо ні-

---

¹¹⁾ Свої пригоди в протибольшевицькій партизанці описав він пізніше в спогадах п. н. “Партизани”, виданих у Червоній Калині у Львові під псевдонімом Антона Крезуба.

¹²⁾ Про те в одному з кінцевих розділів цієї праці.

де не виступає він під цією назвою.¹³⁾ Натомість багато разів згадується “Колегія ЗУНРО” в замітках про проголошення назвищ жертводавців на бойовий фонд, наприклад:

“Редакція повідомляє, що на основі розпорядження Колегії ЗУНРО з огляду на конспіративність, на будуче не буде поміщувати в листі складок на Боевий Фонд Західньо-Української Національно-Револуційної Організації і на пресовий фонд “Українського Револуціонера” правдивих імен і назвищ жертводавців...”¹⁴⁾

Існувала також “Провірочна Комісія”, про що пише “Український Револуціонер” в тім же числі й на тій самій сторінці:

Звіт

з провірки каси ЗУНРО.

Дня 20 січня ц. р. Провірочна Комісія в складі, як нижче, провірила стан каси ЗУНРО і сконстатувала згідність усіх позицій внесених до касової книги з оправдуючими документами.

Провірочна Комісія:

Західний, голова; Держко, перший член;
Каштанок, другий член.

Організаційна драбина вниз ішла через окружні, обласні й місцеві проводи аж до місцевих “революційних гуртків”, на жаль, нема заподаної офі-

---

¹³⁾ Ці дані взяті зо статті Револуційна тактика. II, З ким нам по дорозі, а з ким ні?”, “Український Револуціонер”, рік III, число 1 (16) з дня 22 січня 1928.

¹⁴⁾ “Український Револуціонер”, рік II, ч. 2 (7) з дня 13 лютого 1927, стор. 4 “Від редакції”.

ційної назви тих проводів, як це було, наприклад, уведено в термінології УВО й ОУН.

Організація мала своє членство, а крім того спиралася на прихильників, що їх ділила на “невтральних” і “пасивних” прихильників української національної революції:

“В першу категорію, цебто прихильників невртральних, треба зачислити неукраїнські кола, групи чи навіть поодиноких людей, які ніби нам не помагають, але Польщі теж ні. Їх становисько прихильно-вижидаюче, при деяких умовинах вони могли б придатися нашим активним гурткам, чи бойовим відділам”.¹⁵⁾

“Пасивних прихильників Української Національної Революції треба шукати передусім у широких трудових масах західньо-українських земель, а головно між українським селянством і робітництвом. Це рішальний чинник української національної революції, без співдіяння цих мас зразу прихильно-пасивно, а відтак організованою активною боротьбою під бойовим прапором української революції, не може бути бесіди про поширення й поглиблення революційної роботи, про успіх революції...

До пасивних прихильників української національної революції треба теж зачислити деякі непольські, але й неукраїнські групи чи організації, яким теж дається взнаки грабницький п'ястук Польщі, або які мають свій посередний чи безпосередний інтерес, щоб Польщу як не розбити, то бодай поважно ослабити, значить обмежити її панування до суто польської національної території. В першу чергу зачислюємо тут білоруські, литов-

ські, німецькі і подекуди жидівські та й польські організації...”¹⁶⁾

Тому, що ЗУНРО вважала себе організацією політичною, а не чисто військово-революційного типу, її члени були обов’язані платити місячні членські внески. В Українській Військовій Організації не було членських внесків, склалися тільки добровільні пожертви на Бойовий Фонд. Тільки два рази проголошував “Український Революціонер” загальну суму зібраних членських внесків: у числі за грудень 1926 — 425 польських злотих, і в числі за січень 1927 — 168 польських злотих. Більше таких проголошень не знаходимо. Можливо, що скасовано членські внески, або не проголошувано з уваги на малу їх суму, що могла соромити організацію.

Завдання Західньо-Української Національно-Революційної Організації в загальних нарисах виліжені вже в першому числі “Українського Революціонера”. Сюди належать:

1. Витворити ідеологію боротьби за українську державу та національні ідеали.

2. Для тої цілі гуртувати не тільки галицьких та волинських українців, але всю українську людиність, що живе під польською займанщиною.

3. Ідеалом і метою є самостійна, соборна держава, а засобом до її досягнення — боротьба проти польської окупації.

4. Боротьба йтиме не тільки проти польської держави та носіїв її державної влади, але й проти тих українців, що стали на польську службу.

---

¹⁵⁾ і ¹⁶⁾ “Український Революціонер”, рік III, число 1 (16) з 22 січня 1928: Революційна тактика — з ким нам по дорозі а з ким ні?

5. Вирвати українську суспільність з отупіння й політичної байдужности.

Як зразок революційної стилістики ЗУНРО подаємо тут короткий уривок зо статті, де сформульовано ці завдання:

“...Задачею Української Національно-Революційної Організації є передусім витворити ідеологію боротьби за українську державу та національні ідеали, згуртувати біля себе всіх віруючих у те, що ми на своїй землі станемо хазяїном, всіх, хто відчуває всю глибіню національного упокорення ляцьким ярмом.

Цю задачу взяла на себе Українська Національно-Революційна Організація. Заздалегідь зазначаємо, що до неї можуть належати тільки ті, хто не шукає особистих матеріальних користей, ні почестей, ні авансів і кар’єр. Членами нашої організації можуть бути тільки сильні духом і з вірою в перемогу.

Українська Національно-Революційна Організація не є організацією льокальною східньо-галицькою або тільки волинською, вона має на цілі згуртувати біля себе всіх українців під польською займанщиною.

Нашим ідеалом і метою є Соборна Самостійна Держава, а средствами до досягнення того є боротьба проти польської окупації всякими средствами з терором і саботажами включно.

Українська Національно-Революційна Організація проголошує в першу чергу боротьбу проти польської держави, проти її авторитету і її апарату, проти польських урядів, далі проти польських “народних організацій”, польських ксьондзів, учителів, жандармів, по-

ліції, кольтоністів, — одним словом проти того всього, з чим прийшла Польща на нашу землю, щоб її гнобити й визискувати.

Далі Українська Національна Революційна Організація проголошує боротьбу проти своїх запродавців, що за миску сочевиці продали народню честь і стали яничарами в польській службі. Таких буде наша організація трактувати нарівні з польськими посіпаками.

Наша організація має на цілі вирвати українську суспільність з отупіння, розкрити їй очі на жахливість її положення, розбудити в ній ненависть до віковичного ворога, викоринити нікчемність і показати їй інші ідеали, чим ідеал рабського животіння під польським чоботом. Наша організація ставить собі за ціль доказати ділом, що “лиш боротись, значить жить”.

Ось ті завдання, з якими Українська Національна Революційна Організація іде в маси.

Посилаючи наш орган у села, містечка й міста, кличемо до всіх: будіться зо сну, вставайте! Беріться до боротьби проти ляха-наїздника!

А ви, молодці, ходіть у наші ряди боротися за волю нашої Рідної Землі, бо:

краще вмерти вольним, як жити в неволі!

Смерть ляхам! Слава Україні!¹⁷⁾

Ці завдання повторяються різними варіантами майже в кожному числі “Українського Революціонера”, в обговорюванні революційної тактики, всяких питань внутрішньої політики, у вступ-

---

¹⁷⁾ “Український Революціонер”, рік I, ч. 1, дня 16 липня 1926, “Чого ми хочемо?”

них і редакційних статтях, у дописах співпрацівників з-поза редакційного складу, в коментарях до хроніки виявів революційного кипіння тощо.

Наприклад, у тім же самім першім числі “Українського Революціонера” автор статті “Коли завалиться Польща”, що скрився за псевдонімом “Богун”, звертаючи увагу на небезпеку, щоб, після певного й безсумнівно близького падіння Польщі, через оспалість і байдужість українців знову не сталося так, що не здобудуть вони власної держави й попадуть під чужу опіку, пише:

“Тому треба нам зачати поступенну, але систематичну, невтомиму й невмолимую боротьму з ляхьким грабїжником, щоб цілому світові показати, що на наших землях нема Польщі життя-буття.

Якже ж братися до тої роботи? Наше завдання ясне і просте: поборювати і нищити ляхів на їх маєтку й здоров’ї та житті, коли попало, при кожній нагоді, на кожнім місці, кожної хвилі, рано, вполудне, вечером і вночі, якнайдогідніше, щоб зразу не визвати цілої польської оружної сили, але щоб витворити таку атмосферу, в якій ляхам не стало б духу. Польські поліцаї, жандарми й кольоністи, ксьондзи, учителя, учительки, податкові поборці,¹⁸⁾ асекураційні агенти, двірські економі — взагалі все, що почувається поляком і служить Польщі, так само і наші хруні, які запродалися ляхам, це вороги нашої державности і волі і їм треба показати, що наша зем-

---

¹⁸⁾ Польонізм — збирачі податків.

ля горить, що тут нема місця для “кшевіцелі”¹⁹⁾ польської культури.

Полякам треба показати, що самотнім їм спасінням є чим скоріше покинути українську землю і втікати до корінної Польщі, так як їх предки покидали нашу землю, славу України, коли гнів народу неначе шалений вихор гнав їх за Краків та за Варшаву за часів Хмельниччини.

Гей, сини України! Орли сизокрили! Рвіть і шарпайте польських посіпак, де попадеться, а побачите, що настане нова Хмельниччина!

“Добути, або вдома не бути!” Це наш бойовий клич!”

Перед такою ж самою небезпекою перестерігає в тому ж числі Іван Запеклий, обговорюючи політичну й економічну ситуацію, що витворилася під час і безпосередньо після революційного виступу маршала Юзефа Пілсудского. Прихильники Польщі зачинають сумніватися, чи може вона стати бар’єрою Заходу проти большевицької загрози. Економічне положення погане, потрібно заграничної помочі, а з нею ніхто не спішиться. А Пілсудскі — не чудотворець. “Гарматами і багнетами можна здобувати владу, але не можна при їх помочі правити й уздоровляти господарку”. Почнеться в Польщі нещадна боротьба кількох таборів, боротьба генеральських клік і пригадається доба конфедерацій.²⁰⁾ В такій ситуації:

---

19) По-польському, значить: тих, що ширять культуру.

20) Натяк на внутрішній хаос в історичній Польщі під кінець ХУІІІ сторіччя, що довів до її розборів, коли-то шляхта серед взаємних міжусобиць єдналася в “конфедерації”, з яких найважливіші “Барська” і “Тарговицька”. Про їхні бешкети згадує Шевченко в “Гайдамаках”.

“Нашим обов’язком є кинути клич від села до села, від містечка до містечка, скрізь, де тільки живе український нарід: грабіжники-ляхи жеруться між собою, використаємо цю нагоду, організуємо національне поготів’я, щоб у даний час, на заклик революційного українського проводу, захопити владу на нашій нещасній землі.

Така хвиля може прийти скоріше, чим ми надіємося. Ми на цей раз не повинні, заложивши руки, чекати, аж хтось другий прийде та й зробить “лад” на нашій землі.

Той хтось, хто б він не був, зробить це для своєї користі, не дасть нам нічогоєсенко задурно, тільки скаже собі, що як ті покірні українці гнүлися під польським ярмом, то певно спокійно підуть і під наш батіг.

Покажім тим польським зайдам-грабіжникам, що ми не хочемо служити чужій державі, коли хочемо бути вільними й незалежними горожапами Української Держави”.²¹⁾

Фронт національної протипольської війни мүсять простягнутися також у нүтро польської армії і стати на ньому мүсять ті українці, що їх покликано до примүсової служби в польському війську, де вони терплять наругу від польських офіцерів і підстаршин, яких моральну вартість ЗУНРО ставить дуже низько, вважаючи їх “такими звичайними собі людьми, що схибили дорогу життя і зайшли туди, звідки їм дорога або до криміналу, або до польської армії”. Більшість польського підстаршинського корпусу виводиться з міського

---

21) Там же: Іван Запеклий — Про потребу національного поготів’я.

шумовиння найгіршої сорти, це так звані в польській мові “батьри”, голота, що муштрує українських хлопців, господарських синів, та вчить їх, що Польща, це їх “ойчизна”, якій вони повинні служити:

“Що ж має робити українець у польській армії — питається “Український Революціонер” — як має він поступати, щоб пошкодити ляхові? На те відповідь: українці, жовніри польської армії, мусять організуватися. Так як ціла Західня Україна мусить покритися густою сіткою підпольних, тайних гуртків, так само має і польська армія покритися такими гуртками жовнірів-українців.

Цілло тих гуртків є створити в польській армії другу, тайну, свою, українську армію, щоб у слухній хвилині, в тій годині, як для нас заблисне сонце, кріси в українських руках звернулися не в груди ворогів Польщі — бо кожний ворог Польщі є нашим союзником — лише в груди наших гнобителів, ляхів.

Кожний жовнір-українець нехай пам’ятає, що носити польський мундур є ганьбою для нього і для цілого українського народу, а ту ганьбу мусить він змити кров’ю ворога, який казав йому надягнути той мундур.

При кожній присязі, яку складає жовнір-українець на вірність польській державі, хай пам’ятає, що та присяга неважна, бо вона вимущена силою. І коли його уста вимовляють слова польської присяги, то серце його повинно перед своїм замученим народом, перед тіннями борців, що впали за волю України, перед тіннями тих, яких вороги позамучували по “таборах смерти”, скласти собі другу присягу,

що він завсіди і всюди буде старатися стерти голову тій гидрі, якій на ім'я Польща, і пімстити кривди свого народу".²²⁾

Ствердивши, що гнобителі і гноблений — це вогонь і вода, між котрими ніколи не може бути згоди, тільки боротьба, треба зробити дальший крок у тому напрямі. Не вистачає самої свідомости потреби боротьби за визволення з-під ярма. Треба знати, якими способами найуспішніше йде визвольна боротьба, і як ними користуватися. Ідеться тут не про так звану "культурну боротьбу", паперову і словесну, як протести, резолюції, подання і скарги — така боротьба, на думку ЗУНРО, не варта й торби січки. Боротьба мусить бути революційна, бо поневолена нація завжди і скрізь може скинути з себе кайдани тільки при помочі зброї. Визвольна боротьба поневоленого народу має різний характер в окремих періодах а кінцевою, досконалою її формою є загальне народне повстання і народня війна проти всіх чужинців-гнобителів. Одначе вона не вибухне нагло, її слід підготовляти поступнево і систематично в так званій підпільній боротьбі, яка має такі ступні: окремі акти саботажів, атентати, потім масовий саботаж, ще пізніше діяльність партизанських відділів і на кінець загальне повстання.

Організувати підпільну боротьбу нелегко, вона сама з себе не постане, тим ділом займаються національні підпільні організації. На західньо-українських землях це завдання перебрала на себе Західньо-Українська Національно-Революційна Організація. Але — кінчає стаття —:

---

²²⁾ Трясило: Українці в польській армії — "Український Революціонер", рік I, ч. 2, 28 липня 1926.

“Щоб якийнебудь поневолений нарід міг освободитися з чужих кайдан, він мусить передусім навчитися цілим серцем, цілою душею і цілим своїм еством ненавидіти ворога. Лише нарід, який так ненавидить ворога, так відчуває своє пониження, що радше готов понести всі жертви, чим глядіти на своє і своїх дітей рабство, лиш той нарід стане свобідним”.²³⁾

Елемент ненависти — необхідний складник у житті кожного революціонера. Вона не дає йому змоги гнути спину й годитися з дійсністю ворожого володіння. Вона мобілізує внутрішні сили і кличе до відплатної акції. Людина, що мовчки зносить наругу і знущання, спадає до рівня худобини, що добровільно йде на заріз. До таких відплатних актів за катування політичних в'язнів кличе “надіслана стаття” непідписана навіть псевдонімом, п. н. “Око за око, зуб за зуб” у тому самому числі “Українського Революціонера”. Покликуючись на тортури і смерть Ольги Басараб, на побиття окремих в'язнів у поліційних і судових в'язницях, на недавню масакру поліційних в'язнів у львівській слідчій тюрмі,²⁴⁾ автор питається, як

---

23) Стаття п. н. Підпольна боротьба — “Український Революціонер”, рік I, ч. 3 з 21 вересня 1926.

24) Цікаво, що “Український Революціонер”, який оплюгавлював пам'ять Симона Петлюри, обсмював полк. Євгена Коновальця, не жалів образливих слів на всю Українську Військову Організацію та її провідних діячів, не смів знизитися до такого самого тону в відношенні до особи полк. Андрія Мельника. Говорить він про “побиття так шановної особи, як полковника української армії Мельника”.

у таких випадках вели б себе інші народи, серби, болгари, турки, німці чи хочби й ляхи, і кличе до самооборони й помсти під кличем: око за око, зуб за зуб, ребро за ребро!

“Чи ж ті всі Кайдани, Лукомські²⁵) і проча сволоч не виходять поза мури тюрем? Чи не можна їх допасти десь у місті, а як не їх самих, то їм подібних посіпак, або їх жінок чи дітей? Так, навіть їх жінок і дітей не можна щадити в ім'я якоїсь там “людськості”, бо ті кровопийці не щадили Басарабової і прочих.

Катували вони й катують жінок, дітей і старців і нічого їх не злякає і не поправить так, як нещадна помста на кожному кроці.

Те саме треба робити з жандармами, поліцаями, різними деришкурами... Все, що польськи говорить і живе на нашій землі є відвічальне морально й матеріально за ті звірства..

Не плакати, не апелювати до почуття людськості, яких у ляхів нема, але бити кровожадних розбищак-опришків, бити, куди попало і на кожному кроці, а побачимо, як вони посмирніють...

Хочемо мести, хочемо розплати, це наш бойовий клич, який мусимо негайно перевести в діло”.

Іншими словами, Західньо-Українська Національно-Революційна Організація проповідувала не тільки агресивні революційні акти в боротьбі з ворогом, не тільки відплатну терористичну акцію за знущання над революціонерами чи взагалі над

---

²⁵) Комісарі польської політичної поліції у Львові в роках 1922-1925.

українцями, але й розширяла її на кругову відповідальність родин осіб з польського державного апарату й агресивних у відношенні до української людности шовіністичних польських елементів. Боротьба мала прийняти тотальний характер, без ніякої пощади. В ній нема місця на якісь легальні заходи, що є тільки мізерною фікцією:

“Вихідний пункт наших змагань, це Перший Листопад — нема повороту до передлистопадової епохи. Нема повороту до легальщини в межах чужої державности, якою б вона не була!”²⁶⁾

Питання легальности чи революційної боротьби розробляється ширше в одному з дальших чисел “Українського Революціонера”. Стверджено там, що “легальність — це підпорядкування публічного життя громадян держави обов’язним у ній законам, а легальна боротьба, це намагання використати шанси законів даної держави для національних, культурних та економічних потреб тієї державної нації, чи окремих її суспільних клас”. Підставою легальности мусить бути згідність законів з волею якнайширших мас і таке їх виконання, щоб принаймні більшість громадян була ними вдоволена. Невдоволена меншість може старатися поправити закони в свою користь, але засоби тих легальних змагань дуже обмежені, бо кінець-кінцем рішає чисельна й економічна перевага. Але понсволений нарід, що попав під ярмо не з власної волі, тільки через насильство і грабїж, не має ніяких виглядів на зміну держав-

---

²⁶⁾ “Через національну революцію до власної держави” (в роковини Першого Листопада) — “Український Революціонер”, рік I, ч. 4 з дня 1 листопада 1926.

них законів. У такому власне становищі живе український нарід у Польщі. Хто говорить про легальність у Польщі і “боротьбу легальними за-собами”, той тим самим признає легальність гра-бежей і насильства польської держави над українським народом, бож вони спіраються на схвале-них більшістю мешканців Польщі законах. Отож така “легальна боротьба” цілком безглузда й без-виглядна.

Так само смішно говорити про “культурну боротьбу”. Що може вона дати, коли всі можли-вості її ведення залежні від польських державних законів, спрямованих на закріплення польського володіння на окупованих територіях?

Коли ж во ім'я нібито “вищої культури” вільно грабити, насилувати, мордувати і зну-щатися, поводитися з поневоленими народа-ми, як з собаками, то чому ж не можна боро-нитися, шукати способів помсти й відплати? Та ж це споконвічне право природи, навіть слабі сотворіння бороняться перед хижакками, не то люди!²⁷⁾

Революціонери мусять розуміти, що таке ре-волюційна праця і чого вона від них вимагає.

В історії народів, держав, ба й усього людства епохи кінчаються і зачинаються подіями великої історичної ваги. До найбільш різких між ними належать революції. Вони бувають усякі. Одні ставлять собі за мету зміну форми правління в державі — це революції державно-політичні. На-ціональною революція стається тоді, коли піднімає

---

27) Стефан Брук: Легальщина чи революційна бороть-ба, — “Український Революціонер”, рік II, ч. 1 (6) з 5 січ-ня 1927.

її гноблений нарід у чужій державі проти чужої влади. Соціяльна революція прямує до визволення якоїсь одної соціяльної кляси — найновішим її зразком є російська революція 1917 року. Спільне для них те, що всі вони йдуть до мети збройною боротьбою. Отож:

“Революційна боротьба, це не легальщина з її політичними викрутасами, позакулісовими інтригами, опортунізмом і нерішучістю, а боротьба дослівно фізична, в якій важиться життя, здоров'я і майно тих, що стають на її поклик.

Тому ясно, що революції не можуть чинити люди з психікою льояльних, мирних громадян, опортуністи і слабодухи. Але люди сміливі, відважні, сильні волею, бодрі духом, кріпкі вірою в правоту своєї ідеї й діла, люди, що рішені для перемоги своїх ідей жертвувати все”.²⁸⁾

Революція вимагає беззастережної віри й фанатизму у проповідуванні її ідеалів. І на революційну працю повинні рішатися тільки ті, в кого доволі моральної сили й волі, щоб подолати такі вимоги:

“Революційний героїзм — це не героїзм розпуки, не героїзм безнадійности, а свідома посвята себе революційному ділові для його останньої перемоги... тому Західньо-Українська Національно-Революційна Організація в свої ряди зове тільки тих, що не лякаються трудів і жертво во ім'я визволення Батьківщини... тільки лицарів без жаху, тих, котрих палить сором чужої неволі, а серця палають бажанням пімстити народні кривди і промостити

українській нації шлях до соняшної будучности”.²⁹⁾

Але коли хочуть українці мати вигляди на успішність своєї революційної боротьби, мусять позбутися одної з найгірших прикмет своєї національної вдачі, сантименталізму і добросердної м'якодущности, що стільки лиха завдала нам упродовж усієї нашої історії.

“Хмельницький мав змогу винищити ляхню в Україні й Галичині “до ноги”. Здушити в серці всяке милосердя і сантимент та зазначити границі України на Вислоку. Та він, замість узяти під Зборовом у полон польського “круля” і вирізати польську шляхту до лаби — зачав переговори й пішов на балачки. М'яке серце, співчуття й сантимент не дозволили великому гетьманові довершити свого діла, того, що конче було потрібно зовсім винищити ляхню в Україні.

Це було колись, а тепер? А тепер, то значить ще недавно, бо в 1918 році, було те саме. Тоді ж так само українська добродушність, милосердя і сантимент у великій мірі довели нашу визвольну боротьбу до катастрофи. В 1918-1919 роках, коли влада в Східній Галичині була в наших руках, замість більшість ляхів, які тільки шпіювали, організували боївки й деморалізували запілля, підриваючи на кожному кроці авторитет нашого Уряду, замість їх усіх замкнуті в табори, тюрми, а як треба, то й вистріляти, ми знову руководилися людяніс-

---

²⁸⁾ і ²⁹⁾ Стаття п. н. “Чого вимагає революційна праця” — “Український Революціонер”, рік II, ч. 9 (14) з 1 листопада 1927.

тю, дозволили польським апашам³⁰⁾ оставати-ся на волі й робити свою підземну роботу...

Сантимент і добродушність, це хвороба, це навіть тяжка хвороба в нації, що має перед собою довгу, завзяту і безпощадну боротьбу, яка не може скінчитися інакше, як тільки “або пан, або пропав”.

Кілька століть неволі, гнету, рабства й худоб'ячого пониження не могли з нас витворити нічого іншого, як плаксиву, сантиментальну й добродушну етнографічну породу.

Але будучність завсіди належить до завзятих і твердих натур. І в найближчій збройній боротьбі з ляхським гнобителем девізою нашою повинно бути “смерть ляхам” і то в дослівному значенні: кожній ляхській душі, яка тільки поважиться протиставитися змаганню нації і народній владі”.³¹⁾

Міркування про цілі й завдання Західньо-Української Національно-Революційної Організації розсіяні в кількох числах “Українського Революціонера”, від коли він почав виходити, за перший рік. Не всі могли їх читати, бо підпільна преса доходить нерегулярно і не завжди до всіх місць, тому ЗУНРО задумала зібрати в одну книжечку — щось у роді катихизму — все, що досі було написано про її ідеологію, політичну програму й тактику боротьби, навіть заповіла це в одному числі “Українського Революціонера”. З невідомих причин не дійшло до того, принаймні автор не

---

³⁰⁾ Так називали в Парижі злодіїв і грабіжників по темних вуличках.

³¹⁾ “Без сантиментів” — “Український Революціонер”, рік II, ч. 4 (9) з 5 квітня 1927.

наткнувся ніде на слід тієї брошури, або на якусь згадку про неї в інших підпільних виданнях.

Зате в половині 1927 року зібрано ті думки в згущеній формі у статті “Світогляд українського революціонера”, з якої наводимо суттєві уривки:

“Національно-політичний світогляд іде по лінії визвольницьких змагань: непримириме, бойове становище супроти Польщі і всіх прочих окупантів та гнобителів українських земель. Мета — з’єдинена, незалежна, соборна трудова республіка з таким державно-суспільним ладом, який відповідає потребам українських трудових мас, а саме селянства, робітництва і прочих трудових верств, як продуктивного міщанства та інтелігенції.

Соціально-етичний світогляд українського революціонера мусить допасуватися до національно-політичного.

Революційна боротьба не знає і не сміє знати ніяких сантиментів, ніяких зглядів на мирно-угодові настрої, які б не проявлялися серед нашого громадянства, противно, треба цю рутенську гниль якнайрадикальніше поборювати, бо це вбиває духа всякої відпорності. Треба вже раз зломити оце безглузде, самовбивче спекулювання на те, що якимось то буде, що відносини якимось так уложаться, що можна буде пізніше подумати про якусь серйозну працю, або, як другі кажуть, що час працює в нашу користь, або що прийде хвиля, коли ляцька тюрма сама від себе розпадеться.

Марна також надія на те, що Європа, чи там культурний світ узагалі йде вперед і що

загальний поступ скріпить ідеали гуманності й пошанування загально-людських прав, а тим самим і національних. Це наївність, а попри те крайно шкідливий самообман, це цілковите незнання законів життя. Що більша культура, то більший нахил до імперіялістичної експансії і нахабного захоплення сусідських просторів, де саме живуть миролюбні, пасивні народи, які не доцінюють ваги творення власної держави і поширювання власної культури шляхом боротьби.

Національна революція має, так сказати б, перекувати це м'яке українське залізо на крицеву сталь, вона має виховати нове покоління, яке збройною рукою мусить виконати дві великі роботи: по-перше розвалити ляцьку тюрму, пірвати кайдани і рівночасно перебудувати свою власну суспільність. Бо сьогоднішня структура і психіка нашого громадянства зовсім непригожа такому розмові народніх сил, який був у 1918-1919 роках у Великій Україні і на західно-українських землях. Правда — і дуже болюча правда — що ті сили не йшли поруч себе, але проти себе, бо ідея національної революції ще не запустила була глибоко коріння в народніх масах, а щогірше, найшлися різні групи і кліки, які, як ті злодії на пожарі, шукали добичі й наживи тоді саме, як друга частина карно-революційних сил по-геройськи гинула в нерівній боротьбі.

Таке не сміє повторятися ще раз, бо це була б загибель не то революції, але розпад цілої нації.

І не той є справжнім революціонером, який що друге слово говорить: “робім революцію”, але той, хто, знаючи історію наших визвольницьких змагань, знає також помилки і блуди, які може виправдуються стихійністю хвилі, і розуміє, що не сама революція — це мета, але тільки шлях до мети,³²⁾ якою є визволення рідної землі з-під чужого ярма, відтак злука з Матірною Батьківщиною в одну нерозривну самостійну державу.³³⁾ ,

Приглянувшись виложеним у наведених статтях засадам ідеології, політичної програми й революційної тактики Західньо-Української Національно-Революційної Організації, завважимо, що:

1. ЗУНРО обмежило територіяльно свою діяльність до західньо-українських земель, майже виключно до тих, що знайшлися під польською окупацією. Не тільки зафіксувала це в своїй назві, але на кожному кроці в своїй пропаганді і в підпільних виданнях говорила тільки про “ляхів”, “польських кровопийців” і т. д., тільки зрідка й мимоходом згадуючи про Румунію.

---

32) Те саме підкреслює Микола Запеклий у статті “Революційна боротьба і державне будівництво” в ч. 6 (11) “Українського Революціонера”:

“Треба революціонізувати українські трудові маси, селянство, робітництво, дрібне міщанство та трудову інтелігенцію, яка мусить видати зо своїх рядів піонерів-агітаторів національно-революційної пропаганди, а відтак провідників, активних бойовиків, організаторів державного будівництва, яке буде завершенням здобутків революції”.

33) Стаття п. н. Світогляд національного революціонера, — “Український Революціонер”, рік II, ч. 6 (11) з 17 червня 1927.

До того основного ствердження, його причини і значення вернемося ще в одному з дальших розділів.

2. Але за свою ціль поставила вона самостійність України не тільки західньої, а в соборному масштабі. Після визволення, Західня Україна має злучитися з “матірною Батьківщиною” в соборній державі. Де ж та Батьківщина і чи держава, до котрої буде прилучена Західня Україна, існує вже, чи постане пізніше на всіх українських землях? В програмових політичних статтях ЗУНРО, що їх ми досі обслідували, це питання промовчане. Але знайдемо його пізніше на інших сторінках “Українського Революціонера”.

3. Досить штудерна й натягнена інтерпретація соціального питання в національній революції і соціального ладу після її перемоги. Не покидає нас враження, що це питання не передумане до кінця, що речники ЗУНРО на сторінках “Українського Революціонера” не дуже себе певно почувають на тому полі.

В кожному разі, відчувається деяке наголошування лівих поглядів у політичній програмі, не дуже ясно сформульованих і не доведених до крапки. Виглядає це як реверанс у сторону української “лівиці” і данина їй у надії на підтримку. “Трудова республіка”, “трудові маси” і т. п. соціально-політична термінологія якомсь дуже підозріло близько великого галасу довкола “батьківщини трудящих”.

Коли читати ті речі пів століття пізніше і глядіти на них з перспективи історії, вражає деякий примітивізм у революційних кличах і взагалі в постановці революційної програми діяння. Та не забуваймо, що інакше глядить на те читач у затиш-

ні університетської бібліотеки, або дослідник політичних рухів у своєму кабінеті, а інакше сприймають її сучасники, довкола котрих б'є живчик підпільного життя і для котрого революція — на досяг руки. Революційна пропаганда не вдається в тонкощі викінченого розумування, вона мусить бити молотом і лунати дзвоном, доходити якнайкоротшою, найбільш безпосередньою і найменше заплутаною дорогою просто до свідомости маси, а не окремих одиниць. Вона обрахована на емоції, чуттєві відрухи людей, до котрих промовляє, і байдуже їй, чи крикливі та яскраві її кличі складаються з милозвучних для вуха акордів, а чи розливаються скаженою какофонією. Коли з тої точки погляду підходити до пропагандивного багажу ЗУНРО, не можна відмовити йому простоти революційної логіки, психологічної зручності в грі на патріотичних почуттях, бурливого ненависництва, що кличе до помсти на ворогові. Тут вона в нічому не поступалася пропаганді Української Військової Організації, а коли їй не мала більшого успіху, то не через недобре підібрані чи зле формульовані кличі, не через нерозуміння психології народньої маси в Західній Україні, до котрої зверталася. ЗУНРО не потрапила зорганізувати собі керівництва і поставити виконного організаційного апарату, бо вона неначе зависла в повітрі: відорвалася від чисто національного ґрунту і не добігла до большевизму. Стала нікому непотрібна.

III. РОЗДІЛ

УКРАЇНСЬКИЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР

Коли почав виходити. — Скільки чисел вийшло. — Хто редагував. — Де друкувався. — За які гроші. — Перегляд і вислід збірок на Пресовий і Бойовий Фонди ЗУНРО. — Тематика: внутрішньо-організаційні справи; вишкіл і пропаганда; революційні рухи в інших народів; характеристика відділу хроніки й дописів. — Нічого про акції УВО — хіба в критиці. — Андрій Ливицький продає Україну, а в УНДО — кров Петлюри на руках. — Вибори до сейму в Варшаві та жидівсько-українська спілка. — Дві летючки ЗУНРО. — Її пропагандивні брошури. — Причини невдачі пропаганди ЗУНРО.

Західньо-Українська Національно-Революційна Орагнізація, як кожна організація політична, будь вона явна чи підпольна, не могла обійтися без своєї преси, що вела б пропаганду її цілей і методів боротьби серед української громадськості. Для загально-інформаційних потреб організованого українського советофільства, що зродилося в оточенні президента д-ра Євгена Петрушевича за кордоном і звідти перекинулося на західньо-українські землі, могла служити його легальна преса, до котрої належали "Український Прапор" за кордоном у Берліні і "Рада" та "Праця" у Львові, як органи Української Партії Праці, — "Рада" для інтелігенції, "Праця" для робітництва й селянства.

Для вужчих потреб підпільної ЗУНРО оснований нелегальний орган “Український Революціонер”. В першому своєму числі означував він себе, як орган “Української Національної Революційної Організації Західньої України”. Почавши від другого числа виступав під незначно зміненою назвою органу “Західньо-Української Національно-Революційної Організації”.

Було заповіджено відразу, що виходитиме він неперіодично. Перше число вийшло з датою 10 липня 1926 року, останнє — 10 серпня 1929.³⁴⁾ Разом вийшло за три роки 24 числа, т. зн. пересічно одне число на півтора місяця, але між появами останніх кількох чисел минало звичайно три місяці.

Назвища редакції, т. зн. редакційної колегії чи головного редактора, ніколи не були виявлені і якщо й знав їх хто, то хіба найвужчі кола ЗУНРО на самих верхах, — зрештою вони ніколи не були широкі. З жахливої мови часопису можна було б здогадуватися, що редагував його хтось з галичан, що не переходив визвольних змагань на Наддніпрянщині, тільки або перебував увесь час у Галичині або сидів за кордоном. Бо мова пересичена польонізмами не тільки в словах, але й у будові речень і в складні, не видно ані на мові ані на

---

³⁴⁾ Автор непевний, чи це дійсно останнє число “Українського Революціонера”, що вийшло в світ. В своїх дослідках і розшуках не міг він віднайти ні одного числа з пізнішою датою. З власного досвіду не пригадує собі, щоб попадався йому в руки “Український Революціонер” після атентату УВО на Східні Торги у Львові в вересні 1929 року. Якщо й справді друкувався пізніше “Український Революціонер”, то хіба може одне ще число, та й то ледве чи дійшло воно до краю.

правописі ніякісінького впливу чистішої літературної та живої мови наддніпрянських українців, під котрий легко підпадали галичани, що їх війна перекинула за Збруч. По двох-трьох числах мова — хоч усе ще соковито-галицька — помітно поправилася — знак, що або редактором став хтось, хто побував у наддніпрянській Україні, або введено до складу редакції когось з кращим знанням української мови.

Друкувався “Український Революціонер” за кордоном, подібно як “Сурма” Української Військової Організації, і пачкувався до Польщі “на зелену границю”. В тих часах інакше не могло бути, в малій і тісній Польщі могла б утриматися в підпіллі хіба дуже маленька друкарня для коротких летючок. Всі друкарні з українським шрифтом були на обліку, характер шрифту пізнати легко, так як графологові ручне письмо, і поліція негайно викрила б друкарню, що відважилася б друкувати нелегальний часопис.

Не помилимося написавши, що “Український Революціонер” друкувався в Берліні, де також було головне зосередження прихильників совето-фільської української орієнтації. Писала про те російська еміграційна преса. Паризькі “Последнія Новості” в січні 1928 року повідомляли, що розпорядком французького міністерства внутрішніх справ заборонено розповсюджувати на терені французької республіки часопис “Український Революціонер”, який виходить у Берліні.

В зв'язку з тією нотаткою писав “Український Революціонер”:

“Твердить редакція “Последніх Новостей”, що наш орган виходить у Берліні. Певно! А де ж? Та в понятті москаля чи ляха все, що

вороже Польщі, мусить виходити з Берліна. Їм не може поміститися в голові, що нелегальну часопись у Польщі можна видавати так само в Варшаві, Львові, чи в Кракові, чи денебудь інде.³⁵⁾

З того ж самого числа “Українського Революціонера” довідуємося, що свого часу інша московська еміграційна газета, “Руль” у Берліні, називала Відень, як центр ЗУНРО, і що звідти веде вона пропаганду в Західній Україні.

Друкувати й розповсюджувати нелегальний часопис коштує дорого, куди дорожче, як легальну пресу. Цікаво, звідки ЗУНРО брала потрібні на те фонди. З початку — можливо — діставала вона субсидії з загальних фінансових резерв за кордоном колишнього Уряду ЗУНР. Не виглядає, щоб ті резерви в 1926 році, три роки після того, як Уряд ЗУНР втратив підпору в західно-українській суспільності та в американській українській еміграції, могли вистарчати на всі потреби того, хоч і невеликого вже тоді політичного середовища, а в тому й на кошти видавання “Українського Революціонера”. Інші революційні організації, от хочби й Українська Військова Організація, покривали свої видатки з двох головних джерел: 1. з фінансової підтримки своїх прихильників у народі, 2. з експропріяції ворожих фондів. Нічого не знаємо про те, щоб ЗУНРО перевело бодай одну експропріяцію в Польщі за весь час свого існування. Навпаки, її провід, хоч допускав можливість експропріяцій як джерело здобути засоби на

---

³⁵⁾ “Український Революціонер” заборонений у Франції — “Український Революціонер”, рік III, ч. 2 (17) з 25 березня 1928.

революційну боротьбу, але кілька разів на сторінках “Українського Революціонера” заявляв, що не береться за таку форму бойової роботи з уваги на те, що вона легко може деморалізувати членство, і що він вибирає тяжчу й відповідальнішу дорогу розбудови своїх організаційних впливів політичним та ідеологічним вишколюванням членів, вироблюванням людей з сильними характеристиками. Щоправда, злобні язики подейкували, що ЗУНРО не має в себе здатного на такі акції бойово-революційного елементу, одначе приймаємо за правдиві твердження ЗУНРО, що напади на державні каси та фінансові інституції в даний мент відкидала з принципових причин доцільности.

Залишаються збірки й пожертви.

Зрахувавши все, що було проголошене в “Українському Революціонері” від першого його числа з 10 липня 1926 до 10 серпня 1929 року, дістанемо такий перегляд збіркової акції на Бойовий та Пресовий Фонди ЗУНРО впродовж трьох років:

польських злотих	1,717.50
німецьких марок	377.90
чеських корон	1,545.00
французьких франків	20.00
австрійських шилінгів	60.00
американських доларів	925.00

Згодімся, що ЗУНРО сумлінно проголошувала всі збірки й пожертви на її діяльність. Вона ж бо постійно закидала Українській Військовій Організації затаювання публічних збірок, зловживання організаційними фондами, унеможливлення якої небудь контролі навіть паленням книг і записок книговедення, тож хіба не хотіла б давати приводу, щоб з такими самими закидами виступлено проти неї. Тим більше, що час-від-часу друкува-

лися в “Українському Революціонері” ствердження Провірочної Комісії ЗУНРО про переведення касової контролі та задовільний її вислід. Отже станьмо на тому, що проголошено всі зібрані й жертвовані гроші, нічого не затаєно.

Перераховуючи зібрані гроші за курсом, що його подала сама ЗУНРО в одному з чисел “Українського Революціонера”³⁶⁾ на польські злоті, цебто на валюту тієї країни, де мала розгортатися властива діяльність ЗУНРО, дістаємо суму 11,299.58 польських злотих на трирічний бюджет, що дає 3,766 злотих на рік, або 314 злотих на місяць.

Найбільший фінансовий геній і найбільш ошадна господарка фондами не видасть навіть одного числа підпільної газети за такі гроші.

Хтось міг би сказати: може були якісь приходи з розпродажу часопису та пропагандивних брошурок? Таке питання може постати тільки в людей цілком необзнайомих з технікою підпільної пропаганди й кольпортажу. Там нема передплат. Нема продажу від чисел. Література пересилається анонімно поштою в заклясних конвертах, роздається “з-під поли” під церквами, на спортивних змаганнях, на торгах і взагалі на місцях, де масово збираються люди, підкидається тайком під хати, всувається нишком у кишені і т. д. і т. д. До того одне й те саме число мандрує “з хати до хати, з рук до рук” — нема ані часу, ані можливости жадати за нього заплати. Не згадуємо вже того, скільки тієї літератури пропадає в часі да-

---

³⁶⁾ 100 польських злотих дає чеських корон 267.60, німецьких марок 57.50, австрійських шилінгів 78.25, французьких франків 320.00, американських доларів 9.00.

лекого транспорту, скільки конфіскує поліція в ревізіях по хатах, і про тим подібні втрати, що є буднями революційної роботи і що з ними мусить рахуватися кожне підпільне видавництво. Українська Військова Організація, наприклад, у краю ніколи не брала грошей за роздавані чи розсилені примірники “Сурми”, просила читачів замість заплати за неї складати пожертви на оборону політичних в’язнів.

Одне певне: за злотих польських 314 місячно неможливо було видавати й розповсюджувати “Українського Революціонера”. Звідки йшли потрібні на те гроші? Відповіді давати не беремося, здогади лишаємо читачам.

“Український Революціонер” був органом політичної організації, тому й тематика його статей була куди ширша й більш різномодна, як, наприклад, “Сурми” в початках, бо Українська Військова Організація тільки згодом почала виповняти її політичним змістом. Та й те показалося замало і тому постала пізніше Організація Українських Націоналістів.

Власне, справам членства своєї організації “Український Революціонер” віддавав доволі мало місця. Маємо тут на думці вишкільні матеріяли, організаційні інструктажі, технічно-революційні поради і т. п. Не виповняли вони навіть одної четвертини сторінок часопису. Поминувши коротку замітку п. н. “Як ширити нашу часопись” щойно в числі 2 (7) з 13 лютого 1927 року, знаходимо статтю п. н. “Пропагандивно-освідомлююча праця в Революційних Гуртках ЗУНРО (кілька вказівок)”. До тої категорії матеріялів можна б ще зарахувати коротеньку замітку “Вчімся стріляти” (число 5 (10) з 10 травня 1927), “Світогляд україн-

ського революціонера” (число 6 (11) з 17 червня 1927), “Атентати і терор, як средства національної революції” (число 7 (12) з 28 липня 1927), “Грошова господарка і Революційні Гуртки ЗУНР” (число 10 (15) з 15 грудня 1927), “Дещо про партизанку і повстанство” (число 5 (20) з 25 вересня 1928, докінчена в числі 23 з 10 червня 1929).

Посереднє призначення — цебто для членського вишколу в Революційних Гуртках ЗУНР і революційно-політичного самовишколу непов'язаних організаційно прихильників, могли служити такі статті, як:

Борімся за свою державу, число 2 з 28 липня 1926.

Підпольна боротьба, число 3 з 21 вересня 1926.

Значення саботажу залізниць у часі війни, число 5 з 1 грудня 1926.

Значення політичних атентатів, число 5 з 1 грудня 1926.

Легальщина, чи революційна боротьба, число 6 з 5 серпня 1927.

Як саботувати залізниці, число 6 з 5 серпня 1927.

Соціяльний підклад національної революції число 9 з 5 квітня 1927.

Значення і методи революційної пропаганди число 10 з 10 травня 1927.

Грошеві питання в революційній праці, число 10 з 10 травня 1927.

Націоналізм, соціялізм і українська національна революція, число 12 з 28 травня 1927.

Революційна боротьба і державне будівництво, число 14 з 1 листопада 1927.

Велика стаття “Революційна тактика”, що тягнулася через три числа й скінчилася в числі 17 з 25 березня 1928.

Революційне поготів'я, число 20 з 25 березня 1928.

Переважну більшість своїх сторінок віддавав “Український Революціонер” критиці західньо-української суспільности, полеміці з Українською Військовою Організацією та нападкам на неї і, вкінці, обґрунтуванню советофільського курсу національно-політичними українськими інтересами. На розгляд тих питань призначуємо три чергові розділи нашої праці.

Чимало місця зужито на історію революційних і національно-визвольних рухів інших народів. Ця ділянка дуже була занедбана в українській політичній літературі і те, що можна було перечитати в “Сурмі” чи в “Українському Революціонері” — в кожному з тих органів в інакшому на-світленні — далеко не заспокоювало потреби й зацікавлення, головню серед західньо-української молоді.

Стаття “В справі української революційної літератури”³⁷⁾ підкреслює потребу і значення студій чужих визвольних змагань, покликуючися на думки д-ра Кирила Трильовського в його спогадах, друкованих у календарі “Червоної Калини” на 1927 рік.³⁸⁾

---

³⁷⁾ “Український Революціонер”, ч. 2 (7) з 13 лютого 1927, підписано псевдом: Юрко Вівчар.

³⁸⁾ Варто тут відмітити, як дійшло до того, що д-р Кирило Трильовський почав писати на ті теми. Як колишній радикал, основник “Січей” і посол до віденського парламенту, д-р Кирило Трильовський мав свою політичну базу

З тієї серії друкувалося в “Українському Революціонері” немало матеріалу:

Як убито царя Олександра II, в двох числах
Новогреки в боротьбі за волю, в двох числах
Західня Білорусь у боротьбі за волю

Полковник Масія про визвольні змагання Каталонії

Еспанія 1808-1813 років, у двох числах

Шіль і товариші — картинки з визвольних боїв Німеччини 1899 року, в трьох числах

На хвилях народнього гніву (дещо про жовтневу революцію в Росії 1905 року), в чотирьох числах

З нової македонської літератури, в двох числах.

Тут і там подавалися в “Хроніці” короткі вістки з сучасних подій, що відносилися до революційної боротьби інших народів.

в Коломиї, де вів свою адвокатську канцелярію. Вернувшись з еміграції, приїхав до Коломиї в середині 20-тих років. Коломия — невелике провінційне місто, проте була другим по Львові центром видавничого українського руху. Існувало там велике видавництво українських книжок Якова Оренштайна, перед війною виходила “Бібліотека для української молодіжї” проф. Юліяна Насальського, потім довгий час проф. Дмитро Николишин провадив своє видавництво “Загальна Книгозбірня”, виходила “Жіноча Доля” з додатком “Жіноча Воля” та з дрібними виданнями, довго діяло москвофільське велике видавництво Івана Вілоуса з власною друкарнею, в Коломиї друкував колись д-р Трильовський свої календарі “Запорожець” та дрібні книжки під псевдонімом Клим Обух, постійно виходили один або два тижневики, щораз з’являлися і зникали дрібні приватні видавництва. Між двома війнами діяло там “Видавництво ОКА” — назване так від перших літер видавця, учителя Осипа Кузьми, що друкувало українські історичні по-

Ці речі, мабуть, знаходили більший відгук у читачів, як усе інше з “Українського Революціонера” і тоді почав він подавати наголовки книжок з революційної літератури та мемуаристики для тих, хто був би зацікавлений. І навіть нанизу читалися доповіді на такі теми. Читаємо в кореспондента з місцевості П.:

“Праця в нашому гуртку йде досить жваво. В протягу послідних двох місяців були в нас три відчити. Перший відчит мав т. Варвак на тему “Історія визвольної боротьби ірландців”, другий т. Вовчун, на тему “Історія Революційної Української Партії”, а третій мав т. Косий “про російські підпольні орга-

---

вісті, переважно з козацьких часів, Андрія Чайковського, який після першої світової війни перенісся до Коломиї і там відкрив собі адвокатську канцелярію. Кожної неділі, а часами теж у четвер, відбувалися в Осипа Кузьми літературні гутірки при чаю. Туди постійно заходив д-р Кирило Трильовський, співредактор “Жіночої Долі” проф. Іван Зубенко, історик проф. Шумей та інші, зацікавлені літературними питаннями та видавничим рухом. В часі літніх вакацій звичайно перебував там автор цієї праці, тоді ще студент прав. Ішли там жваві дискусії про те, як викликати інтерес для популярної книжки, призначеної для найширшого кола читачів. Питалися про те й наймолодшого учасника тих розмов — підписаного автора — і він звернув увагу на зацікавлення націоналістичної молоді тематикою з історії національно-визвольних і взагалі революційних рухів у світі. Виринула тоді думка видавати в Видавництві ОКА дрібну бібліотеку для тієї цілі і на пропозицію проф. Івана Зубенка, якої він став пізніше редактором, названо її “Ряст”. Як одне з перших її видань вийшла книжечка д-ра Кирила Трильовського п. н. “Боротьба італійців за свободу і соборність”.

нізації перед війною". Слухачі були дуже зацікавлені відчитати, а особливо історією боротьби ірландців".³⁹⁾

Одним з цікавіших постійних відділів "Українського Революціонера" була "Хроніка". З початку розпадалася вона на дві частини: дописи з власної організаційної ділянки та хроніка подій з українського життя в Польщі і важливі, цікаві або сенсаційні факти чи хочби й поголоски з Польщі та з міжнародньої арени.

Дописів було мало і дедалі щораз менше. Не йдемо аж так далеко, щоб за причину подавати бездіяльність ЗУНРО і брак відгуків на її гасла. Дописувачів знайти нелегко, не завжди є про щось цікаве написати, нерозумно дописи дуже до себе подібні. Як би там не було, не трудно пізнати, що ця рубрика в часописі ниділа. Натомість новинки з хроніки українських, польських та міжнародніх подій, завжди добре приперчені і заправлені гумором — приємні для кого чи ні — але редактовані цікаво і зручно, це мусів признати кожен, хочби й обурювався їхнім змістом.

Якби хтось черпав свої інформації про вияви протипольського революційного руху в Західній Україні тільки з "Українського Революціонера", в нього могло б скластися враження, що газета в той спосіб подає до відома читачам вістки про наслідки діяльності своєї організації, лише, само собою, не може до них признаватися. Щонебудь зробила Українська Військова Організація, або щонебудь сталося в Галичині чи на інших землях під Польщею спонтанно чи з індивідуальної ініція-

---

³⁹⁾ "Український Революціонер", рік II, ч. 1 (6) з 5 січня 1927, Допіси: Революційний Гурток у П.

тиви, на сторінках “Українського Революціонера” редагувалося так, щоб можна було це підтягнути пропагандивно під діяння прихильників ЗУНРО.

Подаємо кілька прикладів, про котрі всякому відомо, що вони були ділом Української Військової Організації, а коли вийшли з-під пера редактора “Українського Революціонера”, то признатися до них могла б і ЗУНРО:

“Факт убиття чорного духа і ката українського шкільництва, куратора Собінського, ясно доказує, що політичному гешефтяреві Коновальцеві й кільком платним його агентам не вдалося спаціфікувати нашого громадянства”.⁴⁰⁾

Кожен знає, що Собінського вбито з наказу УВО, писала про те вся польська преса зараз на другий день по вбивстві. “Український Революціонер” це не тільки промовчує, але й подає, начебто присуд на Собінського виконали всупереч “польонофільській” УВО інші революційні елементи — читай: ЗУНРО.

“Арешти української молоді”

В останніх днях розвела львівська польська поліція нову нагінку на українську молодь і арештувала братів Вербицьких, Яцуру, Баковича, Генгала, Ковалиська, д-ра Івана Гижу, Вербицьку, Богдана Паньківського, Петра Козлянюка, Антона Стефанишина й Дзуля. Арешти переведено також на провінції, а саме в Долині, де арештовано Яніцьку, Королюкову, Витвицького, і в Михнові, повіт Рава Рү-

---

⁴⁰⁾ “Український Революціонер”, рік I, ч. 4 з 1 листопада 1926.

ська, де арештовано Юліяна Головінського і Нестора Яцева, нібито за приналежність до підпольної української організації і за всякі “злочини”.⁴¹⁾

Майже всі ті особи, за винятком Петра Козланюка, комуніста, знайшлися в тюрмі під замігом приналежності до Української Військової Організації, деякі з них пізніше були засуджені в “процесі сімнадцятки” (Атаманчука й Вербицького). “Український Революціонер” добре знав, хочби з таких самих нотаток у легальній українській пресі, до якої організації приналежність закидали поляки арештованим, але писав про те так, що не поінформований міг би в’язати цю поліційну нагінку з діяльністю ЗУНРО.

До тієї самої справи відноситься нотатка п. н.

“Ляцькі звірства”

“Молодшого Вербицького, який зо своїм братом карається, нібито за “шпіонажу” в тюрмі при вулиці Баторого, ляцькі дозорці побили і покалічили до крові, а сестру Вербицьких, 15-літню дівчину, держать в неопаленій келії без вікон і не дозволяють принести їй теплої страви”.⁴²⁾

Жертви ляцької напасти

Політичні в’язні Іван і Михайло Бадівські, які цілий рік просиділи в слідстві в тюрмі у Львові під закидом співучасті в убивстві ляцького куратора Собіньського, вийшли 29 вересня на волю.

---

⁴¹⁾ “Український Революціонер”, рік II, 13 лютого 1927.

⁴²⁾ “Український Революціонер”, рік II, ч. 3 (8) з 14 березня 1927 — “Хроніка”.

Дня 1 жовтня зачався в Бромбергу на польськім Помор'ю процес проти українських студентів Борисевича і Гронського, яких арештовано свого часу на залізничному двірці в Бромбергу під закидом, що хочуть перевезти до Галичини вибухові матеріяли. Розправа відбудеться вже третій раз, бо попередні присуди варшавський суд відкинув".⁴³⁾

Обидві вістки належать до революційної хроніки Української Військової Організації. Туди ж слід зарахувати вістки "Хроніки" в ч. 10 (15) з 15 грудня 1927 про вбивство поліційного донощика Михайла Гука, і повідомлення, що на січень 1928 року призначено процес 17 українців, між ними сотн. Юліана Головінського.

І так майже в кожному числі.

Закінчуємо наші завваження до "хроніки" двома пікантними "ревелаяціями" ЗУНРО в її органі. Перша "бомба" падає на уенерівський табір у Варшаві з-під стягу Андрія Лівіцького, друга "сенсация" вдаряє по галицькому УНДО:

"Продають Україну за злоті, долари, франки і штерлінги"

Уенерівські політики, або так звані петлюрівці, що при всіх політичних комбінаціях торгують західньо-українськими землями то в користь Польщі, то в користь Румунії, як непотрібними для України речами, одержують гроші на свою "політичну акцію" аж від чотирьох держав. Як видно з оголошених у німецьких часописах листів Андрія Лівіцького

---

⁴³⁾ "Український Революціонер", рік II, ч. 8 (13), з 28 вересня 1927 — "Хроніка.

(наслідника Петлюри) до Токаржевського в Парижі, дістають петлюрівці від польського уряду місячно кількадесят тисяч злотих. Крім того, одержували вони від Румунії 50,000 доларів, від Франції мільйон франків, а від Англії місячно по тисячу фунтів штерлінгів. За ті гроші обіцяють петлюрівці виставити три дивізії, які мали б разом з поляками й румунами напасти на Радянську Україну по відомому пляну. Правобережна Україна мала б по побиттю большевиків припасти Польщі, Одеса — Румунії, а з лівобережної мала б постати “незалежна Україна”. Експлоатацію Донецького Басейну хоче взяти Англія, а цукрову продукцію — Франція. Гарні “спасителі України” — нічого й казати. Від політиків того рода, що Андрій Ливицький, який перший з петлюрівців зрікся західньо-українських земель у користь Польщі, не можна нічого іншого сподіватися. Продали Західню — продають і цілу Україну. Але як назвати тих західньо-українських політиків, які, як наприклад УНДО, ведуть тепер таку саму політику, як петлюрівці?”⁴⁴⁾

“Кров Петлюри на УНДО”

“Вибори до польського сойму й сенату, як можна було сподіватися, закінчилися поразкою українців. Найбільш побитим вийшло УНДО. Його надії на 50 місць у лясцькім парламенті не здійснилися; дарма, що жиди⁴⁵⁾ за-

---

44) “Український Революціонер”, рік II, ч. 4 (9) з 5 квітня 1927 — “Хроніка”.

45) До сеймових виборів у 1928 році УНДО пішло в спільному бльоку з жидівською і німецькою національними

платили УНДО-нню за спілку з призначених на оборону Шварцбарта сім тисяч доларів. Ті самі ундівці, що колись кидали громами на Шварцбарта та на всіх жидів, узялися переводити вибори не тільки з жидами, але й за гроші, які принесли смерть Петлюрі. Це дійсно не абияка мораль”.⁴⁶⁾

Треба признати, що з точки погляду ЗУНРО “Український Революціонер” редагувався добре і зручно. Матеріал підбирався різномодний, цікавий для читачів, політична лінія провадилася послідовно, без вихилясів, зрозумілим і доступним для широкого кола читачів способом.

Збереглися дві летючки ЗУНРО, одна коротша — до молоді Західньої України — і друга, довша — до селян.⁴⁷⁾ Здається, що більше їх і не було, принаймні ніде нема про те згадки.

меншостями. Ідучи на виборчу спілку з жидами, ундівці рахували на жидівські голоси по містах. Може вибори й не випали так, як хотілося б тим спілникам, але й не були вони знову ж аж такою “поразкою”, як пише “Український Революціонер”. Напевно, йдучи окремо, для всіх учасників бльоку вибори вийшли б гірше.

З одного боку, був це зручний політичний маневр, бо УНДО-нню вдалося поставити проти польського уряду суцільний блок національних меншин (крім білорусів), але з другого — питання, чи успіхи не були б більші, хочби, наприклад, у моральній площині, якби українці зговорилися самі з собою. До порозуміння між ундівською і радикальною партіями не дійшло.

⁴⁶⁾ “Український Революціонер”, рік III, ч. 2 (17) з 25 березня 1928 — “Хроніка”.

⁴⁷⁾ Обидві летючки надруковані в повному тексті, без скорочень, у “Додатку” на кінці книжки.

Видала ЗУНРО ще декілька брошурок:
В. Кулич: Дещо про залізниці.⁴⁸⁾
Г. Осипович: В революційні лави!⁴⁹⁾
С. Михайлів: Македонія в борбі за волю.
С. Михайлів: До зброї, громадо!
.....: Десять літ нового ярма.

Брошура “До зброї, громадо!” була призначена в засаді для сезонних українських робітників, т. зн. хіба у Франції, бо не було тоді вже сезонної заробітчанської еміграції “до Прус”, але тому, що її зміст надавався до загального поширення, ЗУНРО доручила своїм “членам, довірникам і прихильникам” розповсюджувати її по всіх українських землях під польською окупацією, як теж і в інших державах.

Було в пляні видати збірку п. н. “Наші герої”, куди ввійшли б життєписи й фотографії українських революціонерів Мельничука й Шеремети, Крупи й Луцейка, Скочиліса, Павлишина, Гринька Роса й Ольги Басараб. Збірка не вийшла, не вдалося роздобути потрібних біографічних даних і фотознімок. Випущено тільки листівку зо світлиною Ольги Басараб.

Чому ж пропаганда ЗУНРО не дала сподіваних для неї наслідків? Не дала — бо не могла дати. Національну сторінку визвольних змагань ліпше ставив чисто націоналістичний табір і він кінець-кінцем переміг не тільки ЗУНРО, але й легальні демократично-ліберальні українські партії та угруповання. А в соціальній — годі було кому-

---

48) Про значення саботажу ворожих залізниць.

49) Про способи, як боротися з ворожим окупантом та про основні правила конспірації.

небудь витримати конкуренцію з комуністами. Наслідок був такий, що в кого переважали моменти національні — пішов за УВО й ОУН, принаймні у своїх симпатіях, а хто схилився в сторону комуно-інтернаціоналізму — а такі були в величезній меншості — того або загорнула під себе комуністична пропаганда, або, щонайменше, лишився він політично неактивним.

І голос ЗУНРО пролунав у порожнечі без відгону.

IV. РОЗДІЛ

КРИТИКА ЗАХІДНЬО-УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОСТІ

Згіркнілість ЗУНРО. — Розчарованість поставою української суспільности. — Низька оцінка західньо-української інтелігенції. — Несправедливий осуд студентства. — Хрунівство і рабський дух пронизують УНДО, на думку ЗУНРО. — Розкриття польсько-ундівсько-жидівської спілки в міських виборах. — Надмірне перецінювання виборів відвертає увагу від визвольної боротьби. — УНДО на одній дошці з “хлібоїдами”. — Підлабужництво УНДО і “баль” у львівського воєводи. — На мотузку західніх інтервенційних плянів проти Советського Союзу. — Забули про присягу з весни 1923 року під св. Юром. — “Ундо-петлюрівський союз”. — Викреслити пам’ять Петлюри з історії! — Проінтервенційні виступи прелата Куницького за кордоном. — Конференції голови УНДО д-ра Дмитра Левицького з “отаманом” Коновальцем та його “штабом”. — Поголоски про український протисовєтський легіон. — ЗУНРО б’є на сполох. — ЗУНРО в обороні Советського Союзу. — “Каїнова” робота ундо-петлюрівців. — “Повстанчий Корпус” Андрія Лівицького за польсько-англійські гроші. — Його склад і завдання. — Вербункові бюра в Білгороді, Празі й Парижі. — Увесь галас розвіявся з вітром.

З якими б надіями не починала своєї діяльності ЗУНРО серед західньо-української вітки ук-

раїнського народу, дуже скоро переконалася, що успіхи її мінімальні. Організована суспільність відразу поставилася негативно до такої форми продовжування боротьби за національне визволення, як її проповідувала ЗУНРО. Воліла вернутися до старих, довоєнних ще зразків. А хто й підпадав під советофільські настрої, то в нього вони здебільшого виявлялися тільки в симпатіях до культурного відродження Советської України, може й надії, що колись, згодом можливо зміцніє воно настільки, щоб стати опорою та притягальною силою для всіх українців у світі. Та поза невеликим гуртом, що об'єднався в "Українській Партії Праці", ці симпатії помічались тільки в дискусіях, розмовах, у чисто декляративній формі, далекій від якої-небудь акції та витягання з них незалежницької української думки та самостійницьких політичних змагань, — але для ЗУНРО та її советських протекторів того було замало. Вони сподівалися широкого політичного революційного руху за з'єднанням західньо-українських земель у рамках Советського Союзу, а на те якось не заносилося. Навпаки, щораз сильніше почав виявляти себе націоналістичний, суворо протибольшевицький рух не тільки в настроениях і переконаннях, але і в організаційних формах.

Ясно, що це не по нутру було для ЗУНРО, огірчувало і тривожило в тому змислі, що коли так далі піде, советські опікуни, що й так більше обіцяли, як у дійсності помагали, зовсім її покинуть. ЗУНРО попадала в нервовий настрій, що проявлявся вже не критикою, але озлобленням на західньо-українську громадськість і в "Українському Революціонері" щораз частіше почали друкуватися кусливі й колючі статті, а на їх дні відчу-

валася розлита жовч і розчарування. В головах ЗУНРО почало світати, що не здобуде вона ґрунту в Західній Україні, і за причину того подавала вона не те, що західно-українська громадськість в основній своїй масі не сприйняла ідеології та політичної концепції зунрівського советофільства, тільки приписувала це квієтизмові, вигодництву та безідейності галицької інтелігенції, її прив'язанню до жолоба й урядової клямки, неохоті йти на ризико боротьби і т. п. Про те писав у "Українському Революціонері" підписаний псевдонімом Михайлів автор:

"...Заник революційних стремлінь, а з тим і революційної праці, у нас прямо кидається у вічі...

А невже ж може це бути, щоб обвинувачувати великі маси українського селянства й робітництва, ті маси, що там, у самому безрадiсному низу, вгинаються під вагою національного й соціального гнету, обвинувачувати в недостачі того, чого нема у свідомішій частини того ж народу, в його інтелігенції?! Таке обвинувачення, це — кажім одверто — обвинувачення фарисеїв...

Обвинувачення за брак революційної праці, за цілу неміч революційних поривів і кволість визвольних стремлінь паде в цілості на нашу інтелігенцію. Може це й гірко казати, особливо в нинішній час, може й боляче та прикре... але не мати відваги одверто поставити справу й назвати все по правдивому йменню було б ще більшою слабкістю...

Ніхто з інтелігенції — ні з молодих, ні з старших — не може бути звільнений від такої революційної праці. Виконувати її можна

скрізь і скрізь вона потрібна. Не йде нам тут про бомби або револьвери, про акти революційної справедливости, чи оборонного терору, до яких загалу інтелігенції цілком непотрібно. Ходить нам о революційну працю над собою та іншими, про ширення революційного духа, революційних настроїв, революційної свідомости — словом, про цю важку, постійну і щоденну революційну працю, без якої ніякому народові нема визволення”.⁵¹⁾

Особливо з задрісним безсиллям спостерігала ЗУНРО, що західньо-українське студентство не виявляє охоти засилувати ряди ЗУНРО, натомість горнеться до націоналістичного рұху. Того признати або виразно сказати ЗУНРО дуже вистерігалася, бо це було б явним визнанням своєї поразки на студентському фронті. Як причину відсутности студентської молоді в зунрівських рядах подавалася її безідейність, кар’єровичівство, брак юнацьких поривів і передчасна духова старість:

“Хочемо звернути увагу на одне гидке явище серед нашого громадянства, якого давніше в нас не бувало, а іменно на страшний занепад ідейности серед нашого студентства, яке було й повинно бути найкращим вицвітом народу і стати в перших бойових рядах за національне й соціяльне визволення нашого народу, що терпить у польському пеклі.

В погоні за теплим місцем, за “певним хлібом”, повним жолобом воно в більшості і всупереч своєму покликанню замість стати в пер-

---

⁵¹⁾ Михайлів: Українська інтелігенція і революційна праця, — “Український Революционер”, рік II, ч. 2 (7) з 13 лютого 1927.

ших лавах у боротьбі з ляцьким ворогом і власною кров'ю окропити волю — ховається десь по запічках, або прямо з безпримірним цинізмом стає по стороні ката-гнобителя.

Дух вічно революційної молодости щез безповоротно, а натомість дух покори, квієтизму і рабського льялізму пережер мізки й серця нашої молодії генерації, молодії хіба тілом, але вже спорохнявілої духом.

..Більшість нашого студентства не причасна в житті-стражданні народніх мас. Народні маси ждуть імпульсивного виступу своєї молоді і вона повинна була вже давно вийти з тої гнилої пасивности, якби була свідома положення свого народу.

І саме те "завтра" нації вимагає якнайбільшого скупчення сил і праці молодих провідників народу... А що робило й робить на зустріч тої будучности українське студентство? Кругло нічого! А ще гірше, що не то що не приготовляється до нього, а навпаки відсуває і саму згадку про те, думаючи тільки про забезпечення теплої посади і певного кусня хліба, хочби на ляцькій службі за собачі охлапи...

Ще кілька слів і про наші студентки. Коли між студентками чужих націй бачимо світлі приміри революційної самопосвяти і запалу, який поривав навіть сильніший пол,⁵²⁾ то наше академічне жіноцтво не то що не може виказатися такими геройськими постатями, але воно в своїй неорганізованості й інертнос-

---

⁵²⁾ Статъ.

ті являється змарнованим національним капіталом”.⁵³⁾

Хто хоч трохи обзнайомлений з тодішньою дійсністю Західньої України, того мусить обурювати така несправедлива, кривдяча і просто брехлива критика українського студентства. Це ж бо воно винесло на своїх плечах тягар боротьби за тайний український університет, воно підтримало ряди Української Військової Організації в критичний для неї час, коли середнє покоління колишніх військовиків щораз більше почало переходити з революційної на суспільно-громадську й економічну працю, воно створило перші націоналістичні гуртки, а потім організації, приєднало до них ремісничі й робітничі міські елементи і вкінці масово влилося в Організацію Українських Націоналістів та аж до самої другої світової війни було стрижнем революційного націоналістичного руху.

Якщо вже й говорити про “шукання певного куска хліба” та “кар’єровичівство”, то це з куди більшою слухністю і правом можна було б віднести до тих нечисленних одиниць, що тікали за Збруч з надією знайти там одне і друге, замість чого знайшли розчарування, заслання, каторгу і смерть.

З легальних політичних партій найбільше досталося Українському Національно-Демократичному Об’єднанню та Українській Християнській Організації (УХО):

Позір! Позір! Західньо-українські революціонери!

---

⁵³⁾ Тернистий: Геть з яничарством! (надіслана стаття) — “Український Революціонер”, рік II, ч. 6 (11) з 17 червня 1927.

Хрунівство, рабський дух, охота жити в польським ярмі, продавання за миску сочевиці національної гідности, зрада інтересів народніх мас, власть духової тьми, назадництво, угодовщина ростуть і чимраз більше забігають галицьку землю. Давно минув той час, якто одні хлібоїди⁵⁴) затроювали своїм зрадництвом і продажністю український нарід і деморалізували українські лави в боротьбі проти польського наїзду. Давно за нами час, коли ціле українське громадянство на західно-українських землях боролося і найскрайнішими способами проти хлібоїдства.

Сьогодні не так воно, а значно інакше.

Слідами хлібоїдів пішли партії і люди, що, мовляв, причислюють себе до націоналістичного табору. Вони злегка виступають проти хлібоїдів, однак тільки тому, що ці хлібоїди заступають їм дорогу до польського жолоба і випереджують їх у готовості служити польській державі.

Хто вони? УНДО й УХО, ундісти й ухісти.

Вже від самого початку існування партії Українського Національно - Демократичного Об'єднання її провід зводив партію послідовно на польську варшавську дорогу. Цю час-

---

⁵⁴) Партією "хлібоїдів" називали в Галичині пропольську партію, на чолі якої стояли колишній радикал адвокат д-р Северин Данилович і військовий греко-католицький капелян о. Ільків, що з рамени тієї партії вийшов послом до варшавського сейму в виборах 1922 року. Свою партію вони називали "хліборобською партією", а те в народі перемінено на "партію польських хлібоїдів".

тину партії, що ставилася вороже до польського панування і тим самим до всяких залицянь у сторону Польщі, ундівський провід поборював найогиднішими способами; не вагався навіть подавати доноси до польської займанщицької влади. В цій роботі спирався ундівський провід на загально відомих угодовцях⁵⁵⁾ з тої партії, на Бачинських, Говиковичах, Томашівських, Панейках і прочих без ліку.⁵⁶⁾ Разом з тими панамі і в додатку за відомістю й заохотою польської влади, змінило УНДО в листопаді минулого року свою програму на те, щоб партійна програма не забороняла їм стати варшавським сміттям. А опісля ніби на власну руку, а в дійсності за тихою згодою і відомістю угодовців, пок. д-р Володимир Бачинський почав угодіві переговори з польським правительством, погоджуючись згори на польське панування на західно-українських землях. Одначе д-р Бачинський вів цю справу за явно й за голосно і тим прогрішився супроти УНДО, яке добивається поль-

---

⁵⁵⁾ Угодовцями називали тих членів легальних українських політичних партій та їх прихильників, що схилилися до політичної угоди з Польщею, годилися на приналежність Західної України до Польщі в надії на всякі культурні й економічні концесії для неї.

⁵⁶⁾ Д-р Володимир Бачинський (популярно званий у Львові “гектолітер”, був бо товстун і потрапив випивати неймовірно багато лива) і д-р Альфред Говикович — львівські адвокати і члени УНДО, д-р Степан Томашівський — відомий історик. Невідомо чому зараховано до польонофілів д-ра Василя Панейка, колишнього редактора “Діла”, що став русофілом і з ворожости до поляків писав статті з виразною русофільською тенденцією.

ської ласки скрито і в тайні перед українським громадянством. За щирю одвертість виключив унідівський провід Бачинського з партії. Не довго треба було ждати, а вся правда про унідівську угодовщину й унідівське хрунівство вийшла на яву в повній наготі. Не допомогло нічого, що УНДО, ведучи передвиборчу акцію до громадських рад, закривало своє порозуміння з поляками блакитно-жовтим прапором, а унідівський прелат Куницький⁵⁷⁾ пускав по галицькій землі облудного націоналістичного тумана. Вибори до громадських рад показали і найбільш сліпим дійсне обличчя УНДО. По всіх галицьких містах ундісти голосували на спільні лісти з поляками.

---

⁵⁷⁾ Отець прелат Леонтій Куницький, дуже добрий демагог-бесідник, посол УНДО, виголошував сильні патріотичні промови і мав за те симпатії в суспільстві. "Червоним прелатом" називали його за революційний характер його промов, однак в націоналістичному, не соціалістичному змислі. Про нього складено пісеньку в широко відомім і популярнім у Галичині ляльковому театрі:

Там на узгір'ях Юра,
Де тінь дерев понура,
Я зараз по Шептицькім
Найбільша сєть фігура,

Рефрен: І я — це я,

І тільки — я.

Бо я червоний прелат,
Червоний маю халат,
Мене всі люди знають
Від Бучача по Скалат,

Рефрен: Бо я — це я,

І тільки я.

Ундівські провідники в Золочеві — д-р Ярослав Олесницький, д-р Теодор Ваньо і о. шамбелян д-р Юрик — підписали виборчу відозву, в якій пишеться, що

виходячи з заложення, що згода будує, а незгода руйнує, комітет український, польський і жидівський постановили згідно приступити до виборчої акції під кличем **єдності**. А це тому, що підвалиною розвою і початком розцвіту нашого міста є спільна, згідна творча праця, далека від пристрасної боротьби, національної і класової”.

Те саме, що в Золочеві, було в Станиславові, Коломиї, Бучачі, Стрию, Ярославі, Рогатині, Комарні, Косові, Жовкві і навіть по містечках, де українці мають абсолютну більшість населення. Всюди спільні виборчі листи з поляками, всюди спільні виборчі відозви і все “в ім’я єдності і згоди” з Варшавою. Всюди ундисти і подекуди радикали браталися з поляками і вшехполяками і робили єдність та згоду. Тільки з лівими українськими партіями ундівські “націоналісти” не можуть навіть при громадських виборах з’єднатися, бо ці партії українські.⁵⁸⁾

---

⁵⁸⁾ Авторіві невідомо ближче про підставу таких закидів “Українського Революціонера”, хоч брав він жваву участь у часі громадських виборів, як студент-бесідник, виделегований студентською націоналістичною організацією для помочі в виборах. Відомо було, що в цих виборах ідуть спільно в порозумінні українські партії, нічого не відомо про якесь порозуміння з поляками, а принаймні явне. Правда, студенти виїздили на віча по сільських громадах, не по

Хрунівство і нікчемне рабство УНДО припечатало твердо громадські вибори. Польща ликує і тріюмфує. “Дзеннік Львовскі” в ч. 186 каже:

“Те, що було перед кількома роками прямо неймовірне, щоб жиди і перед усім українці пішли разом на одній спільній лісті до виборів з поляками, це сьогодні стало фактом”.

Так УНДО не гірш хлібоїдів хоче закріпити польське панування над катованим, грабленим, визискуваним, до жебрачої торби Польщею зведеним українським народом, хоче вби-

---

містах, все ж таки, якщо таке явне порозуміння з поляками дійсно було заключене в крайовому масштабі, напевно перші запротестували б проти того радикали, що не мали ані виглядів по містах, ані не дуже тим цікавилися, авже напевно студентська націоналістична організація, що й так нерадо йшла на яку небудь співпрацю з легальними партіями, вважаючи їхню політику угодово-опортуністичною, а в тому випадку зробила виняток тому, щоб виявити повну солідарність усього організованого українства у виборах. Трудно перевірити, чи були якісь льокальні домовлення місцевих партійних діячів в окремих містах. З інформацій адвокатів д-ра Ваня і колишнього посла УНДО д-ра Олекси Яворського виходило б, що тут і там були такі порозуміння, чисто місцеві, обмежені лише до одного міста, з ініціативи приватних одиниць, без інструкції чи хочби благословення партійних провідів. І то тільки там, де з уваги на величезну польсько-жидівську перевагу українці не мали б найменших шансів навіть на одного радного, щоб бути принаймні поінформованими про пляни, діяльність і господарку міських рад народнім мастком. Та хоч такі льокальні заходи можна б розуміти, все ж таки не можна їх схвалювати і ставити за приклад у політичній боротьбі.

ти в ньому бажання визволення і власного державного життя.

Одначе тут не кінець. В цій роботі йде разом з УНДО-м Українська Християнська Організація (УХО) і її преса. Свої угодовські задушевні бажання вкриває УХО менше блакитно-жовтим прапором, а більше християнсько-католицькою вивіскою. Ця організація погодилася б тільки на таку українську державу, в якій священство було б оплачуване державною касою, а поліція і жандармерія помагала б держати вірних і нижчих духовних у рабському послуші. А що в наших умовах такі побажання не мають вигляду, тому Українська Християнська Організація волила цупко держатися Польщі і насолоджуватися грошовими користями польсько-ватиканського конкордату. Те, що греко-католицька Церква попала в повну залежність від польського окупанта, не болить цю християнську організацію, обов'язок і охота виконувати своє церковне післанництво і голосити євангельське

Д-р Олександр Марітчак, що тоді був і членом ЦК УНДО і членом його Президії, теж заперечує якесь загальне порозуміння УНДО з поляками в громадських виборах, а якщо на місцях були такі випадки, то без відома — згоди ЦК УНДО. (Лист д-ра Марітчака до автора з 30 січня 1974 року).

Так само критично ставиться до тих тверджень "Українського Революціонера" д-р Матвій Стахів, секретар УСРП і редактор "Громадського Голосу" у Львові. Його представлення справи на тлі цілої тодішньої української політичної ситуації в Польщі, так як її бачила й розуміла партія, котрої він був членом, знайде читач в "Додатку" на кінці книжки.

слово проти всяких перепон і переслідувань нею не ворухить, воюючою, якою вона повинна бути, вона бути не хоче, а навпаки, вона радіє, коли їй дозволять животіти під понижаючою охороною хочби й найбільш ворожого для українського народу воїнства. УХО глухе на нещасне становище українських народніх мас під Польщею і на національні визвольницькі змагання, воно тільки сильно чуйне на хвилеву кастову користь і вигоду...

Не наша річ, товариші революціонери, вдаватися в партійні міжусобиці і сварки, не наша річ віддаватися партійному життю. Нашим завданням і обов'язком на українських землях під польською займанщиною — безоглядна й невинна боротьба чином і словом проти польського наїздника і збирати до того всіх охочих. Одначе в ім'я успішности якраз цієї боротьби мусимо знати і здавати собі справу ясно, хто кидає на наш шлях колоди, хто забагнує визвольницький рух, хто в українському громадянстві наш ворог.

Тому кличемо сьогодні: позір на унівські й ухівські гнилі колоди!"⁵⁹⁾

Правду сказавши, нетрудно було полемізувати й розправлятися з УНДО-м. Критикували його всі українські політичні угруповання від ліва до права за брак постійної та однородної його постави, за хитання від польонофільства до советофільства, з повільною, хоч постійною тенденцією до угоди з польським урядом за ціну культурної

---

⁵⁹⁾ Старий...: Позір! Позір, західньо-українські революціонери! — "Український Революционер", рік II, ч. 7 (12) з 28 липня 1927.

і територіяльної автономії. Свої вважали його за надто лояльним до польської держави, а поляки били його за недостатню лояльність. На цьому полі ЗУНРО хоч частинно могло вирівнювати свої невдачі з інших відтинків. Пересадне прив'язування в УНДО ваги до всяких виборів і зв'язування з ними безпідставних надій, підлабужницькі ходи деяких унівських політиків — як от візити і прийняття в польських державно-політичних достойників — давали безліч нагод, щоб сипнути УНДО-нню перцем у вічі і ЗУНРО їх не пропускало. Критика надмірного перецінювання виборів у Польщі і підпорядкування виборчим інтересам УНДО всього політичного життя Західньої України, що в висліді мусіло довести до повної його залежності від польської державної рації, була слухна — та не того вимагали від ЗУНРО закулісові сили. Бо що ж їм давало, наприклад, таке твердження:

“...В сучасну хвилю виявляє провід УНДО велику потенцію у виборчій гарячці до польського сейму. Унівські органи пояснюють причину великого “виборчого здвигу” потребою вибору легального і ніким не оспорюваного представництва від українського народу західньо-українських земель...”

Стоячи незрушимо на становищі української державности західньо-українських земель і вважаючи панування Польщі на західньо-українських землях окупацією, ворожим нападом, ми всі акти Польщі в Західній Україні, включно з розписанням виборів, вважаємо нелегальними, безправними і неважними вчинками ворога, а тих усіх — разом з УНДО-м — що в нелегальних з українського становища вчинках ворога добачують джерело легаль-

ности для українця — називаємо ренегатами і зрадниками української державности.

...Нам не було б ніякого діла й інтересу, чи Дмитро Паліїв, Остап Луцький, Михайло Рудницький і Говикович стануть польськими послами... Шкідливість лежить у тому, що УНДО, ставлячи польські вибори, як епохальну переломову подію і як джерело легальности, ширить шкідливе і злочинне баламутство серед українського народу, звертаючи його увагу і надії на Варшаву, а не на потребу власної держави, визвольної боротьби. Шкідливість лежить теж у тому, що УНДО поняття й закони окупанта узнає поняттями й законами українського народу. А це приневолює нас ставити УНДО на одну дошку з “хлібодами”.⁶⁰⁾

Дослівно те саме можна було б написати в першій-ліпшій націоналістичній летючці чи одноднівці. В большевицькому інтересі лежало б не стримувати того типу українських політиків від їхньої лакейської підлесности, а навпаки, ще більше штовхати їх у польські обняття, щоб до решти і ґрунтовно їх скомпромітувати в очах українського народу.

“Багацько галасу знечев’я” у Львові та й у цілій Галичині наробила свого часу справа участі унівських політиків на балі в польського воєводи Дуніна-Борковського в часі “Східніх Торгів” 1927 року. Ця подія викликала несмак у цілому краю, досталося за те УНДО-нню з-заду і з-переду,

---

⁶⁰⁾ “Український Револьюціонер”, ч. 10 (15) — “Варшавські креатури”.

били його вздовж і впоперек. А “Український Революціонер” з того приводу писав:

“...Прокляття “Східніх Торгів”... проковтнуло на цей раз несплямлену незалежницьку ідею українського народу, в чому в ганебний спосіб помогли ляхам таки самі наші люди — політики з проводу партії УНДО, беручи офіційно участь у репрезентаційнім польським балі у воеводи Борковського. Вони ж то помогли ляхам заманіфестувати перед чужинцями “братерськість” у співжитті українського народу з поляками...”

Д-р Михайло Рудницький, редактор “Діла”, відіграв при тім одну з “найпочесніших” роль. Він, особистий приятель воеводи Борковського, піддав добру ідею (добрю для поляків!) заманіфестувати перед чужинцями “братне” співжиття обох народів через участь українців на воевідським балі. Разом з воеводою Борковським уложив він лісту учасників, на якій був між іншими і голова УНДО, д-р Дмитро Левицький. Ліста ця була загально одобрена і затверджена на сходинах у ресторані Мусяловнча і лиш **один-одинокий жид Найман був проти цього поступку (!)** і радив ундівцям не йти передчасно на того рода політичну хапатню. “Розважте, панове, чи на часі і доцільне воно...” казав він, але його не послухали й одноголосно прийняли пропозицію д-ра Михайла Рудницького.

На балі в воеводи з’явилися шнурком усі головачі з партії УНДО під проводом д-ра Костя Левицького, на жаль, колишнього прем’ера Західньо - Української Республіки. Лиш д-р Дмитро Левицький не явився на балі, бо в цей

час був зайнятий переговорами з деякими еміграційними кругами в справі спільної протибольшевицької акції та творення українського легіону, який би поміг Польщі розвалити Українську Радянську Республіку.

І так знову повторилася сумна передвоєнна історія. Тоді наші дядьки за “бомбу” пива і за ковбасу продавали голоси польським панам, а тепер за допущення на панський баль, за охлапи з панського стола та за обіцянку наділити їх посольськими мандатами продали наші славетні політики з партії УНДО національну гідність і честь українського народу... Збезчестили там і заплямили святі ідеали, за які ще недавно десятки тисяч жертв принесено на полі бою, за які в рядах УГА навіть недолітки проливали свою кров та за які ще й до нині гниють у польських тюрмах найкращі сини Західньої України...”⁶¹⁾

Якби не було під статтею примітки, що взята вона з “Українського Революціонера”, читач зовсім добре міг би думати, що цитат передруковано з “Сурми” чи з іншого націоналістичного підпільного видання.

Більше ласки могла сподіватися ЗУНРО за зв’язування УНДО і взагалі української політики в Польщі з польськими та західньо-європейськими плянами воєнної інтервенції в Советському Союзі в другій половині 20-тих років, прив’язуючи її, як хвіст, до “польсько-петлюрівського” союзу. Тут ЗУНРО щедро і рясно обливало УНДО дощем дійс-

---

⁶¹⁾ Яворівець: Жертва цьогорічних “Всходніх Таргүф” — “Український Революціонер”, рік II, ч. 8 (13) з 28 вересня 1927.

них і вигаданих інформацій та “рevelяцій” і “ресторог” для української суспільности перед “грізними небезпеками ундо-петлюрівської спілки”. Навіть і термін такий викувався — ундо-петлюрівці — куди причеплено також УВО й узагалі ввесь протибольшевицький український табір.

Почалося від ствердження тихої відмови національного табору від протипольської чинної боротьби в 1927 році, при нагоді відмічення четвертої річниці рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923 року. Пригадуючи своїм читачам текст присяги, що її врочисто складено в часі великої маніфестації на святоюрській горі 18 березня 1923 року:

“Ми, український нарід, клянемося, що ніколи не погодимося на панування Польщі над нами й кожну нагоду використовуватимемо, щоб ненависне ярмо з себе скинути та злучитися з цілим великим українським народом в одній незалежній соборній державі”,

“Український Революціонер” аж по чотирьох роках розкриває очі революційно настроєним колам західньо-української суспільности, що така слаба реакція на ганебне рішення Ради Амбасадорів негідна була великого українського народу, що навіть плем'я якихнебудь тотентотів чи полінезійських канібалів запротестувало б більш енергійним і сильним способом на таке нарушення своїх найгрунтовніших, підставових прав на власне життя:

“Таку присягу зложили на площі св. Юра у Львові 18 березня 1923 року тисячі українців під вражінням присуду, яким західньо-

українські землі віддано під панування віковичного ворога Польщі.

Присягу врочисто зложено, національні гимни відспівано і після дрібної сутички з польською поліцією “заприсяженці” розійшлися спокійно додів, — щоб далі тягнути... “міжнародньо загарантоване” ярмо неволі.

Оця присяга під мурами старинного Львова була одинокою — сміх людям сказати — “революційною” відповіддю цілісінських сьоми мільйонів західніх українців на антантське рішення... Існувавши тоді Військова Організація, на котрій спочивали завдання й обов'язок підготовки й почину до збройного виступу, замість революційного чину піднесла українському народові в дарунку свиток паперу — відозву Української Революційної Ради. Заступаюча крайовий уряд Міжпартійна Рада, замість мобілізувати у відповідь на напасницько-фарисейське “рішення” сили нації до творення власного державного життя по суверенній волі українського народу проти і всупереч чужій волі і чужим силам (вже хочби в консеквенції святоюрської присяги!) використала нагоду того “рішення” на те, щоб здемобілізуватися, розлетітися і чимскоріше затерти сліди недавньої української державности та її носіїв і забуттям присипати криваві стежки Української Галицької Армії. А народ чекав гасла і не діждався”.⁶²⁾

---

⁶²⁾ “Український Революціонер”, рік II, ч. 3(8) з 14 березня 1927 — Вступна стаття п. н. “14. III. 1923 — 14. III. 1927”.

Це доволі спізнене, наплямування **всього** національного табору Західньої України (бо не тільки Української Військової Організації, але й Міжпартійної Ради) мало послужити доказом, що він зрікся боротьби з Польщею — а в дальшій консеквенції вже був готовий духово до спільного виступу з дотеперішніми своїми ворогами проти СРСР України. Бракувало тільки одної ланки в ланцюгові такого розумування і тою ланкою стали — варшавські “петлюрівці”, що зловили на вудку найперше унівських головачів, а через них і решту галицької української суспільності загорнули в сіті своїх інтервенційних плянів. Сл. п. Головний Отаман Симон Петлюра вже тоді не жив і не було як впести зненавидженої його особи в ці інтриги. З ним “Український Революціонер” розправився скоріше, коли з нагоди суду над Шварцбартом у Парижі писав:

“...Раз тільки здавалося, що покійний от. Петлюра забажав пірвати з Польщею і зреабілітуватися в очах українського громадянства та перед маєстатом української державницької ідеї. Покидаючи Польщу, заявив він був у 1924 році перед кореспондентом одного з російських часописів, що він розчарувався в польських союзниках і при тій нагоді згадав про польський режим супроти західніх українців. Однак ця заява була нещира і мала метою прислонити факт його дальших тісних взаємин з польським урядом і з польським військовим командуванням...

Для українського громадянства особа й діяльність Петлюри не може бути зразком українського діяча, а до української історії покійний от. Петлюра не сміє перейти як тип

гідний стати в національному пантеоні. Бо можна попасти в розпукі, якби на таких зразках політичного крамарства мало виховуватися молоде покоління Соборної України.

В ім'я морального здоров'я нації кличемо передусім до українських письменників і публіцистів, що впали на коліна перед духом Петлюри: покиньте цей непристойний політичний танець!"⁶³⁾

А танець справді почався, і то шалений, але інший: довкола справи т. зв. українського легіону і інтервенційних плянів держав Антанти. Це вже було щось, що йшло по лінії большевицьких бажань та її пропаганди в світі і тут "Український Революціонер" виступив у ролі оборонця Советського Союзу перед загарбницькими плянами європейських капіталістичних акул, подаючи інколи цікаві інформації, що їх ніде інде в українській пресі не можна було знайти, не тому, щоб вона їх промовчувала, але просто тому, що їх не мала, а "Українському Революціонеру" доступні вони були з тайних советських джерел.

Перший алярмовий дзвінок зателенчав у травні 1927 року, статтею п. н. "Український Легіон".

Починається вона ствердженням, що між Україною і Польщею, між українським і польським народами не може бути ніякого примирення ані добросусідських навіть взаємин, доки не зникне останній поляк з такого гатунку, що вважають українську землю тереном своєї експансії, а український нарід тяглом польської держави. Ніхто,

---

⁶³⁾ Залуцький: Політичний танець над могилою Петлюри, — "Український Революціонер", рік I, ч. 2 з 28 липня 1926.

хто має “здорові клепки в голові”, не може про те сумніватися.

Ця правда висказана з української сторони піснею

Доки Рось Россю зветься,

Дніпро в море лється,

Доти українське серце

З польським не здружиться,

а з польського приповідкою: “допукі съвят съвятем, не бендзе поляк русінові братем”.

Але знайшлися люди, що всупереч цій довговіковій історичній правді говорять про союз України з Польщею. Це т. дв. үенерівці або петлюрівці.

“В зв’язку з назриваючими в Європі воєнними конфліктами і з уваги на можливість, що англійсько-радянська ворожнеча вибере собі тереном кривавої розправи українські землі, в головах деяких політиків Галичини й үсоюзнених з ними бұвших петлюрівських отаманів почала шибати карколомна “ідея” на випадок війни з Радянським Союзом творити з української молоді західньо-українських земель т. зв. “український леґіон” по боці польської армії... Не знаючи ще, як розпорядиться Пїлсудскї, духові батьки “українського леґіону” по боці польської армії для широкої публіки фарисеять..., що вони в евентуальній війні з Радянським Союзом підуть “шляхом власних духових і фізичних сил, не з поляками, але проти Радянської України”. Але... український нарід не дасть себе вже закувати в “союзні” кайдани злодійської Польщі. На випадок воєнного конфлікту український нарід (не юродиві його покидьки!) західньо-

українських земель, замість іти в український” легіон польських наемників, зірветься, щоб в огні і крові ламати кайдани польської неволі і злучитися з цілим українським народом в одній великій соборній українській державі від Карпат по Кавказ, в якій український нарід сам має бути собі паном і господарем”.⁶⁴)

Потім у кривому танці виступив якийсь Городецький з “надісланою статтею” п. н. “Каїнова робота”:

“...Петлюрівський уряд ославленого Андрія Лівницького-Варшавського начав у тій справі переговори з проводом УНДО. Андрієві Лівницькому не було трудно зговоритися з головою УНДО, д-ром Дмитром Лівницьким, бо перший разом з Петлюрою продавав ляхам у Варшаві Галичину, а другий у той сам час був петлюрівським послом у Данії і вже тоді, як щеня, ласився біля польського посольства в Копенгазі, що впрочім є загально відомим...

Головачі УНДО зачали чимраз частіше потаємно бувати в Варшаві, збирати конвенктилі у Львові, а далі швендятися за кордон.

Добрий початок за кордоном зробив колишній “червоний прелат” о. Куницький... Він виголосив там реферат, в якому старався своїм слухачам вияснити шляхи ундівської політики. Темпераментний прелат прямо сказав, що УНДО мусить вести “реальну” політику, тобто погодитися з фактичним станом,

---

⁶⁴) І. Бережанський: “Український” легіон — “Український Революціонер”, рік II, ч. 5 (10) з 10 травня 1927.

станом володіння Польщі на західньо-українських землях... По рефераті, через кілька днів, вів прелат балачки... і заявив відкрито, що УНДО бере участь у пляні формування польсько-петлюрівського легіону. Сам прелат цєю ідеєю дуже одушевлявся і доказував, що тільки наша участь у поході на схід може нам принести українську державу.

...Минуло кілька ісяців і за “предтечею” польсько-петлюрівського пляну походу в Україну, Куніцьким, приїхав у Берлін д-р Дмитро Левицький... З-поміж усіх конференцій, які д-р Левицький мав з різними людьми, найцікавіша його конференція з отаманом Коновальцем і його “штабом”. Д-р Левицький... вияснив Коновальцеві та його приспінникам, які “користі” принесе “справі” спільний похід Західньої України з Пілсудскім проти большевиків. Відносно самого пляну організації легіону, то мав би він числити до 50,000 людей. Озброєння і гроші дали б поляки й англійці. Легіоном командував би український генерал, мабуть Сальський або Безручко, який підчинявся б прямо польському генеральному штабові. (Тепер організацією того легіону завідує II Відділ польського Генерального Штабу, цебто дефензива)...

Після того д-р Левицький запропонував Коновальцеві, щоб цей приступив до спілки, як “військовий знавець”. Він обіцяв Коновальцеві вистаратися від поляків залізного листа і ручив, що Коновалець не буде мати в Польщі ніяких труднощів... Розуміється, що Коновалець не образився за таку пропо-

зицію і просив д-ра Левицького ще раз заглянути до нього в Берлін.

...Розкриваючи дещо куліси, за якими ведеться “робота” петлоро-ундівської спілки, звертаємо цим увагу нашого громадянства на цей великий злочин, який підготовляється під омофором польського Генерального Штабу, щоб воно знало, хто і як торгує кров’ю, хто і як підготовляє братовбивчу різню”.⁶⁵⁾

Вся ця справа “легіону” велася десь у сутінках і закамарках політичного світу й ніколи офіційно ніде не була проголошена, як зрештою і ціла інтервенційна кампанія. Тільки большевики горлали, що батьківщина світового пролетаріату оточена капіталістичними паліями війни і загрожена нападом. І як несподівано з’явилися комбінації довкола інтервенційних плянів, так нагло і зникли. Використовувалися ті поголоски для внутрішньо-політичних цілей у Советському Союзі, щоб відвертати увагу власної суспільності від внутрішніх труднощів. В слід за тим і комуністичні підголоски в світі дістали доручення підтримувати атмосферу серйозного загроження Советського Союзу і згідно з тим “Український Революціонер” послухно передавав далі отримані до розповсюдження вістки. І так, за його інформаціями, Андрій Ливицький у Варшаві організував український легіон під назвою “Повстанчий Корпус” при співпраці польського Генерального Штабу і фінансовій допомозі Англії. Ще не знати, кого поставлять на командира “Повстанчого Корпусу”,

---

⁶⁵⁾ Городецький: Каїнова робота (надіслана стаття) — “Український Революціонер”, рік II, ч. 8 (13) з 28 вересня 1927.

але тим часом організується він під фаховим наглядом англійського полковника Гольмса та його помічника, сотника Гудфрея.

В склад його мали входити такі частини: а) дві дивізії піхоти, кожна з них по три полки, а кожен полк — два курені по 500 крісів. У кожному полку буде по одній скорострільній сотні на “тачанках”;⁶⁶⁾ б) одна кавалерійська дивізія з двох кінних полків, що будуть мати традиційні з 1918-1920 років назви Чорношлишників і Запоріжців. В кожному полку буде чотири сотні — разом 600 шабель; в) бригади з 12 танками, чотирьома батареями польових гармат і двома батареями гавбиць.

Його завдання — підождати відповідного моменту, тоді напасти на Советську Україну, зайняти її частину і своєю появою викликати загальне протибольшевицьке повстання.

Невідомо, де почнеться воєнна акція, але десь правдоподібно на Півдні України, бо одночасно з нею англійська фльота ब्लюкуватиме чорноморське побережжя.⁶⁷⁾

Далі, покликуючися на “достовірні джерела”, “Український Революціонер” подає, що передбачено вербункові бюро в країнах більшого скупчення української еміграції. Такі бюро вже діють у Парижі, Празі та в Београді в Югославії. Як досі, зареєструвалося в них понад дві тисячі старшин, у більшості наддніпрянців. Скільки зголосилося стрільців, не подано. Легіон буде нараховувати 30,000 людей, отже д-р Дмитро Левицький занадто похвалився, коли в Берліні подав його число

---

⁶⁶⁾ Двоколісний віз запряжений кінями.

⁶⁷⁾ Дещо про організацію польсько-українського легіону, — “Український Революціонер”, рік II, ч. 10 (15).

на 50,000. Всю справу фінансує “одна з антантських держав”, за посередництвом польського Генерального Штабу, передбачено засоби на втримання легіону впродовж двох років. Легіон має бути готовий з весною 1928 року і тоді перевезуть його до Польщі та розташують на її східніх границях.⁶⁸⁾

Десь на переломі 1927-1928 років ця справа притихла і щезла со сторінок “Українського Революціонера”.

---

⁶⁸⁾ “Український Революціонер”, рік II, ч. 9 (14) з 1 листопада 1928 — “Вербують до “українсько-польського” легіону”.

V. РОЗДІЛ

НАПАДКИ НА УКРАЇНСЬКУ ВІЙСЬКОВУ ОРГАНІЗАЦІЮ

Не критика, а лайка. — Гурток гешефтярів і генералів без війська. — Відмова традиційної назви для УВО. — Ненависть до полк. Коновальця і відро помий на його голову. — Коновалець не ворог Польщі, тільки спільник ундо-петлюрівців, а тому польонофіл. — УВО не використала паніки в Польщі під час травневого перевороту Пілсудського. — Заздрість за симпатії до УВО в заоканської еміграції. — Обсміювання подорожі полк. Коновальця, як виправи до Америки по “золоте рунно”. Сатира перейшла в плугавство. — Другий на черзі — сотн. Юліян Головінський. — Крокодиліачі сльози над недолею членів УВО. — Жертви безсумлінних спекулянтських “комендантів”. — Фарисейське заломлювання рук у справі Атаманчука й Вербицького. — Виявити справників перед закордонним судом! — УВО наповняє в’язниці для своєї реклями. — Грошеві зловживання “спілки комендантів”. — Палення книг перед контролею. — Викинути УВО за борт української суспільності! — В 10-річчя листопаду у Львові не виступ УВО, тільки погром українців. — Непідготована саботажна акція в 1922 році, невикористання моменту перевороту Пілсудського, нездарність у 10-річчя Листопаду свідчать про нереволуційність УВО. — Чому УВО не використала двох моментів до повстання? — Могла дістати зброю, якби хотіла. —

Як то було з заворушеннями на Білорусі. — УВО не хотіла зійти до ролі “диверсійної банди” большевиків.

Найгостріше і найбільш трійливе жало направила ЗУНРО на Українську Військову Організацію. Речева оцінка діяльності УВО, хочби і з полемічною закраскою та з темпераментом, була б цілком зрозуміла, коли зважити, що ЗУНРО на те й поставила, щоб відвернути прихильність західньо-української суспільності від Української Військової Організації, довести до її ліквідації і потім самій зайняти її місце. Одначе ця критика йшла під акомпаньямент зневажливих колючок, непристойних вигуків і навіть ординарної лайки, що їй хіба може рівнятися сучасна советська публіцистика в своїх виступах проти “буржуазного націоналізму”. Це почалося зразу ж таки з першого числа “Українського Революціонера” у короткій вступній статті на першій сторінці — неначе програмової, коли судити по її наголовкові.

ЗУНРО запрезентувалася українській суспільності менше своїми позитивними кличами в програмі, а більше очорнюванням та осмішуванням УВО. Нав'язуючи до великої саботажної акції восени 1922 року, редакційний борзописець загнався до того, що відмовив навіть Українській Військовій Організації права до її традиційної назви; уважаючи, що колись була найперше Військова Організація, а щойно після неї прийшла Українська Військова Організація:

“...Акцію в 1922 році, як звісно, приготувала була Українська Військова Організація, на чолі якої в тому часі стояли люди готові всім жертвувати для справи визволення За-

хідної України з-під польського ярма. Це були люди не тільки ідеї, але й чину. На жаль, уже в 1922 році втиснулося до Військової Організації много людців, які задумували на народньому визволенні зробити звичайний брудний гешефт і особисту кар'єру. Ще більший жаль, що власне основники Військової Організації, місто енергічно протиставитися затіям гешефтярів, здали позиції й усунулися від праці, а Військова Організація перейшла до рук політикантів, кар'єровичів, матеріялістів, інтригантів.

Поволі Українська Військова Організація перемінилася в гурток, з якого всякий, хто почував себе чесним українцем, утікав, мов перед мором,⁶⁹) так що вкінці остався сам її провід, осталися генерали без війська. На жаль, тим "генералам" осталася давня фірма Військової Організації і вони стали її всюди використовувати й капіталізувати і то в дослівному значенні того слова.

Вправді після того було декілька спроб уздоровити відносини в Військовій Організації, але вони не довели до нічого і при кінці 1924 року Українська Військова Організація перейшла до історії...

Історія Військової Організації не повинна нікого, хто вірить у кращу будучність України, зневірити, а навпаки, повинна всіх чесних, ідейних і готових до посвяти українців з'єднати під обновленим прапором Української Національної Революційної Організації...⁷⁰⁾

---

⁶⁹⁾ Польонізм: зараза, пошесть.

⁷⁰⁾ "Чого ми хочемо?" — "Український Революціонер", ч. 1 з 10 липня 1926.

Тут плутаються покищо обидві назви, виразно виступає тільки час, коли кінчається діяльність первісної Військової і починається другої Української Військової Організації, але в дальшому “Український Революціонер” притримується того дуже точно. Бо нераз ще вертається він до тієї справи, намагаючися вмовити в українську суспільність, що Українська Військова Організація не має нічого спільного з тою військовою організацією, яка зав’язалася в 1921 році і протривала, на думку ЗУНРО, до 1924 року, коли добровільно розв’язалася. В тому, що первісній організації надають скорочену назву, криється невисказане ясно твердження, що ця Військова Організація, чи ВО, не була самостійна, рівнорядна з іншими політичними партіями чи організаціями в тодішній українській суспільності, тільки частиною системи Диктатури ЗУНР, як один її відділ, чи по-модерному “департамент”. Після її самоліквідації заснувалася організація зовсім нова, що вже назвалася “Українською Військовою Організацією”, а в дійсності була спілкою всяких “людців” для їхніх приватних цілей. З тим ми ще не раз і не два стрінемося в “Українському Революціонері” аж до його кінця в 1929 році.

Найбільш зненавидженою для ЗУНРО особою в УВО був, самозрозуміло, її Начальний Комендант, полк. Євген Коновалець. ЗУНРО не могла йому простити, що він не пішов за д-ром Євгеном Петрушевичем у 1923 році, не погодився на советофільський курс, на виключно протипольську революційну діяльність в оперті на Советську Україну — а в дійсності на Советський Союз — і що своєю недвозначною поставою та великим авторитетом звів на нівець намагання советофілів під-

чинити собі Українську Військову Організацію. “Український Революціонер” не щадив слів, щоб накидатися на нього раз у ненависницький, то знов у насмішливий спосіб, від чого інколи мусіли відчувати несмак навіть самі його читачі.

В згаданому вже першому числі “Український Революціонер” звертає увагу своїх читачів на панікерські настрої польської суспільности в Галичині в наслідок революційного виступу маршала Юзефа Пілсудского в травні 1926 року. Саме тоді відбувався у Львові політичний процес проти членів УВО, т. зв. процес поштівців. Як звичайно в таких випадках, польська преса на спілку з поліцією мобілізувала протиукраїнські настрої з метою вплинути на присяжних суддів, щоб визнали підсудних винними, і на трибунал, щоб засудив їх на високі кари. “Український Революціонер” представив наміри польської преси цілком в іншому світлі, використовуючи нагоду, щоб переїхатися по Українській Військовій Організації та вдарити по полк. Євгеніві Коновальцеві:

“Коли в Варшаві почалася революція, поляки на провінції також зазаметушилися. Одні були за Пілсудським, другі проти нього і здавалося, що подібно як у Варшаві так і в інших містах поляки поділяться на два ворожі табори і начнуть молотитися. Таке видовище заповідалося між поляками і в Східній Галичині. Прихильники Пілсудского почали демонструвати, а ще більше кричати. Того настрашилися польські “урядові круги і придумали таку штуку: польська львівська преса розтрубіла, що, використовуючи варшавську революцію, тайна Українська Військова Організація одержала з Берліна від свого головного

коменданта Коновальця наказ підняти повстання.

Польські часописи почали розписуватися, що нібито організація Коновальця є в стані захопити Галичину одним махом, що вона незвичайно сильна та інші нісенітниці. Дальше польська преса подала навіть функції деяких ніби членів тої організації і так, приміром, редактора “Нового Часу” іменувала “генераліс-сімусом українських фашистів”, Петрика — комендантом Львова і т. д., одним словом, нагнали своїм читачам такого страху, що хоч утікай полякам з Галичини.

Та революція в Варшаві скінчилася і тоді вияснилося, яку ціль мала польська преса в Східній Галичині, щоб лякати своїх “спул-обивателі” маревом гайдамацької різні. Показалося, що польські “урядові круги” боялися, щоб прихильники Пілсудского не почали в Східній Галичині авантюри, і придумали українське повстання.

“Діло”, говорячи про провокацію польських часописів, слушно замічає, що страшити свою суспільність Військовою Організацією, яка існує тільки в анналах львівської поліції, є щонайменше глупо, і небезпеку зо сторони організації, що колись існувала, належить трактувати, як казку з “Тисяч і одної ночі”.

Між іншим, “Діло” завстидало польську поліцію, бо показалося, що вона не знає того, що Коновалець, “головний комендант” вийнятої з казок Військової Організації, не є ворогом поляків, а навпаки, він стоїть на плятформі наскрізь польонофільської брошури Кучабського п. н. “Большевизм і сучасне завдання

українського заходу”, яку Райнлендер, шеф тої поліції, при одній нагоді дуже хвалив і радив усім українцям прийняти її здорові гадки. По такому виясненню “Діла” певно змінить свій погляд пан Райнлендер щодо Коновальця, якого польська преса скривдила і зробила таким небезпечним ворогом польської держави”.⁷¹⁾

Представлювання полк. Євгена Коновальця, як по суті своєї політики “польонофіла”, що в тихому порозумінні з “ундо-петлюрівцями” в дійсності “об’єктивно” співпрацює з поляками в її планах відбудови історичної Польщі, може викликати тільки усміх у читача. Це запозичена від большевиків тактика, що ділить увесь світ на “революційний” і “поступовий” — цебто большевицький — і контрреволюційний”, т. зн. увесь інший, без політичного й ідеологічного зрізничування.

Нав’язуючи до замітки російського еміграційного часопису “Последнія новости” в Парижі про заборону “Українського Революціонера” видають галицькі українці на чолі з полковником Коновальцем і що ця газета “веде заїлу протипольську пропаганду”, редакція “Українського Революціонера” обурюється:

“Відносно “об’яснень”, які подала від себе редакція “Последніх Новостей”, що наш орган видає група, на чолі якої стоїть полковник Коновалець, то приходиться нам сказати кілька слів.

Передусім слід замітити, що об’яснення подає російська часопись, яка в українським

---

⁷¹⁾ “Український Революціонер”, ч. 1, 10 липня 1926 — “Хроніка”, замітка п. н. “Страхи на ляхи”.

“движенію” визнається, як табака в розі. Коли б редакція “Последніх Новостей” дещо більше орієнтувалася так в історії України за останній десяток літ, як і в українських справах узагалі, то ніколи не була б поповнила такої політичної неграмотности, як зв’язування імени Коновальця з протипольською діяльністю взагалі, а з “Українським Революціонером” зокрема. Коновалець звісний доволі українській суспільності, як людина з ундопетлорівською орієнтацією, і про його ворожу акцію проти Польщі могло приснитися тільки російським редакторам... Тому говорити та писати про протипольську акцію Коновальця і зв’язувати його з “Українським Революціонером”, це для нього велика кривда. Проводові Український Націоналістів дійсно нема чого гратулювати, а Коновальцеві журитися, що незорієнтована російська часопись зробила йому таку небажану й незаслужену рекляму”.⁷²⁾

В міру того, як міцніла Українська Військова Організація, зростав теж авторитет її Начального Коменданта і це не давало спокою “зунрівцям”. При нагоді поїздки полк. Коновальця до ЗСА й Канади в 1929 році, ЗУНРО пробувала ставити йому перешкоди в акції і не допустити, щоб еміграційна українська суспільність підпомагала фінансово діяльність Української Військової Організації. Сліди того знаходимо в новинках “Українського Революціонера”:

---

⁷²⁾ Український Революціонер заборонений у Франції — “Український Революціонер”, рік III, ч. 2 (7) з 25 березня 1928.

По золоте руну

Наші прихильники з Америки повідомляють нас, що один з компанії комендантів УВО, а саме п. К. вибирається до Америки. Річ зрозуміла, що він їде туди з метою заінтересувати наше американське громадянство процесом Атаманчука й Вербицького та розпочати збірку долярів нібито на УВО. Чи наші земляки в Америці дадуться “надути” політичним спекулянтom — це побачимо. Не одна тисячка долярів від заморських українців, призначена на бойову акцію в краю, розтопилася в карманах цієї кліки налогових комендантів. В 1923 році попалили коменданти рахункові книги, щоб унеможливити раз на завсіди перевірку їхньої господарки публічним грошем. Тепер добре відомий “аргонавт” мріє про подорож за новим “золотим рунom”. Заноситься на новий шантаж і новий скандал”.⁷³⁾

Коновалець в Америці

Звісний петлюрівський отаман Коновалець, як доносять українські часописи, прибув 26 травня до З'єднаних Стейтів. По вістях вінніпезького петлюрівського “Українського Голосу”, хоче він об'їхати всі більші центри української еміграції, а особливо “залежить йому на тім, щоб увійти в контакт з бiвшими стрільцями українських армій”. Ми віримо в те, що Коновальцеві залежить на тім, щоб увійти в контакт не з бiвшими стрільцями

---

⁷³⁾ “Український Револьюціонер”, рік ІУ, число 1 (22)
з 14 березня 1929.

українських армій, як з їх організаціями, від яких усе ще вдається дещо видурити, але не віримо в те, щоб ті організації, які хочуть самі себе шанувати, нав'яжуть будь який контакт з отаманом, якого одинокою ціллю є всіх і вся надувати. З одної часописі довідуємося, що Коновалець роздає хрести заслуги навіть бувшим стрільцям УГА, в якій сам ніколи не служив".⁷⁴⁾

Лайливі наклепи на полк. Євгена Коновальця в "Українському Революціонерові" закінчуються в останньому його числі фейлетоном п. н. "Пан плюковник". Фейлетон поділений на дві сцени. Перша в Європі. В кабінеті полковника сидять три особи. З опису і з мови можна здогадатися, що, крім полк. Коновальця, є там ще Ріхард Ярій, а третім міг би бути Сенник-Грибівський, або Володимир Мартинець: "худерлявий, мізерний, стоїть побіч бюрка, спустив руки, а носом вказує на часописі. На лиці усмішка вдоволеного фарисея". Мова про те, що нема грошей, нема за що висилати жінок на вакації спальними вагонами, чи запрошувати гостей на гульню. Та й часи змінилися, годі пускати на людей тумана і підписувати фотографії відділів "Лугу", як наприклад: XXII Курінь УВО".

Ярій, який виступає там, як "пан з острогами, з чолом, що починається зараз понад "цвікером", а кінчиться на потилиці, зраджує "військового". Це він знаходить вихід і дає раду, щоб "пан плюковник" по-військовому писав "накази" і видавав "комунікати", бо перших ніхто не може пере-

---

⁷⁴⁾ "Український Революціонер", рік ІУ, число 2 (23) з 10 червня 1929.

вірити, а другі — це витяги з крайової преси і ніхто за них не бере відповідальності.

Розмова кінчиться так:

“Пан плюковник, та ж усе зроблене, тільки ви їдьте, а мудро сі там тримайте”.

“А — я, мудро там держіться, прошу пана полковника”, додав мізерота.

“Та-а, спробую”.

Друга сцена — в Нью-Йорку.

На довірочних зборах пан отаман розділює хрести заслуги й обіцяє, що як добре розійдуться, то він скаже зробити нові, ще кращі.

“Прошу панів”, — промовив — війна за плечима! Ще цього року! Всі йдуть на большевиків, я сам бачив англійську армію на льорах,⁷⁵⁾ а французька вже стоїть на правому березі Райну! Нам пора визволити Неньку-Україну, бо хто ж її визволить, як не УВО? Вона має свою армію, та тій армії бракує виряду й амуніції. Ваш обов'язок — її вирядити! Тут треба не соток або тисячів, але соток тисячів долярів, бо армія велика!”

Один з учасників пропонує, щоб закупити це в Америці і вислати готове до УВО в Європі, але “пан плюковник” проти того, бо, по-перше, треба зберегти тайну, а по-друге, все те можна закупити на місці в Варшаві скоріше і дешевше.

Ставляться питання: де армія, де стоїть, яка вона велика, де її штаб і т. д. “Пан плюковник” зручно викручується, що це тайна УВО. А два центри УВО, один в Україні і другий у Галичині, знищені, перший розстріляли большевики, а другий виарештували поляки, одначе зберігся нена-

---

⁷⁵⁾ Льора — плоский залізничний вагон, платформа.

рушений штаб за кордоном, а коли є добрий штаб, то у млівіч зорганізує армію.

Задуманий патріот, що ставив питання, робить підсумки: в Україні нічого нема, бо центр вистріляли большевики, в Галичині нема — бо виарештували поляки. Хвалити Бога, лишився цілий штаб і треба грошей, а де і на що — це тайна УВО.

Вкінці патріот погодився і запропонував вибрати комітет, щоб тим зайнявся.

“Навіщо комітету? — обізвався пан плюковник, — збирайте самі, частину затримайте собі, а решту негайно телеграфічно шліть до УВО. А щодо видатків, то я вас запевняю моїм головнокомандантським словом, що й ці доляри зужиемо так, як досі бувало — на вирядження армії УВО”.

Епілог.

Кімната в готелі. Головний комендант обох армій УВО проходиться зденерований, що від нього, “безвідвічального коменданта УВО вимагають контролі”, а тим часом обидва співробітники в Європі нічого не роблять, щоб підтримати його акцію. І диктує їм післати телеграму: “Великий рільничий страйк під проводом членів УВО, що, вхопивши до рук кріси, закуплені за доляри, прислані попередніми роками, облягають ляцькі фільварки. Місцями стрілянина. На півкопках — прапори з написом УВО. Акція може розвинутися, тільки треба долярів. Шліть телеграфічно, негайно, доки — не позвозили півкопків”.⁷⁶⁾

Це було писано тому майже 40 років. Але достоменно на ту саму нуту співають Смолич з то-

---

⁷⁶⁾ “Український Революціонер”, рік ІУ, число 3 (24) з 10 серпня 1929.

варишами в сучасних “Вістях з України”. Сатира може бути доброю й успішною зброєю в політичній боротьбі і користувалися нею в усіх часах та при всяких нагодах. Але коли вона виливається плюгавством і стає ординарним вуличним пашквілем — не тільки не приносить бажаного наслідку, але й не раз обертається проти власних її авторів. Полк. Євген Коновалець перейшов до історії, як символ чинної, революційно-визвольної боротьби, в якій склав жертвою власне життя, а по редакторах і авторах з “Українського Революціонера” з ЗУНРО й сліду не стало, сьогодні навіть їх імен історик не може відгребати.

Другою після полк. Євгена Коновальця найбільш зненавидженою в колах ЗУНРО особою був сотник Юліян Головінський, Крайовий Комендант УВО в роках 1925-1926 і в 1930. Його ім'я виводило з рівноваги всіх большевицьких прислужників уже хочби й тим, що це він був організатором переходу Української Галицької Армії від большевиків на сторону Армії УНР. Коли ж до того він своєю енергією, організаційними здібностями та популярністю серед бойового старшинства і членів УВО не тільки урятував організацію в критичний для неї час після арештування полк. Андрія Мельника, але й поставив її на ноги й надав їй розгін, якого вже ніщо не в силі було спинити, — зунрівці не могли йому того простити й обкидали його ім'я, де і як тільки могли.

Прикладом того може послужити викривлене звітлення чи пак кінцеве обговорення в “Українському Революціонері” процесу “сімнадцятки”, більше знаного як процесу проти Василя Атаманчука й Івана Вербицького за вбивство польського куратора львівської шкільної округи, Яна Собінь-

ского, в котрому то процесі сотн. Юліян Головінський виступав, як один з підсудних, звинувачений за приналежність до УВО на становищі її Крайового Коменданта. Не було проти нього ніяких доказів крім, авже ж, поліційних комісарів і “переконань” політичних знавців з польського львівського воеводства, і суд хоч-не-хоч мусів його звільнити.

Коментуючи перебіг і вислід цього процесу, писав “Український Революціонер”:

“...Вийшов свобідним сумної пам’яті сотник УГА Юліян Головінський... Головінського напастував польський суд за приналежність до Української Військової Організації і за шпіонажу. На судовій розправі показалося ясно, як на долоні, що Юліян Головінський ніколи революціонером не був і ніяких злочинів проти Польщі не поповняв. Навпаки, сам Головінський заявив на судовій розправі, ясно й одверто, широ і твердо, що він є заслуженою для Польщі людиною, якій досі не дано медалі “Польонія Рестігута” тільки тому, що навіть ворог не цінить і не шанує хрунів-підлизайків... Для скріплення ваги і щирости своєї політичної заяви перед поляками, Головінський покликався на свою історичну заслугу перед Польщею з часів війни. “Я — говорив Головінський — в свій час, як комендант бригади, перевів на польську сторону дві українські бригади, а в армії Петлюри був я корпусним комендантом”. Похвалившись цією великою заслугою перед “маєстатом найяснейшої ржечпосполітої”, Головінський розвів такі жалі перед польським трибуналом: “З цієї причини (зради України в користь Польщі) і

через мої (угодовські) погляди на політичне положення, мав я великі неприємності з боку української суспільности". Після цієї заяви і цього скавуління, навіть тупоумні ненавистю польські присяжні судді побачили, що Головінському зроблено кривду, ставляючи його в акті обвинувачення на п'єдестал борця-революціонера. Головінського звільнили... Не хочемо торкатися того національно-суспільного явища, яке польський суд фальшиво причепив до колишньої Військової Організації. Більшої обиди українському революційному рухові, як причіпати до нього людей покрою Головінського і тих деяких людців-політикерів, що намагаються капіталізувати ще й нині ідейно й морально давно усопну⁷⁷⁾ Військову Організацію в цілях ловлення в свої сіті ідейної молоді, польська поліція і польський прокурор не могли придумати".⁷⁸⁾

Так розпалився в своїм патріотичнім пуританізмі "Український Революціонер" у 1928 році. А два роки пізніше, того ж "зрадника" і "приятеля Польщі", сотника Юліана Головінського, польські поліцаї зрадливо замордували, скувавши йому руки, на шляху між Бібркою та залізничною станцією Глібовичі на місці, де відбувся експропріаційний напад на поштовий віз. Цікаво, що писав би тоді "Український Революціонер", якби дожив...

Нападаючи на чільних діячів Української Військової Організації, зунрівські кола одночасно старалися з'єднати собі низове членство УВО, не-

---

⁷⁷⁾ церковний архаїзм — покійну.

⁷⁸⁾ "Мість і провокація", — "Український Революціонер", рік III, число 2 (17) з 25 березня 1928.

наче беручи його в оборону перед несумлінним використанням його ідейности купкою “комедантів” і “гешефтярів”, та проливаючи крокодилячі сльози над недолею політичних в'язнів, засуджених за участь в УВО, несвідомих жертв гієн з “команди УВО”, що жирували на патріотизмі й ідеалізмі західньо-української молоді:

“Деякі люди з колишньої “Української Військової Організації”, з браку іншого “революційного” зайняття, зачали друкувати “Сурму”, в якій, між іншим, містять заяву, що не беруть ніякої відповідальности за “летючку Український Революціонер”.

Звичайно, цю провокацію можна б збути мовчанкою, бо ЗУНРО ніколи не зверталось до видавця й редактора “Сурми”, щоб він ніс відповідальність за її орган. Краще було б, якби ті люди з “Сурми” взяли на себе відповідальність за ту деморалізацію, яку провід Української Військової Організації поширив у галицькому підпіллі, за ті безповинні жертви, які наслідком безсовісности провідників колишньої Військової Організації караються в польських тюрмах, і за спацифікування краю на користь Польщі.⁷⁹⁾

Знайшовши в одній з американських українських газет згадку про старання Теофіля Ольшанського, — знаного з атентату УВО на польського президента Войцеховського в 1924 році, — переїхати з острова Куби до ЗСА, “Український Революціонер” бідкається над його недолею та звинувачує Начальну Команду УВО, що не заопікува-

---

⁷⁹⁾ Повідомлення в ч. 4 (9) “Українського Революціонера” з дня 5 квітня 1927.

лася Ольшанським і не запевнила йому прожитку за кордоном:

Ольшанський примирає з голоду

“З української американської часописі “Народне Слово” (з дня 18 листопада 1926) довідуємося, що член бiвшої Вiйськової Органiзацiї, звiсний атентатчик на лiцького президента Войцеховского, щоб не згинути з голоду й нужди на Кубi, звернувся до американських українцiв з проханням о помiч. Тi зложили йому 37 долярiв. Виринає питання до славного “проводу” колишньої Вiйськової Органiзацiї, чи вiн знав про положення Ольшанського, чи не було йому вiдомо про те, що цей сам Ольшанський, який виконав атентат на Войцеховского, знайшовся “на днi”? А без сумнiву Ольшанським повиннi зайнятися панове з бiвшого проводу Вiйськової Органiзацiї в першу чергу, а чому — то вони знають”.⁸⁰⁾

З приводу засуду на смерть Василя Атаманчука й Iвана Вербицького у згаданому вже полiтичному процесi членiв УВО, “Український Революцiонер” роздирав шати над їхнiм нещастям, розписувався про те широко в статтi п. н. “Новий гешефт”:

“В першiй половинi березня ц. р. лiцькi опришки, що назвалися “лавою присяжних”, засудили на смерть двох українцiв у Львовi — Василя Атаманчука й Iвана Вербицького, пiдозрiлих о убивство куратора Собiньского. Група, яка назвала себе Українською Вiйсько-

---

⁸⁰⁾ “Український Революцiонер”, рiк III, число 6 з 5 сiчня 1927 — “Хронiка”.

вою Організацією, записала це вбивство на своє конто і в своїм органі “Сурма” (число з лютого 1928 року) заявила, що Атаманчук і Вербицький невинні, а Собіньського вбили два члени УВО, які по виконанні атентату, як це говориться в “Сурмі”, знаходяться поза всякою для них небезпекою. Ці два вбивці Собіньського по нашим відомостям перебувають за кордоном, а ляцький суд засудив дійсно невинних людей.

Та це не змінє суті речі. Атаманчукові й Вербицькому грозить стричок.⁸¹⁾ Супроти того не остається нічого іншого, як обом дійсним убивцям Собіньського стати за кордоном перед суд і виявити правду, тим більш, що їм, як політичним проступникам, нічого не загрожує і вони не можуть бути видані Польщі. Грати життям двох невинних людей, яких певно не вдасться вирвати з ляцьких лабет в інший спосіб, є неетичним — непростимим.

Та інакше думає “команда” Української Військової Організації, на приказ якої будь-то б виконано згаданий атентат. Вона, замість того, щоб наказати своїм членам-атентатчикам ставитися перед закордонним судом і виясненням цілої справи вирвати Атаманчука й Вербицького з-під шибениці, береться за спекуляцію людським життям. Маємо тут на думці відозву цієї славетної “команди” до українців, громадян Америки.

“Команда” УВО звертається до американської еміграції з зазивом допомагати їй морально й матеріально рятувати Атаманчука й

---

⁸¹⁾ Польонізм: петля під шибеницею.

Вербицького. В тій відозві говориться таке: “Українська Військова Організація заявила так письмом до суду, як також у своєму органі “Сурма”, згідно з правдою, що виконавцями атентату були не Василь Атаманчук і Іван Вербицький, а інші люди”. Це місце слід доповнити — чого не робить “команда” — тим, що ми вже сказали, цебто, що властиві виконавці атентату, ці “інші люди”, тепер за кордоном, отже в безпечному місці, і що їх заява перед закордонним судом може легко вирвати Атаманчука й Вербицького з-під лаяцької шибениці.

Це ясне і просте. Так повинні б зробити ці “інші люди”, що виконали атентат. Так повинна була поступити “команда” УВО, та вона вибрала іншу дорогу — через Америку й кармани української еміграції. Чому то “команда” УВО хоче рятувати з-під стричка двох людей не заявою двох атентатчиків перед закордонним судом, але при моральній і матеріальній допомозі американської еміграції? Це питання мусить завдати собі кожна здорово думуюча людина... На цьому місці категорично жадаємо від виконавців атентату, щоб вони ставилися перед закордонний суд і признанням до атентату унеможливили виконання кривавого присуду над Атаманчуком і Вербицьким. Цього, в ім'я рятування двох юнаків, повинна домагатися ціла наша суспільність, а головню еміграція в Америці.⁸²⁾

---

⁸²⁾ Новий гешефт, — “Український Револьюціонер”, рік III, число 3 (18) з 25 вересня 1928.

Фарисейське заломлювання рук ЗУНРО стане більш зрозуміле, коли усвідомити собі, що якби піти по такій лінії перекидування за границю дійсних справників атентатів, то це стало б прецеденсом для постійного шантажу польської поліції, якій вистачило б за кожним разом арештувати перших-ліпших підозрілих про приналежність до Української Військової Організації, щоб змусити Крайову Команду виявити дійсних справників і вислати на еміграцію своїх активістів. А що, якби в руки поліції попалися дійсні справники? Тоді сам факт невиявлення за границею когось, хто там узяв би на себе вину, був би признанням вини за арештованими. А вислати інших скоріше чи пізніше мусіло б виявити обман і вдарити по честі та престижі організації.

Для ЗУНРО, що не вела ніякої революційної діяльності, легко було вбиратися в тогу справедливості й закидати іншим марнування людського життя й ламання кар'єри молодих людей, бо це була звичайна демагогія і ЗУНРО могла собі безпечно і без шкоди для себе на неї дозволити, знаючи, що через її бездіяльність ніхто не виступить ані з такими закидами проти неї, ані з такими вимогами до неї. І такі атаки на УВО продовжувалися далі після кожного нового виступу. Наприклад, після наглого суду над учасниками нападу на поштовий уряд при вулиці Глибокій у Львові:

“Відбувся недавно тому процес з приводу експропріаційного нападу членів т. зв. “військової організації” на одну з львівських пошт. Виконавців цього нападу, ідейних, безкористовних, добрих, молоденьких хлопців-дітей засуджено.

На волі осталися лише злочинно невідповідальні безсоромні спекулянти, нікчемні т. зв. провідники бунітмо “військової організації”, які забажали собі ще одного поштового нападу. Гроші й розрахунки з дотеперішніх вдатних експропріацій між цими “провідниками” заєдно пропадали й губилися, але нового нападу вони забажали. Осталися на волі ті, які приготувляли цей напад настільки, що він був польській поліції скоріше зраджений і відомий, ніж виконаний.⁸³⁾ Використали вони молодечий і дитячий порив, звербувавши добрих хлопців і запроторили безпотрібно в тюрму, аби добuти для себе грошенят без обов’язку розрахунку та при помочі матеріально заінтересованої преси і подібних пресі адвокатів робити реклямy для “Військової Організації”, що мовби вона існує і є дуже революційна. Оскільки ця рекляма чимнебудь може допомогти підсудним, є вона корисна, оскільки вона обманює і обдурює українське гро-

---

⁸³⁾ З демагогічною метою пущена неправда. Напад на пошту при вулиці Глибокій заскочив польську поліцію. Кожному ясно, що коли б вона про нього знала наперед, то виарештувала б учасників ще перед нападом, щоб до нього не допустити, а коли знала тільки про те, що напад має відбутися, тільки не знала коли і хто його має виконати, то тримала б поштовий уряд під такою охороною та обсервацією, що або зовсім його внеможливила б, або зловила б його учасників на місці вчинку. Так само неправда, що на волі осталися тільки організатори нападу. Крім них, не зловила поліція ще двох учасників нападу, до котрих належав а кож автор цієї праці. Гляди про те ближче в книжці “Далекий Приціл” Зиновія Книша, Видавництво “Срібна Сурма”, Торонто 1968 року.

мадянство, а передусім молодь, є вона нестерпимо шкідлива”.⁸⁴⁾

А після нападу на грошового листаря при вул. Городецькій у Львові дня 6 березня 1929 року “Український Революціонер” ще раз скочив на цілу Українську Військову Організацію, разом з її проводом, з уваги на зручний психологічний момент, бо в цій дрібній справі стратив життя один бойовик УВО, а другого засуджено в наглому суді на сім років важкої тюрми:

“В світлі цього сумного випадку варто пригадати, що таке є УВО, якими засобами та для якої цілі вона веде свою “працю”. В зв’язку з наведеним фактом, стане ця “праця” нашій суспільності більш зрозумілою, чим дотепер.

Найперше: що таке є УВО?

Про те згадали ми в числі 18 нашого органу. Тут коротко згадаємо, що після ліквідації Військової Організації в році 1924 зав’язалася спілка, що назвалася Українською Військовою Організацією, яка, використовуючи традиції Військової Організації, взялася за “роботу”. Метою своєї “роботи” новопостала спілка поставила виключно роздобування грошей. Коли б компанія УВО здобути гроші вживала на революційну працю в Західній Україні, то, звичайно, проти цього не можна б нічого мати, але спілка далека була від такої думки. Вона роздобути гроші вживала ви-

---

⁸⁴⁾ Роман Мицик — засуджений у наглому суді за напад на грошового листаря на сім років тюрми; Ярослав Любович — учасник того ж нападу, згинув, відстрілюючися від погоні.

ключно для себе і взагалі на цілі, що з революційно-бойовою працею не мають ніякого зв'язку. Суми, що їх роздобула УВО на протягу тільки 1924-1926, не малі, вони, як твердять поінформовані, доходять до суми сорок тисяч доларів. А за ті гроші, як на наші відносини, можна було зробити дуже багато.

Намітивши собі ціль — роздобувати гроші для себе — компанія УВО йшла до неї, не перебираючи в засобах. Вона притягнула до “праці” недосвідчену молодь і при її допомозі почала займатися розвідкою та організувати експропріяції.

Коли стояти на становищі, що між українським народом і Польщею існує стан війни, то розумна розвідка проти ворога є потрібним і хосенним ділом. Але як вона стане тільки засобом до роздобування грошей і то не для революційно-бойової роботи, а для поодиноких осіб, або на цілі, що з революційною роботою не мають нічого спільного, тоді розвідка є деморалізацією. Так само мається річ з експропріяціями. Вони є деколи потрібні. Добуток з них повинен іти тільки на революційну працю, а не в кармани кліки, що називає себе “проводом”.

Методи праці УВО дають дотепер дуже сумний білянс. Процес Паславського й товаришів у Львові, процес Піпчинської і товаришів у Кракові, процес за напад на львівську пошту і т. д., а вкінці остання експропріяція. Чи того всього не доволі, щоб наша суспільність зрозуміла, що таке є УВО?

Така організація, як УВО, в іншій суспільності була б давно вже нап'ятована і постав-

лена поза всякі скобки, але в нас, завдяки малому почутті національної гідности та інерції, вона може животіти на живому організмі нації, а навіть знаходити собі оборонців...

Вкінці ще одне. Один панок — його назвище нам відоме — поширює по Львові вістки, що напад на листаря це діло ЗУНРО та що Роман Мицик⁸⁴⁾ фальшиво признається до приналежности до УВО. На цьому місці заявляємо, що наша організація не має нічого спільного з нападом на грошового листаря, а Мицик і Любович не були і не є членами ЗУНРО. Панові, що ширить провокаторські брехні, щиро радимо здержати розгін своєї хворобливої фантазії”.⁸⁵⁾

Також у кривому дзеркалі представляє “Український Революціонер” антипольську маніфестацію під собором св. Юра у Львові 1 листопада 1928 року, в десятиріччя Листопадового Чину.

..Чому, питаємося, не було ніякого українського виступу в десяти роковини державности української?

На великий, поважний виступ були пригожі два моменти:

1. Перед вирішенням справи Східньої Галичини навесну 1923 року,

2. Під час виступу Пілсудского весною 1926 року. Тоді було таке положення на західньо-українських землях, що можна було підняти навіть збройне повстання. Особливо ж під час бунту Пілсудского був у Східній Галичині такий переполох, що виступ двох-

---

⁸⁵⁾ Боляк — “Український Революціонер”, рік ІУ, число 1 (22) з дня 14 березня 1929.

трох більших партизанських загонів був би викликав величезне замішання, а може навіть і втечу ляхів зо Східньої Галичини. Та ці моменти занапастила кучка людей, що, вкхнувшись в колишню добру й ідейну Військову Організацію, знищила її і заснувала нову, ніби революційну, Українську Військову Організацію, в якій може себе називати її “комендантами”. Занапастила їх тому, що не ширила революційної праці і пропаганди серед українського населення Східньої Галичини, а занімалася такими справами, які були рентабельнішими для “комендантів”, а за які десятки молодих і ідейних людей карається до нині по тюрмах після процесів за т. зв. шпіонажі і грабунки пошт.

Нині, в свято десятиліття державности західньо-українських земель, положення остільки змінилось, що на більший виступ нема ще відповідно підготовлених і технічно заосмотрених сил, а масові арешти для 1 листопада перебили навіть індивідуальний, дійсно революційний виступ. Польський погром, який задалегідь підготовлено в II Відділі Генерального Штабу, що розвернувся з цілою жорстокістю дня 1 листопада 1918 року, велів українському підпіллю здержатись від активних виступів, щоб не давати ляхам притоки до маскри й нових арештувань.

Та на руку польським провокаторам, що вчинили кривавий погром на українському населенні у Львові 1 листопада, пішла знову кучка тих самих “комендантів” УВО. Вона неначе на польське замовлення розсилає свої брехливі і безглузді “комунікати”, в яких опи-

сує польську масакру на українцях, як український виступ проти ляхів. Тим перекрученням правди не тільки виправдує польський погром, але й дає готовий матеріал польській прокуратурі до оскаржування змасакрованих і заарештованих українців. А найцікавіше те, що ті “комунікати Команди УВО” — це точні витяги так з польської преси, як і звітів польської поліції.

З цього ясно виходить, яку нікчемну роллю взяла на себе ця кучка “комендантів” УВО.

І хоч не було ніякого українського виступу, то польські окупанти руйною і кров'ю пригадали в десятиліття західньо-української державности своє панування на тій землі. Не маючи притоки до нападу на українців, самі видумали їх у казках про українські хоругви на університеті і на Високому Замку, в нападі на Персенківку і т. д., і казки пустили в надзвичайних виданнях “Слова Польского” і цим дали сигнал до загального погрому українців. Три дні рабовано українські установи у Львові і бито та арештовано українське населення по цілому краю”.⁸⁶⁾

Українській суспільності в Польщі дійсний стан справи був відомий і тут нічого не могли вдіяти окозамілювачі з ЗУНРО, представляючи ці події односторонньо, як польський погром, наперед запланований та zorganizований, а українців — як його невинну жертву. Для кого ж писати таку очевидну сучасникам брехню? Хіба для українців на еміграції, щоб засіяти в них сумнів у

---

⁸⁶⁾ Листопадовий погром — “Український Революціонер”, рік III, число 6 (21) з 14 грудня 1928.

правдивість українських інформацій з краю, тим більше, що й легальна українська преса, реферуючи події, не могла підкреслювати ролі УВО та взагалі антипольське наставлення учасників демонстрації, навпаки, мусіла більше писати про шкоди, що їх завдало міське шумовиння під проводом розгуляного ендецького студентства.

Посереднім способом думалося таким чином підорвати довір'я прихильників Української Військової Організації за океаном, щоб зменшити їх жертвенність на бойову акцію УВО. Ніколи не забувала про те ЗУНРО і при всяких нагодах, а то й без особливої нагоди, пускала затроєні стріли, як от хочби й на кілька тижнів перед першолистопадковими демонстраціями, з нагоди пропагандивної акції УВО за морем з приводу поновного заводу на смерть Атаманчука й Вербицького:

“...Ми не забирали б голосу в цій справі, коли б не ходило о життя двох юнаків і коли б нам не була відома господарка американськими грішми тих людців у попередніх роках. Вони тоді належали до Військової Організації, а знищивши її морально й матеріяльно, заложили собі нову, зрештою незле поплачуючуся крамничку — Українську Військову Організацію.

В відозві до американської еміграції обіцяє “команда” проголосити в своїм органі “Сурма” розрахунок з евентуально в Америці зібраного фонду. А чи не схотіли б славетні “коменданнти” з УВО подати до відома, що сталося з тисячами долярів, зібраними в Америці на революційну працю в Західній Україні в 1923-1924 роках? “Коменданнти” мали ці гроші в своїх руках і цікаво знати, на що їх

витратили, коли тепер знову звертаються до Америки о поміч. Слід згадати, що в тому случаю розходиться не о центи і доляри, але о тисячі долярів. Де вони ділися?⁸⁷⁾

Найдовше і найглибше піддано критиці діяльність УВО при аналізі бурхливих подій осени 1922 року, забуваючи, що навіть якби прийняти, що акція не була як слід підготована і нагода для ширшого виступу змарнована, то співвинуватцями в тому були б не тільки члени теперішнього командного складу Української Військової Організації, але й ті тодішні члени “Військової Організації”, що причалили тепер до ЗУНРО:

“...Акція 1922 року була протестом проти ляцького режиму в Східній Галичині, взагалі на Західній Україні, протестом проти масових арештувань, реквізицій, поліційного терору, своєволі польських урядовців, переслідування українського шкільництва і т. д. Але в ній не слідно признак стати чимсь більшим, як тільки протестом, не слідно волі раз на завжди покінчити з ляцьким пануванням... З цієї точки погляду являється акція з 1922 року великим фаєрверком⁸⁸⁾ без плянів на дальшу мету, а навіть без глибшої провідної думки... Викликана в розмірах бунту, вона скоро погасла, оставляючи по собі зневіру й апатію.

...Причини невдачі лежали в тодішньому проводі Військової Організації,⁸⁹⁾ який акцію 1922 року і підготовляв і переводив.

---

⁸⁷⁾ Новий гешефт, — “Український Революціонер”, рік III, число 3 (18) з 25 вересня 1928.

⁸⁸⁾ Штучний богонь.

⁸⁹⁾ Військова Організація, скорочено ВО, проіснувала

Основним блудом, який поповняв провід Військової Організації, була його окрема політика від тодішньої політики Уряду ЗУНР. Провід Військової Організації, мимо облесних і фальшивих запевнювань перед Урядом ЗУНР, вів свою окрему політику і замість вести свою фахову працю (назва ж: військова організація), ішов своїми шляхами і зійшов на бездоріжжя.⁹⁰⁾

Друга причина, а зглядно кілька причин, лежать таки в самому осередкові проводу Військової Організації. По-перше, провід⁹¹⁾ мав у своєму складі людей, яких світогляд і психологія далекі були від того, щоб їх можна було назвати революціонерами. По-друге, входили туди люди, які втиснулися до Військової Організації з задалегідь уложеним пляном свідомо її працю вести бездоріжжями, а для себе особисто кувати політичний капітал.⁹²⁾

до 1924 року, коли то її провід, цебто Сенат, остаточно розв'язався. Військова Організація (ВО) не має нічого спільного з виринувшою опісля групою, що назвалася Українською Військовою Організацією. (Прим. "У. Р.")

⁹⁰⁾ Під назву "провід Військової Організації" підтягасмо не тільки її "Верховну Команду", але й відповідальних керівників провінціальних центрів. (Прим. "У. Р.")

⁹¹⁾ Зазначаємо, що повищі наші замітки, чи як хто схоче називати їх закидами, відносяться до одиниць, а не до загалу проводу Військової Організації. На жаль, з попередню зазначених причин не можемо подати імен цих одиниць, ні ближче торкнутися їх діяльності, оставляючи ці справи до більш відповідної хвилі. (Прим. "У. Р.")

⁹²⁾ До історії 1922 року — "Український Революціонер", рік III, число 3 (18) з 25 травня 1928.

Супроти того зовсім зрозумілим є, що як праця тодішньої Військової Організації взагалі, так зокрема підготування осінньої акції велися без захоплення й одушевлення. Що опісля саботажна акція прибрала великі розміри, більші, як хтонебудь надіявся, це не “вина” проводу Військової Організації. Навпаки, спалахнувші полум’я провід Військової Організації (для стислості кажучи, його верхи) чимало налякали і він старався його гасити. Ще деякий час по розісланні наказів про застановлення акції, саботажі таки не припинялися, щойно згодом, коли “низи” переконалися, що від проводу не має чого їм сподіватися, що провід, замість розбуджувати стихію і вести її, куди слід, перший затрубів відворот, працю остановили з надією скоро її відновити, але в інших, кращих обставинах.

По тим отже причинам головно акція 1922 року мусіла скінчитися так, як скінчилася, оставляючи по собі розчарування і зневіру. І хтозна, чи власне невдача акції 1922 року не була одною з найважливіших причин витворення в нашій суспільності угодових настроїв, цього дефетизму і резигнації з дальшої безкомпромісової боротьби з ляхським наїздником, які знайшли свій клясичний вислів у політиці “найбільшої й найнаціональнішої” української партії — УНДО.

Дальшою причиною, що стихія 1922 року ogranicилася тільки на праці негативній, на підпалі дворів польських дідичів та осад польських кольтоністів, а не взялась за працю позитивну, організування себе в военну силу для збройної боротьби з ляхами, був цілковитий

брак революційної пропаганди. За весь час свого існування, цебто за роки 1921-1924, Військова Організація не здобулася навіть на революційний орган, не говорячи про революційну літературу взагалі. Вправді в 1923 році видала Військова Організація кілька відозв. Між їми також відозву до українців-жовнірів, що мали тоді перший раз вступати до польської армії, але ці відозви по напечатанні так і осталися “на складі” і розповсюджені не були. Подібна доля стрінула й відозви Військової Організації, звернені до польських кольтоністів (написані по-польському) в Західній Україні, вони також не побачили деннього світла...

Подібно малася справа з заосмотренням Військової Організації у зброю. Бракові зброї треба також приписати часть невдачі акції 1922 року. Поза кількома десятками самопалів (револьверів), кілька сотнями запальничок і кількома кілями екразиту, Військова Організація не розпоряджала більш нічим. А в тому часі були можливості заосмотрити в зброю не тільки організацію, не тільки її членів озброїти самопалами, але щобільш, можливості почасти озброїти населення, яке не було уйняте в організаційні рами, а на яке в случаю потреби можна було числити. Зачинаючи збройну боротьбу голіруч було, розуміється, безвиглядним, і енергія низів звернулася на підпали, але це не було те, чого вимагалося від аранжерів 1922 року”.

При цій нагоді ще раз вилізло шило з мішка, чому зунрівські, зрештою дуже вузькі, кола зненавиділи УВО з її проводом. Як основну причину невдачі акції з 1922 року, невдачі в тому сенсі,

що не закінчилася вона всенароднім повстанням проти Польщі і перейшла до історії тільки як широка протестаційна акція, стаття подає те, що "політика Української Військової Організації була окрема від політики тодішнього Уряду ЗУНР". Не дивлячись на те, що Начальна Команда УВО ставила перед собою соборні цілі, об'єктивно мусимо сказати, що в своїй діяльності в Галичині вона наскрізь лояльно співпрацювала з Міжпартійною Радою, яка, в свою чергу, вважалася неначе делегатурою Уряду ЗУНР, що перебував за кордоном, всі акції УВО ішли в порозумінні з Міжпартійною Радою, а тим самим і посередньо з Урядом ЗУНР. Те саме відноситься і до противиборчої акції, що зійшлася в часі з великою саботажною акцією і якщо прийняла такі чи інші форми, то не було це вислідом окремого, відмінного від Уряду ЗУНР становища Начальної Команди.

А причини зміцнення угодових настроїв супроти Польщі серед частини західньо-української громадськості куди більш раціонально було б шукати в невдачі дипломатичних заходів Уряду ЗУНР — за що його ніхто не звинувачував — як у такому чи інакшому характері великої саботажної акції з осені 1922 року.

Стаття згадує, що були в тому часі можливості забезпечити зброєю не тільки членів Української Військової Організації, але й широких кіл здатної до зброї людности Галичини, і що Українська Військова Організація, чи пак тодішній її провід, занедбала це використати. На жаль, не подає, звідки мала б узятися та зброя. Певно, її не вистачало, але й не було так смішно мало, як це вилічує згадана стаття. Говорім одверто: зброю в більшій кількості — і також стріливо до неї —

потрібну для масового, всенароднього повстання, або хочби тільки для діяння більших партизанських з'єднань, могла б дати тільки одна з держав, зацікавлених у тому, щоб звалити Польщу. В даній політичній констеляції 1922 року дві були тільки держави, а це Німеччина й Советський Союз. Німеччину мусимо відкинути, бо вона ані не мала безпосередніх границь з Україною, кудию могла б ту зброю постачати, не тільки одноразово, щоб розпочати повстання, але й після того, як воно буде розгортатися, ані не мала настільки зброї, щоб могла її віддати в розпорядження Української Військової Організації, — бо ж не йшлося тут про кілька сотень пістолів чи якісь старі кріси, — її магазини й давні военні запаси ще були під контролею постанов Версайського Трактату, а фабрикація нової теж була обмежена до потреб тільки власної стотисячної райхсвери. Лишався б тільки Советський Союз, що справді, якби хотів, міг би доставляти зброю легко і в достатній кількості в Західню Україну. Чи він готов би був це зробити, та ще й безкорисливо — ми не знаємо, гадаємо, що ні. Хоч, може автори статті і редактори “Українського Революціонера” ліпше були про те поінформовані, чи і які пропозиції робили большевики советофільським чинникам з колишнього Уряду ЗУНР, чи робив якісь обіцянки советський посол у Берліні, а чи може була про те мова ще в часі Ризького трактату, куди їздили “обсерватори” й “журналісти” близькі до оточення през. Євгена Петрушевича. Але ніхто, а тим менше большевики, не робить таких речей задля чийхсь гарних очей. Навіть якщо б згодилися большевики забезпечити зброєю галицьких протипольських повстанців, то тільки з політичними засте-

реженнями, що нічого не мали б спільного з суверенністю національної української держави, а до того більш як певно, разом з зброєю прийшли б усякі “інструктори”, “спеціалісти” і “військові дорадники”, як це було в еспанській громадянській війні. А що це значить і які мало б це наслідки — не трудно здогадатися.

Та й не дуже хочеться вірити в охоту большевиків встрявати в таку справу. Возьмім до уваги приклад і досвід білорусів. В половині 20-тих років у північно-східній Польщі, точніше на білоруських землях і частково на північному Поліссі розгорілися збройні заворушення на широку скалю. Поляки називали це “диверсійними бандами”, організованими на території Советського Союзу, звідти кермованими й підсилюваними зброєю. Було б несправедливо знижувати цей рух до діяльності звичайних банд. Без сумніву більшість з них складалася з місцевої білоруської та української людности, що боролася проти зненавидженої Польщі і в тій боротьбі діставала збройну допомогу від Советського Союзу, в якого інтересі лежало підтримувати неспокій у Польщі і підривати в той спосіб її внутрішню спаяність. Отже можна б їх теж, з більшим правом, назвати партизанськими загонами. Нападали вони навіть на міста з меншими польськими військовими залогами, зводили регулярні бої з польськими військовими частинами, тримали нераз цілі повіти під своєю владою і... нарешті зникли. Не тому, щоб місцева людність навернулася нагло до Польщі з її порядками та національною політикою, тільки тому, що не дістали дальшої підтримки від большевиків, хоч були не так союзниками, як скоріше знаряддям советського сусіда Польщі і далеко більше

від нього — та ще й добровільно — залежали, якби це могло бути в аналогічному випадку з Галичиною.

І коли зунрівці так розуміли чи хотіли розуміти політику тодішнього Уряду ЗУНР, то ми згодні з ними, що Начальна Команда УВО інакше ставилася до визвольної політики й боротьби українського народу. Не зважаючи на те, могла й мала силу УВО вести свою революційно-визвольну діяльність на всіх фронтах і всіх землях української національної території, вона поставила собі за ціль соборність у політиці і не могла та й не хотіла датися заманити на стежки національно-політичного партикуляризму.

VI. РОЗДІЛ

ЗУНРО СКИДАЄ МАСКУ

Ставка на Советський Союз. — Тактичний хід — національні гасла. — Найперш прогнати поляків, а потім злучитися “з рештою України”. — Соборницький інстинкт і логічна думка наказує з’єднатися з Советською Україною. — Тільки вона може дати поміч у боротьбі з Польщею. — Пляни Петлюри з польсько-румунською спілкою — злочин супроти України. — Лад у соборній Україні буде такий, як захоче нарід, хочби й вибрав советський. — Сучасний соціяльний порядок відповідає потребам українського народу, якого структура спирається на трудових масах. — Але ніякий лад не вічний, також і советський. — Хоч і советська, все ж таки українська держава, рівноядна з іншими республіками в Советському Союзі. — Небавом стане вона українською національною державою, хоч і не в буржуазному розумінні. — Вся влада й апарат будуть обсажені українцями. — Чужинці стануть “продуктивними співробітниками” України. — ЗУНРО піде на оборону Советської України проти всіх інтервенціоністів. — Нерозуміння супрематії партійного над державним апаратом. — ЗУНРО та його заяви — монолог. — Брак ясного становища советських чинників до декларацій льяальности хахлів з ЗУНРО.

Від самого початку ЗУНРО поставила на советську карту. Але назовні мусіла виступати обе-

режно, висувуючи покищо тільки потребу боротьби проти Польщі, як найближчого, безпосереднього і водночас історичного ворога України, боротьби під національними гаслами.

Дуже поволі, принагідно і мимоходом, у замітках та коментарях до поточних політичних подій висувала ЗУНРО большевицькі роги й кіхті і тільки згодом, уважаючи, що назрів уже час, почалося систематичне розроблювання та обговорювання тієї тематики на сторінках “Українського Революціонера”, доки кожному не стало ясно, з якого тіста це книш. Вихідна точка: український нарід мусить бути господарем на своїй землі, а вже поставить він на ній такий лад, який сам захоче. Перший крок до того — прогнати поляків з західньо-українських земель, другий — злучитися з “рештою України”:

“...На українській землі мусить панувати український нарід. Господарем на ній має бути український працюючий нарід, а лад має бути такий, який хоче мати цей нарід. Щоб це могло здійснитися, треба українським землям, що тепер під польською займанщиною, визволитися з-під польської неволі, отже треба проти Польщі боротися всіма способами.

Віддаючи всі наші сили на визволення українських земель з-під польського ярма, знаймо, що ми не самі, що ми частина українського народу, якого черен зібраний в Українській Радянській Республіці, що з кожним днем скріпляється, стає і мусить ставати все більш українсько-державницькою та більш свідомою завдання й обов'язку обняти своїми кордонами всі українські землі і забезпечити українському народові повноту спроможно-

стей життя і розвитку в його суверенній державі”⁹³⁾

Польща зброїться і є позначки, що піде війною на Советську Україну. Це має бути сигналом до останнього рішального бою за повалення Польщі і відірвання від неї Західньої України:

“Ціллю нашої статті є не саме констатування факту ляцького зброєння і підготування до війни зо своїми сусідами, а в першій мірі з Радянською Україною і Білоруссю, а ціль нашої статті є заалармувати нашу суспільність... Ми повинні собі здати справу з того, що війна Польщі з котримнебудь з сусідів, а тим паче з Україною, має бути тою хвилиною, в якій ми мусимо **“або здобути або дома не бути”**.”

Ми, українці західніх земель, мусимо також готуватися до наближаючої війни, як морально, так і фізично. Моральне підготування повинно йти в напрямі усвідомлення собі того, що війна Польщі з Радянським Союзом має здійснити наші соборницькі й державницькі стремління, а фізичне — в напрямі підготування населення Західньої України через організування до підпольної, збройної боротьби з ляцьким розбишакою і гнобителем”⁹⁴⁾

Висувається теза соборности, дорога кожному українцеві після 1917-1920 років, а щоб її здійснити, треба зробити перший крок — прогнати Польщу з західньо-українських земель. На тому не кі-

---

⁹³⁾ Що таке Польща? — “Український Революціонер”, ч. 4, 1 листопада 1926 року.

⁹⁴⁾ Перед бурею — “Український Революціонер”, ч. 5 з 1 грудня 1926.

нець. Польщу проганяємо не на те, щоб на звільнених з-під її окупації землях поставити частинну, відокремлену від решти українських земель державу. Здоровий глузд і соборницький інстинкт підказує логічну думку, що черговим кроком му- сить бути злука західньо-українських земель з основним масивом українського материка над Дніпром, цебто з Советською Україною, не дивля- чись на те, який там тепер суспільний чи політич- ний устрій, бо все ж таки це українська держава українського народу:

“Кожний українець, оскільки він не без- надійний туман, падлюка, або зрадник, пови- нен мати перед очима ту ясну як сонце прав- ду, що тільки визволення з польської окупа- ції західньо-українських земель і повернення на них державної суверенності зможе охоро- нити наш нарід від грозячої йому заглади з боку Польщі і довести — в своїй державі — до повного розквіту його національної сили, засобів і спроможности. І так само кожний українець, оскільки він чесний і сумлінний громадянин, ставляючий загальне добро нації вище над особисту користь, чи вигоду, пови- нен розуміти, що визволитися з-під Польщі можна, плакаючи в народі традицію своєї власної державности і пошану до її носіїв, любов до свого і ненависть до чужого-воро- жого, як ідейну основу в організації народніх мас у віросереднім від Польщі, визвольниць- кім змаганні. Вкінці, кожний чесний і свідомий українець повинен собі усвідомити, що українському народові західньо-українських земель у його відосередньому змаганні від Польщі помогти може, помогти повинна і по-

могти мусить Велика Україна, який би в ній державний і суспільний устрій не існував, і для того між поневоленими західними українцями і їх материком — понад партії, кляси і кордони — мусить бути віднайдений і нав'язаний тісний зв'язок, згідлива співпраця і взаємна допомога в ім'я соборности української державности.

...Погляньте відкритими очима, без упередження і пристрасти, ...чи в змаганні до визволення з-під Польщі по лінії злуки з Великою Україною котиться політика українського "національного" табору на західньо-українських землях у нинішню хвилю?

...Від коли керма національної партії УНДО опинилася в руках спенсіонованих петлорівських дипломатів і ставлеників скрахованих петлорівських отаманів — від тоді ця партія і її пресові органи стали гробокопателями української державницької думки і традиції, ворогами визвольницьких протипольських змагань українського народу західньо-українських земель. Партія УНДО, опанована петлорівцями, зразу потайки, опісля відкрито перемінилася на експозитуру петлорівського уряду Андрія Лівицького, а пресові органи УНДО на філії паризького "Тризуба" — з однаковою орієнтацією: на Варшаву, проти Радянської України".⁹⁵)

Пляни "петлорівців" та "уенерівців" при помочі Пілсудского й "жебрацьких циганів з Румунії" створити з частини Советської України ніби незалежну українську державу є не тільки нереальні і неможливі до здійснення, але і злочинні супроти української нації. Вони навіки закріпо-

щують західньо-українські землі, віддають східні українські окраїни на певну русифікацію за ціну маріонеткової державки, що мусять танцювати так, як їй заграє на дудку польсько-румунська спілка:

“...Момент, в якому так чи інакше вирішиться проблема української державности і доля українського народу взагалі, буде тісно сплетений з вислідом війни на українських землях між ставлениками англійського імперіалізму — Польщею і Румунією — з одного боку і Союзом Радянських Республік з другого, війни, що пічнеться польсько-румунським нападом на Радянську Україну. В цій війні, в її остаточнім висліді, дана буде відповідь на питання, чи Радянська Україна, отой існуючий зав'язок української державности, буде побільшена західньо-українськими землями і скріплена вісьмома мільйонами національно-свідомого і політично загартованого українського племені і таким чином будуть створені умовини і здвигнені підвалини під Соборну Українську Державу, чи Україна буде окупована польсько-румунськими арміями, залита польським урядництвом і кольоністами, мільйонами російсько-малоруського еміграційного чорносотенства, а вкінці буде зроблена об'єктом поділу між історичною Польщею та Московщиною і тому не стане місця на ніяку українську державу...

Для кожного члена українського народу... повинно стати ясным, що першою умовою для здвигнення тривкої української держави є з'єдинення українських земель і зібрання в одне українського народу... Коли стати на

становищі “ідеології” петлюрівців і ундистів, що при допомозі Польщі й Румунії можна збудувати українську державу від Гориня по Дніпро, чи ще й далше на схід, незалежну від Росії, але залежну від Польщі й Румунії, то чи оплатиться дарувати за те Польщі й Румунії на заході українські землі величиною 150,000 кв. кіл. з 10 мільйонами населення (без Бесарабії), а на сході втратити для Московщини два рази з половиною більшу територію (Лівобережжя, Крим, Курщина, Вороніжчина) з щонайменше 15 мільйонами населення? Чи оплатиться за залежну від Польщі й Румунії буфорову українську державу тратити східні й західні окраїни нашої землі, які в сумі дають більшу територію, ніж територія Радянської України, а безумовно більшу, ніж територія, на якій можна собі подумати ту, з ласки Пилсудского незалежну від Росії а залежну від Польщі й Румунії українську державу? Чи є в тім який розум і змисл, щоб союзну з іншими радянськими республіками Радянську Україну міняти на залежну від Польщі й Румунії буфорову українську державу? Вона була б цілковито позбавлена можности втягати українську людність у межах Росії й Радянського Союзу (українські території над Волгою, в Уралі, на західньому Сибірі, в далеко-східньому краю, в Казахстані, Кіргізії, Узбекістані і Туркменістані) в загальний процес українського національного відродження й наразити її на цілковите зрусифікування.

...Плянований польський похід під фірмою “визволення України” не має на цілі творення

будь-якої української держави, тільки посунення польських границь до "історичних меж", по Дніпро і Чорне Море, щоб після зруйнування зав'язку української державности на Радянській Україні поділитися українськими землями з будь-якою Московщиною. Ось для якої цілі Сальські та Романи Сушки збираються творити "українські легіони".

Саме тому, кожний, хто не хоче дальшого кавалкування України і розросту Польщі й Румунії коштом української території, але хоче помогти збудувати тривку українську державу, мусить мати перед очима завдання причинитися до збирання українських земель та українського народу в одну цілість. В теперішніх умовах концентраційним осередком для українських земель та українського народу може бути тільки Радянська Україна".⁹⁵⁾

Але найбільш основно й вичерпно з'ясовує ЗУНРО своє відношення до Советської України і до Советського Союзу в "Українському Революціонері" з березня 1928 року. Питання це обговорюється в циклі статей про революційну тактику. Зроблено це свідомо, щоб не втягати його в сферу ідеологічної проблематики і викликати в українській громадськості враження, що советський лад, в якому тепер живе Україна над Дніпром, для ЗУНРО не є ані головною метою, ані перешкодою в прямуванні до злуки всіх українських земель і вона, ця злука, а не сучасний суспільно-політичний лад і його державно-політична форма в Україні є метою ЗУНРО. З того нехай уже сам

---

95) Обов'язок моменту — "Український Революціонер", рік III, число 5 (20) з 25 вересня 1928.

читач здогадується, що ніякий лад у світі не вічний, то й советський лад зміниться, коли того захоче український нарід.

Однак не можна поминути мовчанкою того факту, що соціальна структура українського народу все ж таки майже на сто відсотків спирається на трудових масах і цей факт повинен вплинути на те, що українська суспільність поза межами теперішньої Советської України легше погодиться з її соціально-політичним ладом.

Відкликаючися до терпеливості читачів, дозволимо собі навести довгий уривок цієї засадничої в програмі Західньо-Української Національно-Револьюційної Організації статті:

Наше відношення до Радянської України

“...Нашим ідеалом не є якась націоналістична буржуазна держава, раз тому, що серед нас капіталістів і буржуїв у західньо-європейському значенні нема, а по-друге, хочби й були — або, як деякі “політики” кажуть, треба, щоб були, то чей же не для них, не для тої жмінки упривілейованих маємо боротися з польською капіталістично-імперіялістичною буржуазією і її дрібно-куркульськими галаласами, які живуть і поростають у пір’я кривавим потом наших селянсько-робітничих мас, але ми боремося й організуємо бойові національно-революційні кадри якраз тому, щоб 99 відсотків українського народу, які складаються головню з дрібноземельного мішанства⁹⁶⁾ і трудової інтелігенції, щоб увесь український

---

⁹⁶⁾ Хіба помилка, повинно б бути: селянства.

трудящий народ, пірвавши кайдани і розваливши ляцьку тюрму-державу, став своїм господарем на своїй землі.

Елементи, хочби по національності й українські, які уявляють собі українську національну державу, як безпеку їхніх клясово-партійних інтересів, як покровительку їх "політики": жити легко та вигідно працею трудящих мас, не можуть бути носіями не то революційної ідеї, але навіть звичайнісінького буржуазного державництва. Вони мусять іти по лінії чужонаціональних займанщиків українських земель, мусять стати топорщиком польської чи московської, чи якої там прочої сокири, що рубає здоровий український пеня. Революційних рухів двадцятого століття не можна рівняти з такими ж рухами 18 чи 19 століть. Свідомість трудових мас і їх державотворче хотіння скріпилося до тої міри, що всякі спроби рішати їх долю по стародавніх шаблонах, та ще й при допомозі чужих, по суті вороже настроєних держав чи націй, як це було за революції в Наддніпрянській Україні, мусить скінчитися невдачею та погромом. Так мусіла теж скінчитися революційна кампанія отамана Петлюри, якому вдалося при стихійній допомозі селянських мас прогнати гетьманський уряд Скоропадського, але не вдалося вдержатися ані проти наступу московських чорносотенців, ані проти большевицького заливу, який мав тоді теж московсько-імперіялістичний характер, хоч його залицяння до Антанти, а відтак договір з Польщею, завершений походом польських військ на Київ, причинилися до побіди скрайно ліво-

го напрямку, який мало що не погребав української державницької думки на який сто літ.

Але на щастя українське селянство, робітництво і значніша частина української трудової інтелігенції не дали запропастити цю державницьку думку — хай буде хочби Радянська Україна, але все таки Україна, а не якась там “Малоросія” чи “южно-русская область”. Український народ подер Переяславський Договір — в котрім впрочім Україна піддалася під опіку царя — і став сувереном на своїй землі. На місце російської імперії прийшов Союз Соціалістичних Радянських Республік, в котрому Радянська Україна займає рівнорядне місце — це **українська держава**, а не якась там російська, московська, чи, як деякі злобно кажуть, большевицька кольонія. Це є свідоме і злобне перекручування фактів.

Яке ж становище має зайняти поневолена Західня Україна взагалі, а зокрема наша Західньо-Українська Національно-Револуційна Організація супроти Радянської України?

Кожний поневолений народ мусить боритися за своє повне визволення з-під гнобителя, а якщо більша частина такого народу живе своїм державним життям, він мусить стремити до злуки з нею в одну державно-політичну цілість. Це закон природи, це правило соборности. Ідеал соборности треба реалізувати в двох напрямках. З одного боку мусить бути імпульс визволення західньо-українських земель з-під польського ярма від нас самих, а з другого боку Радянська Україна повинна, в міру свого внутрішнього закріплення й розбудови, всіми силами підпирати ці визвольні

змагання західньо-українських трудящих мас, цебто без пересади кажучи, поверх 90% населення Західньої України. Значить, з одного боку організується національно-революційна бойова організація, що обнімає якнайширші верстви українських мас, підносячи клич національного і соціального визволення і злуки з Радянською Україною, а з другого боку наші земляки від Збруча аж по Дон, їх політичні, економічні ба й державні установи мусять присвятити справі визволення своїх західніх братів якнайбільше уваги, а в рішачий мент мусять кинути всю вагу свого державного й військового апарату, щоб діло визволення завершити збройною силою.

Ми здаємо собі справу з труднощів, які прийдеться нам ще поборювати на тім шляху. Соціяльна структура Радянської України та її система державного апарату може не цілком підходити під психіку та економічно-політичний світогляд західньо-українського громадянства. Та це не найважливіша і не найактуальніша справа. Розуміємо добре, що визволення України можливим було тільки шляхом соціальної революції, так само як наша революційна боротьба з ляхами має теж соціяльний характер. Соціяльна революція, змітаючи чужих поміщиків і капіталістів, не могла залишити в спокою відсталі елементи українського походження, яким нараз захотілося панувати, хочби при допомозі польських чи яких там багнетів. В Західній Україні бачимо те саме явище. На наших очах переводиться внутрішня кольонізація наших земель польським мужицтвом і робітництвом, військом і

урядовцями, одним словом, це на широку скалю закроена мілітарна кольонізація, яка може за яких 10-20 літ змінити національний характер наших земель на нашу некористь. З одноцільної національної української території може витворитися національно-мішана територія, в котрій українська національна революція натрапила б на сильну відсіч з боку польських та жидівських мас, які теж почуватимуться співвласниками та господарями на нашій землі. На тій платформі працюють уже різні польські та жидівські партії в Західній Україні, які українцям признають лиш право співучасті, а не право першенства!

Ми ставимо національний принцип на першому місці, уважаючи, що й **Радянська Україна стане незабаром українською національною державою, хоч не в буржуазному розумінні.**⁹⁷⁾ Невмолима логіка розвитку нації, як також культурні надбання і заінтересування якнайширших українських низів українським державним будівництвом на радянській системі мусить довести до того, що весь державний апарат, всі громадські установи на всіх ділянках державного, економічного й культурного життя будуть обсажені українськими силами щонайменше в такому відношенні, як відношення української автохтонної маси до чужинецьких меншин, які живуть і багатіють на українській землі завдяки безпримірній толеранції українського народу. Нехай живуть і багатіють, але не коштом і трудом українського народу, тільки як продуктивні співро-

---

⁹⁷⁾ Підкреслення автора, З. К.

бітники в хосен української держави. Українська революція на західніх землях обійдеться без усяких Раковських, Троцьких і прочих неукраїнців, хочби вони теж були добрими революціонерами і бажали щиро визволення Західньої України від Польщі. Західньо-Українська Національно-Революційна Організація не продасть права національної суверенности за миску інтернаціонального пенцаку,⁹⁸⁾ хочби навіть підмащеного польським чи жидівським комуністичним салом. Але всякі затії західніх європейських імперіялістів, усякі спроби лукавих сусідів Радянської України й усякі комбінації українських організацій, які б вони не були, щоб при допомозі чужих сил завоювати Радянську Україну, наша Західньо-Українська Національно-Революційна Організація вважає як великий злочин супроти українського народу й українського державництва та вжикє всіх своїх сил і засобів, щоб разом з мільйонами трудящих мас цілої України дати відсіч чужим ворогам і своїм яничарам та запроданцям.

Розвиток і скріплення Радянської України лежить по лінії визвольних змагань Західньої України, забезпечує успіх національної революції".⁹⁹⁾

Становище ясне, аргументація логічна, але... спирається вона на зовсім фальшивих премісах, вивторених політично-оптичною злудою існування

---

⁹⁸⁾ Ячмінна каша.

⁹⁹⁾ Революційна тактика, III. Наше відношення до Радянської України, — "Український Революціонер", рік III, ч. 2 (17) з 25 березня 1928.

дійсно незалежної української держави, хоч і з советським ладом, з власною заграничною політикою та можливістю підпирати її власною збройною силою.

На вступі бачимо щось неначе теоретичне обоснування, чому сучасний соціяльний порядок в Україні відповідає потребам українського народу, але при тому Советська Україна все ж таки не тільки на соціяльну, але й національно-політичну сторінку поклала натиск, бо “подерла Переяславський Договір” та оформилася в **українську державу**, що займає рівноядне з іншими республіками місце в Советському Союзі. Автор не згадує, що ця “суверенність українського народу на своїй землі” дуже натягнена і на практиці чисто фіктивна, з уваги на те, що в советському режимі рішають не державно-устроєві, тільки партійні норми, а в СССР належать вони до одної тільки комуністичної партії, якій підпорядкована і комуністична партія в Україні. Та навіщо вдаватися в такі субтельні міркування? Нехай західньо-український обиватель засліплюється зовнішними ефектами номенклятури державного апарату.

Признаючи, що соціяльна структура Советської України може не зовсім укладається під ідеальні поняття західньо-української суспільности, треба погодитися з тим, що це є менше лихо, як перспектива повної кольонізації і в слід за тим радикальної зміни національних відносин у Західній Україні під польським володінням. А Советська Україна, як

“державний твір українських трудових мас, що об'єднала поверх чотирьох п'ятих української етнічної маси і яка з огляду на спільність крові, походження, історичної традиції,

соціяльних інтересів... може й повинна мати рішальний вплив на успішний вислід наших революційних змагань”.

бо вона “стане незабаром”¹⁰⁰⁾ українською національною державою, хоч не в буржуазному розумінні”.

Як дуже наївно і без знання та розуміння сил і розвиткових тенденцій російського комуністичного режиму ставить автор свої замки на піску бачимо з того, що вірить він у перевагу національного українського елемента, який “обійдеться без Раковських, Троцьких і прочих неукраїнців” і не зрештє з національної суверенності. Йому й на думку не приходило, що за Раковськими, Мануїльськими чи Затонськими прийдуть Постишеви, Хрущови і вкінці безіменні апаратчики політичної поліції, що здушать, затиснуть і задавлять усяку “суверенну” думку в советській українській системі. Як багато його попередників, сучасників та й навіть наступників, упав він жертвою сповидної фаталістичної комуністичної фатаморгани.

Як досі — це монолог. ЗУНРО говорить, а Советська Україна мовчить. Утримує коректні добросусідські взаємини з Польщею і не виривається з неї ніже слово про якісь агресивні наміри на частину польської державної території. Того вимагала загранична політика Советського Союзу, що заступав теж Україну перед світом, бо “суверенність” України ледве чи простягалася поза ділянку культури або народного здоров’я, та й то сильно стиснену тезами всесоюзних установ комуністичної партії.

---

¹⁰⁰⁾ Отже ще не в (прим. автора, З. К.).

Кілька років ЗУНРО не могла покликатися ні на одну не то що формальну заяву, на уривок з промов чи доповідей на державному чи партійному форумі, але навіть на якийсь натяк, що уряд Советської України хоче чи може давати хочби й моральну підтримку політичній програмі ЗУНРО. Нарешті, після трьох років, далися чути деякі — дуже слабесенькі — голоси, що їх зараз же пильно віднотував у себе “Український Революціонер”:

Пригадують ляхам

“На З’їзді Закавказької Радянської Республіки, що відбувався в Тифлісі на початку травня, делегат Радянської України виголосив різку протипольську промову. Він широко обговорив положення українців під польською окупацією і з притиском підчеркнув, що “сім мільйонів українців стогне під чоботом Пілсудского”.

Два дні пізніше, то є 8 травня, також голова Ради Українських Народніх Комісарів Чубар, на з’їзді українських рад у Києві, виступав гостро проти Польщі за її політику супроти України. “Є невинною і неморальною річчю — говорив голова українського радянського уряду — щоб сім мільйонів українців були позбавлені своєї власної держави”, даючи цим доказ, що Радянській Україні доля західньо-українських земель не байдужа.

В обох випадках польські консули, присутні на з’їздах, на знак протесту покинули залі нарад. Розуміється, що польська преса зрозуміла, в чому діло, затрубіла неначе скажена собака і з люттю накинулася на радянський український уряд, який сміє, мовляв, мішатися у “внутрішні чисто польські справи”.

Та на тому не кінець. Дня 20 травня на Всесоюзному З'їзді Рад у Москві виступив проти Польщі і голова російських народніх комісарів Риков. Його протипольську промову прийняли присутні бурею оплесків... "А якщо будемо битися з поляками, то будемо битися основно", таку приманчиву обіцянку зробив на кінці голова російського радянського уряду своїм західнім сусідам.

Зіставлення цих трьох фактів дає дуже багато до думання. Представники українського радянського уряду пригадали ляхам ще раз, що вони на західньо-українських землях є тільки окупантами і гнобителями, а не їх хазяїнами. А представник союзного уряду підкріпив ці заяви у зовсім недвозначний спосіб".¹⁰¹⁾

В захопленні цими заявами "Український Революціонер" забув сказати, що навіть і ці бліді жести советського сусіда прийшли не наслідком діяльності ЗУНРО, тільки викликав їх великий розголос у світі та й у самому Советському Союзі акції Української Військової Організації в листопаді 1928 року, яку ЗУНРО так обезцінювало.

Якби встали тепер з гробу проводирі ЗУНРО й поглянули на Україну — мороз би їм пройшов за шкурою. Та ніяке їхнє каяття не завернуло б того, до чого дійшла Україна також при їхній допомозі й активній співпраці.

---

¹⁰¹⁾ Пригадують ляхам, — "Український Революціонер", рік ІУ, число 2 (23) з 10 червня 1929.

VII. РОЗДІЛ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗУНРО ПІД ПОЛЬЩЕЮ

Надії на молодь. — Летючка-звернення до неї. — Виховати з молоді твердих і характерних революціонерів. — “Революційні Гуртки” в школах і в війську. — Більше інтересу до... Махна, як до ЗУНРО. — Листи від вояків і гімназистів. — Молодь прагне чину, її не ваблять слова. — Не знайшла того в ЗУНРО і пішла до УВО. — ЗУНРО підшивається під УВО, як її продовження. — Ізольовані гуртки ЗУНРО в Перемишлі і Станиславові. — Дрібні саботажі на Підгір'ю: підпали і зривання телеграфічної сполуки. — Анонімне свідчення учня станиславівської гімназії. — ЗУНРО в Коломиї. — Розповідь Романа Геника. Зв'язок з організацією через Петра Стефуранчина. Наставлення провідником гімназійного гуртка в Коломиї. — Знову неясність: УВО чи ЗУНРО? — Спільне читання підпільної літератури. — Кольпортаж “Українського Революціонера”, але й “Сурми”. — Наказ саботажу телеграфічних сполучень. — Три “двійки” виконавців і їхнє арештування. — Як то було в Снятині — інформації Михайла Бажанського. — Комбінація ЗУНРО з УВО. — Діяльність: дрібні саботажі, боротьба з комуністами. — Революція на весело: діжка дьогтю на польський пам'ятник і щурі на забаві “Стшельца”. — Чи була шпіонажа в ЗУНРО?

Основники ЗУНРО, як люди, що входили в середній вік свого життя, мали вже політичний дос-

від за собою і в оцінці тодішньої дійсності прийшли до переконання, що не багато можуть сподіватися від своїх ровесників і від старшої генерації галицької української суспільности. Свої надії покладали головним чином на молодь, що завжди повна ідеалізму, готова до жертв, іде за сильними кличами і не зв'язана ще в короткому своєму житті з уже сформованими політичними центрами, навпаки, дуже часто буває в опозиції до них. До цієї то молоді ЗУНРО видала звернення в формі летючки і надрукувала його в "Українському Революціонері".¹⁰²⁾

Надії на молодь і причини, чому саме на неї покладається ЗУНРО, тут і там визирали со сторінок "Українського Революціонера", а найдокладніше з'ясовані вони в статті "Організуймося у силу".¹⁰³⁾

"...Центральною проблемою визволення західньо-українських земель з-під чужих окупацій є інтенсивне і напружене організування визвольних сил українського народу та пропагандивна праця над основною зміною психіки серед інтелігентських кругів старшого покоління. Ні Дмитри Левицькі со своїм хитрунством на всі боки, ні Дмитри Палієві со своєю гешефтьярською демагогією, ні політичні ренегати й хамелеони в стилі Панейків чи Назаруків своєї психіки не змінять. Не ство-

---

¹⁰²⁾ "Український Революціонер", рік II, число 1 (6) з дня 5 січня 1927. Гл. повний текст тієї летючки в "Додатку" на кінці книжки.

¹⁰³⁾ Організуймося у силу! (Думки з приводу антантського "рішення"), — "Український Революціонер", рік IY, число 1 (22) з 14 березня 1929.

рять також визвольницького світогляду, революційної системи і масової бойової організації гнучкий до безхребетности і хитрий до підлоти Коновалець, пливучий тепер під прапором ідеалістичного націоналізму.

...Новий тип ентузіастичного, самовідданого і характерного борця за долю України може створити тільки молоде, непокалічене морально покоління, яке на спілку з широкими народними масами і нав'язуючи до державницьких моментів і установ Західньої України вийде на арену боротьби під гаслами і прапором нашої Західньо-Української Національно-Революційної Організації.

...Щоб витворити громади характерних людей, ми воліємо повільніше темпо нашої роботи, ніж те, яке могло б бути, коли б ми старалися придбати матеріальні засоби для організації при допомозі експропріацій і вічевої самореклями в Америці...

Під кличем ідеології: за визволення західньо-українських земель з ворожих окупацій і злуку їх з матірним пнем — Радянською Україною — гуртуймо в підпілля наші сили тільки з певних і характерних людей”.

Не здеморалізовані, згангреновані і зневірені старші покоління, тільки чиста, ідейна, повна запалу й віри в слухність національної революції молодь понесе її в народ і змете з лица землі всі перешкоди перед нею. На це треба буде пождати, виховати ту молодь у революційному дусі, застали в ній тверді характери, привчити до революційної роботи. А для такої цілі варто пождати. І ЗУНРО ждала. Та не дождалася.

Найбільші зусилля скупчувалися на середньошкільній молоді. Гімназії заливалися “Українським Революціонером”. Через неї, її знайомих і близьких була думка дістатися до широких кіл сільського молодняку і до новобранців у польській армії. Частинно це вдалося, коли судити по нотатках, дописах і хроніках в “Українському Революціонері”, навіть по списках жертводавців на Бойовий Фонд ЗУНРО і Пресовий Фонд “Українського Революціонера”. Спинімся ближче над кількома з них. Приймаємо, що всі ті вістки в “Українському Революціонері” правдиві і не видумані тільки на те, щоб похвалитися успіхами своєї пропаганди і стати прикладом для інших читачів:

Допис українців з Н-ського полку артилерії:

“Прочитавши Вашу часопись, серце забилося нам сильніше в грудях. Уже давно потрібно нам було такої часописі, щоб звеселити душу в ляцькому ярмі.

В наших “кошарах”¹⁰⁴⁾ буває нераз такий настрій, що хоч зо світом працюйся. Деякі слабші духом говорять, що навіть думку про свободну Україну треба закинути... та прочитавши Вашу часопись бочимо, що є ще люди, які не падають духом. В нас кріпшає надія на кращу судьбу.

Просимо й надалі передавати нам Вашу часопись. На пресовий фонд “Українського Революціонера” складаємо з нашого “жолду”¹⁰⁵⁾ 6 злотих...” (число 3 з 21 вересня 1926).

---

¹⁰⁴⁾ Казарми, приміщення для війська.

¹⁰⁵⁾ Платня вояків.

Учні з гімназії в Н. пишуть нам:

“Ми мріємо про те, коли то нам попадуть кріси до рук. Тоді ляшня опиниться певно не ближче, як під Варшавою.

Напишіть нам дещо про Махна і його тактику. Ми дуже тим интересуємося, як він воював, зникаючи і знов показуючись несподівано”. (Число 4 з 1 листопада 1926).

Не дуже, мабуть, у смак було редакторам “Українського Революціонера”, що учні за зразок вибрали собі анархістичного отамана, який бився проти большевиків, замість захоплюватися “таращанською дивізією” або большевицькими партизанськими загонами проти Української Народньої Республіки, бо під тим дописом, зняковіло, надрукували свою “примітку редакції: Про Махна і його тактику ледве чи скоро зможемо щось написати, бо маємо дуже много іншого важного матеріялу”.

Однорічний В. Н. з Н-ського полку пише нам:

“В моєму полку я вже кілька разів мав нагоду бачити “Українського Революціонера”. Хлопці читають його поодинокі, бо сходиться спільно нема де. Також приходилося мені чути довгі балачки на теми, порушувані в “Українському Революціонері”, і тому можу сказати: “Український Революціонер” робить своє”. (Число 6, з дня 5 січня 1927).

“...Ніколи в житті не було мені так тяжко на душі, як на цьогорічний Йордан. Рано впроваджено нас, українців, до казарми при вул. Яблонівських, де відбулося свячення води. Під час Богослуження коло нас та коло вівтаря назбиралося стільки польських пиц-

лів¹⁰⁶) у в офіцерських мундурах, що все те виглядало на якусь комедію, або на маневри, а не нашу урочистість. На кінці мусіли ми, стоячи на “бачносьць”,¹⁰⁷) вислухати польської пісні “Боже, цю Польскен”. Не один з нас затискав кулаки, паленіючи з сорому, що мусимо носити той проклятий ляцький мундур і стоячи на позір вислухувати на нашій землі різні польські пісні. Та прийде час...”

Українець-революціонер з 40 полку піхоти у Львові. (Число 7, дня 13 лютого 1927).

При праці

“В Н-ській гімназії зорганізовано Революційний Гурток. Заохотою до того послужили, попри часопись “Український Революціонер”, також оповідання “Дурні діти”. Цю книжку читають у нас спільно і вона робить величезне враження... До гуртка приймаємо тільки певних товаришів, та, на жаль, є між нами деякі, що не вміють добре держати язика за зубами, тому треба, щоб Ви дещо написали про конспірацію”.

В. Г., член Революційного Гуртка.
(Число 8, з дня 14 березня 1927).

Кохані жолнерже-русіні!

(3 листа вояка польського піхотного полку в Н.)

“Коли всі шереговці¹⁰⁸) пішли до костьола, прийшов до нас капітан і питався, чи доб-

---

¹⁰⁶) Лупій — той, що ловить собаки, убиває їх і здирає шкуру.

¹⁰⁷) Струнко, позір.

¹⁰⁸) Рядовики.

ре себе почуваємо, а потім сказав:¹⁰⁹⁾ “Ми всі поляки й католики, чи вдома говорить хтось по-польському чи по-українському. Тепер непевні часи, бо большевицькі кабани пригортаються до війни. Не сумніваюся, що на наказ “ойчизни” справимо тим еретикам лазню і всі як один підемо бити москаля. Не сплямимо чести польського вояка. Дорогі вояки-русини! Маршалок Пілсудскі любить вас, як діток — любіть і ви його і спільну нашу ойчизну Ржечпосполіту! Я вас дуже люблю!” Як капітан вийшов, ми подивилися на себе і засміялися. Лізе нам уже боком та “спільна ойчизна”! Напишіть нам, чи то може заноситься на війну, що капітан так солодко до нас промовляє? Що нам робити?” (Число 11 з дня 17 червня 1927).

І так у кожному числі по кілька таких коротких уривків з листів. Звернім увагу, що всі вони обертаються довкола національного моменту боротьби з Польщею і нема в них ні одного натяку на щонебудь у зв'язку з Советською Україною і взагалі нічого, що відбивало б советофільські настрої прихильників ЗУНРО. Можна б з того зробити висновок, що ЗУНРО притягала їх постільки, поскільки проповідувала національне визволення західніх українців з-під польської кормиги, вся ж решта її політичної програми лежала поза межами їх зацікавлення.

Цікаво, яким способом доходили до редакції “Українського Революціонера” ті листи, звідки прості сільські хлопці і вояки з далеких гарнізонів

---

¹⁰⁹⁾ В оригіналі по-польському, тут у перекладі на українську мову.

мали адреси, куди слати листи, а коли ж була ця адреса відома стільки людям на низових щаблях організації, то чи не знала про неї також і польська поліція?

Не вистане годувати молодь самими тільки революційними ідеями і закликами до чинної боротьби. Вона прагне чину, нетерпеливиться, і коли занадто помпувати в неї революційних кличів — вона вибухне сама з себе. Тим часом, якось не чути було про якінебудь революційні акти під фірмою ЗУНРО, натомість щораз частіше виявляла себе ними Українська Військова Організація. Якби лишити речі їх природному бігові й розвитку, скоріше чи пізніше активістична молодь опинилася б у рядах УВО. Як побачимо, в великій мірі так воно і сталося, навіть з вини деяких зунрівців, які намагалися втримати свої зв'язки з розбурханою наслідком революційної пропаганди масою юнаків підшиваючись під УВО, представляючи їм, що ЗУНРО — це продовження УВО, а виступає під іншою назвою, щоб збити з сліду польську поліцію. А це не могло тягнутися в безконечність, бо УВО розросталася, загортала в себе щораз ширші кола і таке обманство кінець-кінцем мусіло вийти на яву. Все ж таки в деяких осередках, тими чи інакшими способами вдалося ЗУНРО на короткий час пустити коріння в ґрунт. Один такий гурток, позбавлений усякого зв'язку, ізольований від усіх, затримався в перемиській гімназії, аж доки випадково не наткнулася на нього УВО при нагоді якогось дисциплінарного слідства за дрібні провини.¹¹⁰⁾

---

¹¹⁰⁾ Гл.: Зиновій Книш — На повні вітрила, інформації "Топора", стор. 147.

За свідощвом д-ра Осипа Е. Бойчука, колишнього учня станиславівської української гімназії, в роках 1926-1928 зовсім певно існував там Революційний Гурток ЗУНРО. Сам він до нього не належав, вийшов з гімназії ще в 1925 році та студіював у львівському університеті і був членом Української Військової Організації. Не може теж пригадати собі, хто до того гуртка належав, але знає і твердить, що такий гурток у станиславівській гімназії діяв. Про те говорено в колах тодішньої молоді і серед членів УВО у Станиславі.¹¹⁰“А”)

Найбільше проявилось це на покутському Підгір'ю — в Станиславівщині, Коломийщині і Снятинщині.

Звичайно вістки про всякі дрібні саботажі, побиття “хрунів”, напади на поліцистів і т. п. “Український Революціонер” реєстрував у своїй хроніці. Але в вересні 1927 року виїнятковно на першому місці першої сторінки помістив список підпалів польських маєтків і будинків, переривання телефонічних і телеграфічних сполучень та інших невеликих саботажних актів, у супроводі голосів польської преси про них:

Пожежі. 1) Вночі з дня 15 на 16 серпня ц. р. вибухла пожежа в забудованнях фільварку¹¹¹) польської капітули в селі Воскресінцях біля Коломиї. Згоріло кілька стирт збіжжя, шкода виносить 10,000 злотих. У зв'язку з пожежею, поліція арештувала гімназійного учня

---

¹¹⁰“А”) лист д-ра О. Е. Бойчука до автора з дати 9 серпня 1970 року.

¹¹¹) Економія, частина великого сільського господарства.

Б. Федюка, який у цей день приїхав був у відвідини до свого товариша. На поліції його важко побито.

2) Тої ж самої ночі вибухли пожежі в польських дворах: а) Хлібичин Пільний біля Заболотова, б) Трійця біля Заболотова, в) Перерів біля Коломиї. Згоріло по більшій часті збіжжя і сіно.

3) В другій половині серпня вибухли пожежі в польських дворах: а) Дубник біля Марковець, повіт Станиславів, б) Ворона біля Отинії, в) Струпків біля Отинії.

4) В тім же самім часі в Чорнокінцях біля Чорткова згорів цілий польський фільварок разом з усім інвентарем.

5) В тім же часі на польському фільварку в Богатківцях біля Отинії вибухла пожежа, якої жертвою впало фільварочне збіжжя.

6) В тім же часі напали на двір у Попельниках незвісні люди і хотіли його підпалити. Озброєна в кріси сторожа відогнала їх, при чому вив'язалася перестрілка.

Зірвання телеграфічних проводів.

1) Вночі з 10 на 11 вересня зірвано телеграфічні й телефонічні дроти в таких місцевостях: а) Ямниця і Єзупіль на шляху Станиславів-Львів, б) Тяжів і Пасічна на шляху Стрий-Станиславів, в) Хриплин і Марківці на лінії Коломия-Станиславів, г) Братківці на лінії Надвірна-Хриплин.

Ляцька преса про саботажі.

Ляцька преса, хоч, як уже згадано, затаїла більшість випадків, то все таки вдарила в великий дзвін тривоги і... кличе поліцію.

Краківський “Ілюстровани Кур’єр Цо-дзенни” в ч. 254 з дня 15 вересня, у зв’язку з перерванням телеграфічних дротів у Станиславщині пише: “Рівночасність факту перервання телеграфічних дротів, як також і спосіб, свідчить, що маємо до діла зо злочинним актом саботажу. Військова жандармерія і поліція ведуть доходження і є вже на сліді виконавців”.

“Слово Польске” з дня 15 ц. м. пише таке: “Як показують сліди, є це акція українських саботажників, які між станціями Братківці й Марківці послуговувалися в своїй злочинній роботі навіть мотоциклом”.

Львівська “Газета Поранна” говорить: “В руках поліції є поважні докази на те, що тут мається до діла з саботажем на політичному підложжі”.

Вкінці “Слово Польске” ч. 269 з 2 ц. м. висловлює свої побожні бажання в той спосіб: “Ці останні випадки злочину доказують безсумнівно, що тут маємо до діла з систематичною і закроєною на широку скалю акцією. Віримо, що наші власті стануть на висоті своїх завдань і знищать цю злочинну банду”.¹¹²⁾

В кожного, хто звик читати підпільну пресу, могло складатися враження, що в той спосіб ЗУНРО, не кажучи того отверто, щоб не стягати підозрінь на арештованих, хотіло тим показати на свою руку. І так воно до певної міри й було, хоч “Український Революціонер” підтягнув під цей

---

¹¹²⁾ На революційному фронті, — “Український Революціонер”, рік II, число 8 (13) з дня 28 вересня 1927.

реєстр усю кримінальну хроніку тієї околиці без розбору, чи ці події мали свій корінь у політичній діяльності, а чи були тільки відірваними актами окремих одиниць. Маємо на те свідчення одного з тодішніх учнів української гімназії в Станіславові.

В 1926-1927 роках був він учнем останніх двох класів гімназії. Разом ще з кількома товаришами хотіли вони вступити до підпільної організації — не могли знайти контакту. Один з них поїхав до свого старшого брата, що студіював у львівському університеті, і цей скотактував його з представником конспіративної революційної організації. Від нього довідався, що тепер уже не діє Українська Військова Організація. Замість неї поставила Західньо-Українська Національно-Революційна Організація, але вона робить ту саму роботу, а назву змінено, щоб звести зо сліду польську поліцію. Відправленого його назад до Станіславова, з дорученням “щось зробити”. Це було вже в 1927 році. Два з них, “Славко” і “Влодко”, однієї ночі попідрізували стовпи й поперетинали телефонічні дроти у виконанні доручення львівського зв’язкового ЗУНРО, щоб “щось зробити”. Потяли дроти довкола цілого Станіславова, ідучи пішки знаними їм пільними стежками, не мали ніякого спеціального знаряддя, крім старих ножиць до кільчастого дроту, що їх знайшли на полі, де ішли бої в часі світової війни.

Всю ніч Станіславів був без сполучення зо світом. Хлопці тішилися своєю витівкою, коли на другий день “Дзеннік Поранни” описував, як то сильна “банда вивротофців”¹¹³⁾ озброєна та ви-

---

113) Банда підривників, революціонерів.

вінувана модерним вирядом і на мотоциклях, виконувала саботажі.

Поліція підозривала в тому гімназійних учнів, багато їх арештовано, але з браку доказів вини випущено на волю. Дійшли і до "Влодка", але він завчасу побачив поліцію і втік крізь вікно в поле, а потім до Львова, де довго скривався.

В тому ж 1927 році плянували вони напад на поштовий віз в Отинії. Розвідка устійнила, що туди привозяться гроші з Товмача на виплату урядовцям. Хлопці не мали зброї, звернулися на старий зв'язок до Львова, а там їм сказали, що дістануть усе, тільки треба заплатити. До нападу мали піти три особи, на кожному з них виряд мав коштувати по 85 злотих. З того злотих 160 роздобув "Славко" від діда, подаючи, що треба йому грошей на шкільну оплату, бо йнакше викинуть з гімназії. За ті гроші купили "на зв'язку" два револьвери, а третій з них пішов без зброї, з дитячою іграшкою, т. зв. у Польщі "страшаком". До нападу не дійшло, бо вдарив зливний дощ, хлопці даремне ждали на вибраному місці, поштовий диліжанс поїхав окружною дорогою.

Вийшло на яву, що "Славко" взяв гроші від діда не на школу і через те порвалися в нього родинні зв'язки. Потім оба юнаки довідалися, що їх обдурено, що ЗУНРО зовсім не була продовженням УВО, що "зв'язковий" у Львові теж підманув їх, узявши гроші за револьвери, і вони зірвали з підпіллям, прийшовши до переконання, що жертви великі, а користі з того мало.¹¹⁴⁾

---

¹¹⁴⁾ На превеликий жаль, ніякі намови й переконування автора, знайомих і навіть рідні того свідка не могли його спонукати, щоб погодився виявити своє назвище. В той

Більше щастя маємо, коли мова про слідкування за ЗУНРО в Коломийщині і Снятинщині, де вона в свій час, під кінець 1926 і в половині 1927 років пустила дещо глибше коріння між гімназійними учнями. Це довело пізніше до процесу у Львові.¹¹⁵⁾

Один з пізніших звинувачених у тому процесі, учень коломийської гімназії, ось як розказує про початки ЗУНРО в Коломійі:

“Десь ранньою весною 1927 року підступив до мене Петро Стефуранчин, котрого я знав з гімназії в Коломійі, і почав розмову на політичні теми, про положення українського народу та його переслідування в Польщі. На його думку, ні один добрий українець не повинен спокійно глядіти на недолю свого народу в Польщі, його обов’язком мусить бути боротися за державно-політичне визволення українського народу і створення незалежної

спосіб його свідчення відразу діставало б значення документу. Лишалось до вибору: або зовсім поминути це свідчення і скласти його до архіву, або помістити анонімно, хочби й виглядало воно на байочку. Автор рішився на друге. В світлі тієї атмосфери, що огорнула тоді середні школи на Покутті, а що виявилось в пізнішому “процесі дітей” у Львові, навіть такі анонімні свідчення мають своє значення. Ми розуміємо, що не надто приємно признаватися до таких речей з юнацького віку, тому шануємо волю свідка. Зрештою, “робота” його й товаришів була точнісінько така сама, як їхніх ровесників з Коломійі чи Снятина, про що мова далі в цім розділі та в наступнім. Тому в змісті його свідчень нема нічого ані дивного ані неймовірного.

115) Тому процесові присвячуємо черговий розділ нашої праці.

української держави, куди повинні ввійти також ті західньо-українські землі, що їх окупувала Польща. Таку боротьбу веде революційна українська організація і кожен свідомий українець повинен до неї належати та всіляко їй помагати.

Стефуранчин не казав, як називається та “революційна організація”, а що я вже чув і читав у газетах про Українську Військову Організацію та її діяльність, я був певний, що він саме її має на думці. І коли Стефуранчин запропонував мені вступити до тієї організації, я без вагання дав на те свою згоду.

Ще кілька разів пізніше ми говорили про діяльність тієї революційної організації, та ніколи не сказав Стефуранчин ясно, що це Західньо - Українська Національно - Революційна Організація, а не Українська Військова Організація. Чи він з розмислом уникав точного означення назви, чи в відношенні до своїх контактів догори був він у подібному стані, як я до нього — тяжко мені сказати, не знаю того. В той час я про те не думав, цікавився не назвою організації, тільки змістом її роботи. Однак зовсім добре пригадую собі, що ніколи Стефуранчин ані не говорив про якусь спілку з більшовиками в боротьбі проти Польщі, ані не захвалював советської дійсності в Україні. Згадував про те, що там слідний великий національно-культурний рух і пожвавлення культурного національного процесу. Подавав теж назвище отамана Букшованого з Українських Січових Стрільців, нашого земляка з Коломиї, як того, що йому призначено

визначну роль в прилученні Галичини до самостійної України.

Впарі з тим Стефуранчин, або в тому часі, або коротко після того чи перед тим, мусів говорити з іншими учнями української гімназії в Коломиї, бо швидко повідомив мене, що маємо в гімназії більше членів і настановив мене провідником над ними. Скільки їх було всіх — не сказав мені. Я мав до діла з однією п'яткою, куди входили Володимир Берлад, родом з села Видинова коло Снятина, Сильвестер Бачинський з великого села Серафинці коло Городенки, Микола Арсенич, син Василя, з Березова коло Яблонова, пізніше визначний член ОУН і шеф Служби Безпеки в організації під проводом Степана Бандери, Іван Горюк та Здислав Степаняк, обидва з Печеніжина. Цей останній народився десь у корінній Польщі, батько його був там начальником залізничної станції й оженився з полькою. Хоч походив він з мішаної польсько-української родини, але почувався добрим українським патріотом, а кликали ми його з-українська “Славком”. До нашої організації належали ще й інші учні коломийської гімназії, з котрими я менше мав до діла, з них запам'ятав я собі Романа Мигалья, що теж пізніше став членом ОУН, Володимира Маруняка й наймолодшого з братів Побігущих, синів українського вчителя у селі Воскресінцях під Коломиєю. Він пізніше пішов на теологію.

Наша діяльність з початку полягала на тім, що ми час-від-часу відбували сходи́ни і там читали революційну літературу. Доставляв її нам Петро Стефуранчин, найбільше “Ук-

раїнського Революціонера”, а часом теж і “Сурму” і це нас утверджувало в тому, що або це одна й та сама організація і має вона два свої пресові органи, або з тактичних причин виступає під двома назвами та діє двома галузями, які проте йдуть з собою нога в ногу.

Дальше доручив нам Стефуранчин розглянути кожному в своєму селі за надійними й певними хлопцями і заложити там гуртки, тримати з ними зв'язок та доставляти їм революційну літературу. Один такий революційний гурток заложив я в селі Березові Нижньому. Потім роздавали ми “Українського Революціонера” й “Сурму” іншим хлопцям, коли вони їхали на село додому, чи то на свята, чи то на вакації, доручували їм підшукувати рухливі одиниці в їхніх околицях, входити з ними в розмови, давати їм читати підпільну пресу та підготовляти їх духово до того, щоб згодом позакладати такі ж революційні гуртки в їхніх селах.

Дуже скоро число тих п'яток у нашій гімназії побільшилося, годі мені спам'ятати тепер, скільки їх було, позабував теж назвища їхніх провідників, з котрими контактувався. Так само по селах виростали щораз то нові революційні гуртки, я про те знав з розмов з іншими учнями, моїми товаришами, але контакти з позашкільними гуртками до мене не належали, про те вже мусів дбати або сам Петро Стефуранчин, або хтось інший чи то з його доручення, чи когось “з-гори”. Самі ж ми відбували свої сходи, не занадто часто, бо й так ми всі бачилися з собою в школі кожного дня і мали нагоду говорити з собою про

справи, що нас цікавили. Коли ж прийшли вакації і всі ми роз'їхалися по домам, я ще кілька разів приходив пішки з Березова на такі сходини, що відбувалися звичайно “на зарінку” над Прутом.

Одного разу Стефуранчин повідомив нас, що прийшов наказ палити польські стирти. Ми ще ані не мали досвіду в такій роботі, ані не були до того підготовані та й не знали, як до того забиратися, де і звідки почати палення тих польських стирт. Згоріла всього одна стирта в селі Воскресінцях під самою Коломиєю.

В вересні 1927 року прийшло доручення, знову ж через Петра Стефуранчина, щоб знищити телефонічне й телеграфічне сполучення на всі боки від Коломиї. Як це технічно найліпше виконати, ніхто з нас не знав: чи просто видряпатися на стовп і перетяти дроти, чи підрізувати пилкою дерев'яні стовпи. Ми поділилися на три двійки. На мене, разом з Миколою Арсеничем, випав шлях Коломия-Косів. Мали ми один револьвер на барабанчик, взяли його “про всяке” і пішли в напрямі на Косів. Цей шлях увесь час був дуже рухливий, минули ми один і другий Вербіж, дійшли до Мишина і нічого не могли зачати — увесь час ішов жвавий рух по битому шляхові, хоч це й було серед ночі. Треба було б узятися за те аж над ранком, але так довго ждати ми не могли. Інакше не вернулися б на час додому, там завважено б нашу відсутність. Постановили ми вернутися і вибратися іншим разом на всю ніч, заповівши, що йдемо на суботу й неділю додому на село.

Друга двійка теж вернулася, нічого не вдіючи. Третій — Іванові Горюкові та Сильвестрові Бачинському не пощастило, наткнулися на поліциста, він затримав їх на дорозі, побачив у них пилу й інше знаряддя, щоб перетинати дроти, завів їх до поліційної станиці, де їх арештували. Заплуталися вони в зізнаннях, притягнули до справи мене, а я про те не знав і спокійно пішов до школи, як кожного дня. Поліційні агенти прийшли до директора гімназії, Прокопа Мостовича, викликали до канцелярії мене й Володимира Берлада і заявили директорові й нам, що ми арештовані. Помимо протесту директора, зараз там же скували нам руки і відвели до поліційного комісаріату”.^{115“А”})

Про перші кроки на революційному шляху української середнешкільної молоді в Снятині й околиці довідуємося від другого обвинуваченого в тому ж пізнішому процесі, Михайла Бажанського. З його інформацій випливає, що в Снятині діяв революційний підпільний гурток, хто туди належав, та яка була його діяльність. Нема ніякого сумніву, що був це гурток ЗУНРО, бо не заперчує того й сам Михайло Бажанський у своєму спогаді¹¹⁶) і те ж саме признав він на своєму процесі

---

^{115“А”}) Інтерв'ю автора з Романом Генником-Берозовським у Торонті.

¹¹⁶) Інформації взяті зо спогаду п. н. “Початки УВО на Покутті”, друкованого в збірнику “Євген Коновалець і його доба”. Видання фундації ім. Євгена Коновальця, Мюнхен 1974, стор. 316-327. Наголовок статті не віддає її змісту, бо автор зачинає історію УВО на Покутті від моменту, коли він сам почав діяти, в той час, як УВО на

у Львові 1928 року. А його вияснювання, що хоч і мали вони зв'язок з ЗУНРО через Петра Стефуранчука в Коломиї, але вважали себе клітиною УВО і стояли тільки під її наказами та з її доручення не зривали зв'язку з ЗУНРО — непереконливі, не витримують критики. Ніколи того не робила Українська Військова Організація, ніколи не дозволяла своїм членам на подвійне членство: раз у себе й одночасно в ЗУНРО чи іншій подібній організації.

Своє признання на процесі до діяльності по лінії ЗУНРО пояснює автор спогаду порадою своєю оборонця, д-ра Володимира Старосольського:

“Так, як ви поводитися в слідстві, так стійте і на процесі. Тому, що УВО має тепер забагато на собі вчинків, як убивство Гука, Собіньського; привезли Плахтину, Ординця, побитих поліцією, та багато іншого накопичилося, і це може дуже гостро відбитися на вас усіх, таких ще молодих, тому нехай ваша оборона йде по лінії акту обвинувачення”.¹¹⁷⁾

Покутті була і навіть дуже сильна ще від самих початків 1920-тих років, якийсь час мала навіть Коломия бути базою загального протипольського повстання. Ту саму статтю, під іншим наголовком, а саме “Снятинська дань революції” віддав автор спогаду до використання в регіональному збірнику “Під ясным небом Покуття”. Є багато різниць між першою її редакцією, призначеною для регіонального збірника і тією, що надрукована в збірнику “Сьвген Коновалець та його доба”.

¹¹⁷⁾ Щось тут не дуже ясно. Можливо, що оборона вважала кориснішим для підсудних, щоб їх судили чи пак звинувачували за ЗУНРО, тоді ще незнану, як за покриту “кривавою славою” УВО, про котру знав кожен поляк у Львові. Але як міг подавати Михайлові Бажанському такі

З усієї розповіді автора так і пробивається, що хотів би він якось позбутися своєї стичности з ЗУНРО, змінімалізувати значення своїх контактів та переконати про свою льюальність до УВО. Зовсім без потреби. Ані йому, ані нікому з інших тодішніх юнаків ніхто не брав за зле і не вважав це їхньою національною зрадою чи ганьбою, що ЗУНРО підступно втягнуло їх у свої сіті, або промовчючи УВО, або підшиваючися під неї. Ішли вони туди з юнацького запалу, з ідеалізму і патріотизму і як тільки ясною їм стала роля й поведінка ЗУНРО — вони від неї відстали. Зробили це й обвинувачені в процесі Бажанського й товаришів і аніякісінької плями на їхній честі ці зв'язки з ЗУНРО в тому періоді не лишили. ЗУНРО дісталася до них швидше, представила себе як наслідницю неіснуючої вже УВО і нічого дивного, що вони повірили. А потім, уже по своєму процесі, багато з них лишилися на постійно у зв'язках з УВО і ще пізніше з ОУН.

За словами Михайла Бажанського, в Снятині були два гуртки гімназійних учнів по 5-6 членів

аргументи д-р Старосольський, як напр., те, що якраз привезли побитих Плахтину й Ординця і це наставить присяжних а й увесь суд неприхильно до обвинувачених за УВО? Процес Бажанського й товаришів відбувався у квітні 1928 року, а Володимир Ординець та Іван Плахтина ставали перед наглим судом за напад на пошту при вулиці Глибокій у Львові, який стався 3 липня 1928 року, отже Плахтина з Ординцем були арештовані й побиті на поліції аж два з половиною місяці після того, як скінчився процес Бажанського й товаришів. Автор спогаду поплутав тут дати й події у своїй пам'яті, можливо також, що невірно збереглися в його пам'яті слова д-ра Старосольського після таких довгих років.

у кожному, а ще окремо існував суворо законспірований гурток з колишніх вояків. Своїми впливами й засягом діяння ці гуртки простягалися на снятинський повіт аж по містечко Заболотів під саму Коломию і з другого боку під Городенку.

З підпільної літератури читали вони “Українського Революціонера, що приходив до них через Коломию, і “Сурму”, яку їм присилано зо Станислава. Часами попадалася й інша література, як усякі летючки і брошурки.

На чім же ж полягала революційна діяльність тих юнаків? Вибивали вікна польському повітовому старості, поліції та в інших урядах, на 1 Листопада вивішували українські прапори на будинках управи міста і пошти, тут і там підпалювали польські доми, залізничні вагони, стирти збіжжя тощо. Пробували експериментувати у власній лабораторії з вибуховими матеріялами, та якось воно не йшло, не було добрих спеціалістів, винайшли якийсь рід ліпила з каруку, щоб тяжко було відорвати від муру наліплена на нього летючку — одним словом, як на невеликий повітовий осередок і незначні кількісно сили діяльність була доволі жвава й різнорідна.

Ішла теж боротьба з політичними впливами комуністів у повіті. Нелегка це була справа для юнаків понижче 20 років, що й самі не могли ще бути добре вироблені ідеологічно, не то щоб сила їм було протиставитися вишколюваним на курсах у Советській Україні професійним пропагандистам. То й не диво, що побороювали їх також і чинно, не тільки словно: “робили на них напади, побивали їх, а то й загрожували вбивством, як не перестануть пропагувати комуні”.

Варто згадати деякі з таких витівок, що їх вигадувала юнацька фантазія, шукаючи гумору навіть у небезпечних речах. Читаємо в спогаді:

“...Як самостійна одиниця, не переставали ми діяти, щоб не іржавіла бойова душа. Полляли дьогтем польський пам’ятник, але так, що в ніякому фільмі не можна такого побачити. Діжку дьогтю вночі повішено високо на дереві над пам’ятником, а мотузку переведено далеко через вулицю на город. І коли тільки зійшлася польська парада, священики на відправу, поліція, державні урядовці, уніформовані організації — раптом двома пальцями потягнена з-за паркану мотузка призвела до того, що десять літрів дьогтю ринуло, як з ринви дощ, на одягнених святково панів і на пам’ятник. І ніякого гайдамаки! Я ще встиг прийти під пам’ятник і побачити цю прекрасну чудасію. З пишної зеленої акації стікали чорні струмки рідини і повільно падали на мармур, тесані сходи, траву, бо людей уже тоді не було, вони стояли далеко і чекали чогось несподіваного...

...Ніколи не можу забути, як довго ми приготовлялися до оголошеної забави, що її мали урядити “стшельці”.¹¹⁸⁾ Ми наловили яких 50 щурів, платили за них щуроловам по два злоті за одного. З цілої Приліпки вилунали щурів і впустили їх героїчно у сам вир забави і на залю танців. Можна собі уявити, що це була за весела картина. Сукні пань

---

¹¹⁸⁾ “Стрільці” — польська параміліарна організація.

висіли відривками на розбитих вікнах польського “Сокола” довго ще по забаві”.¹¹⁹⁾

Все те скінчилося 20 жовтня 1927 року, коли одночасно в Коломиї і в Снятині виарештовано більшість активних членів тих юнацьких гуртків.. Якби там не крутити, але не можна відлучити ЗУНРО від тої роботи учнівських гуртків на Покутті. Хоч і діяли вони частинно в переконанні, що стоять у зв'язку й під наказами Української Військової Організації та працюють для неї, але зорганізував їх зв'язковий ЗУНРО, від нього отримували вони літературу, в першу чергу “Українського Революціонера” з його брошурками та листочками, хоч часами й “Сурму”, від нього отримували доручення, йому звітували і на передані через нього накази ЗУНРО ушкодили телеграфічні й телефонічні сполучення. Перед судом звинувачував їх прокурор за приналежність до ЗУНРО, хоч кінець-кінцем скваліфіковано це пізніше не як “державну зраду”, лише як “приналежність до не-легальних тайних гуртків”.

І поза учнівське середовище, з його своєрідним розумінням революційної діяльності скомбінованої з веселеми, притаманними молодості витівками, ЗУНРО не могло вийти. Та й звербовані підступно до неї юні її члени відреклися й відсахнулися від неї.

В одному з чисел “Українського Революціонера” читаємо коротке повідомлення:

---

¹¹⁹⁾ Михайло Бажанський: Початки УВО на Покутті, Збірник “Євген Коновалець і його доба”, стор. 319.

Поширювання “Українського Революціонера” в армії

“Польські військові власті виточили трьом українцям, жовнірам 58 полку піхоти в Познані, а саме Попюкові, Шкондеюкові й Оперукові карний процес о злочин державної зради — за читання і мнине поширювання серед своїх товаришів органу ЗУНРО “Українського Революціонера”. Ляцький суд засудив Шкондеюка¹²⁰⁾ на шість літ, а обидва другі підсудні дістали по чотири роки тюрми.

Повищий факт дає нам нагоду пригадати нашим членам і прихильникам у польській армії, що їх праця повинна бути надзвичайно обережна і ведена рішуче по вказівкам, які видає провід організації. Щодо поширювання

---

¹²⁰⁾ Шкондеюк, на ім'я — здається — Андрій походив з заможної, як на гірські відносини, і патріотичної гуцульської родини в селі Соколівка. Старшого його брата вбили поляки на вулиці у Львові в перших днях листопада 1918 року. В нижчій гімназії Шкондеюк був шкільним товаришем автора, потім, з якоїсь причини, покинув школу. В 1922 році належав до УВО в Коломиї, автор пригадує собі його з часів сліжки за рухами й діяльністю колишнього радикального селянського діяча Івана Лаврука з Коломиїщини, що тоді співпрацював з угодовою групою д-ра Северина Даниловича й о. Ількова. Потім зник з Коломиї. За якийсь час загально говорено між його колишніми товаришами і знайомими, що пішов він відбувати військову службу, там замотався в якусь розвідочну сітку, і був засуджений за шпигунство.

Мимоходом згадуючи — Андрій Шкондеюк, добрий і гарний товариш, що ніколи не міг визбутися своєї гуцульської говірки, доводився близьким родичем знаному нам уже Петрові Стефурацкинові.

революційної літератури в польській армії, то з притиском повторяємо, що революційної літератури **не вільно** “роздавати” поміж жовнів, але вона мусить “розлітатися” між ними. Передавати “Українського Революціонера” і взагалі видання ЗУНРО можуть лиш наші мужі довір’я і то лиш своїм найпевнішим співробітникам.

Ці міри обережності мусять бути захищені в кожному гуртку”.¹²¹⁾

І запитуємо себе: чому ЗУНРО, що так дуже хотіла показати свою присутність серед української суспільності під польською займанщиною, мавши таку нагоду, не скористала з неї і так стримано і скупими словами повідомляла про цей процес, чому не біла в великий дзвін? Причина того стане нам ясна, коли доповнимо те, чого бракує в нотатці “Українського Революціонера”. А саме, що приналежність до ЗУНРО і кольпортаж “Українського Революціонера” були тільки бічним продуктом акту обвинувачення, головним його змістом була “розвідка в користь одної з сусідніх держав”.

Чи займалася ЗУНРО розвідкою? В засаді її не засуджувала й уважала її потрібною, коли велася для власного організаційного використання в революційній боротьбі, а не на те, щоб при помочі розвідочних матеріалів здобувати грошеві засоби, хочби й на ту боротьбу. Критикуючи весь час УВО при нагоді політичних процесів, де між іншим підсудним закидалася теж розвідочна

---

¹²¹⁾ “Український Революціонер”, рік ІУ, число 1 (22) з дня 14 березня 1929 року.

діяльність, ЗУНРО мусіла вважати, щоб самій не зловитися в сільце.

Для розвідочної роботи комуністична система в світі мала свої окремі центри й організації. Використовувала вона також просоветські симпатії громадян і вживала їх для розвідки “з ідейних спонук”, підкупляла людей, що могли доставляти важні з військового боку інформації чи тайни, користувалася і професійними шпигунами — але загальна директива була, щоб визначніших комуністів і взагалі членів партії тримати з-далеку від постійної практичної розвідочної діяльності. Всі її нитки збігалися кінець-кінцем у шпигунській централі, що нею керували спеціально вишколені агенти, дуже часто, як члени советського посольства, користувалися вони дипломатичною недоторкальністю.

Можна прийняти, що засади такої системи приновлювалися також і до ЗУНРО і що вона, як організація, не вела військової розвідки на якусь помітну скалю. Та це не значить, що дехто з її членів, а ще більше прихильників, не вплутувалися в советську розвідочну сітку. Автор мав нагоду стрічати в тюрмі українців, засуджених за шпигунство в користь Советського Союзу, які проте не вважали себе ані комуністами, ані прихильниками комунізму, а попалися в тюрму через свою нерозважність, у переконанні, що здобуваючи розвідочні матеріяли для людей, з котрими стояли у зв'язку, працювали для добра української національної справи.

VIII. РОЗДІЛ

ПРОЦЕС ПОКУТСЬКИХ ГІМНАЗИСТІВ

Саботажі на Покутті й арешти шкільної молоді. — Заповіджено процес на весну 1928. — Всупереч спротивові оборони справу перенесено з Коломиї до Львова. — Перед судом — 15 гімназистів зо Снятина й Коломиї. — Українська преса робить з них дітваків-недолітків. — Склад трибуналу, лави присяжних та оборони. — Звинувачує прокурор Ояк з Коломиї. — Компромітація оборонців з ЗУНРО — підсудні їх не приймають. — Акт обвинувачення за приналежність до ЗУНРО. — Ділить їх на п'ятки, кожна зо своїм завданням. — Перші допити. — Один з підсудних зомлів зо зворушення. — Признаються до культурно-освітньої, не політично-революційної діяльності в гуртках. — Коломийська група. — Другий підсудний ослаб під час допиту. — Репортажі "Діла" з суду обсмішують підсудних, як дітлахів. — Свідків майже нема. — Тільки поліція зо Снятина й Коломиї. — Ніхто з них не знає різниці між УВО й ЗУНРО. — На поліції всі, крім Бажанського, призналися. — Відчитано зізнання неприявних свідків. — Також усякі судові акти, листи, уривки з підпільної літератури та дві летючки ЗУНРО. — Коментар "Діла" до них: писала їх "дітвацько-божевільна рука". — 30 питань для присяжних суддів. — Провінційний прокурор пописується красномовністю у Львові. — Вся оборона йде в один тон: молодий, хлоп'ячий вік, більше жарту, як злоби. — Не револю-

ційна організація, тільки тайні самоосвітні гуртки. — Д-р Шухевич відкликається до присяжних, не як до суддів, тільки як до батьків. — Д-р Старосольський підважує правну кваліфікацію закидів акту обвинувачення. — Відкидає “державну зраду”. — “Не революція, але контрреволюція!” — Присяжні заперечили питання про “державну зраду”. — Двом потвердили “тайні гуртки”, шістьом ушкодження телеграфів. — Низький вимір кари. — Підсудні присуд прийняли, прокурор зголосив відклик щодо трьох з них. — Кінець процесу й розчарування ЗУНРО.

Восени 1927 року виконано на покутському підгір'ю, в повітах станіславівському, товмацькому, коломийському і снятинському низку дрібних саботажів. Як ми вже згадували, їх подав “Український Революціонер” на першому місці в своєму числі з 28 вересня 1927 року під голосним наголвом “На революційному фронті”.

В слід за тим посипалися арештування української молоді в тих околицях. Першу вістку про те приніс тижневик “Коломийські Вісті” з дня 24 вересня:

“Цєї ночі (19 вересня 1927) арештувала коломийська поліція учеників 8-ої класи тутешньої гімназії: Бачинського і Горюка. Ранком около 9-ої години арештувала поліція ще двох учеників: Геника з сьомої і Берлада з шостої класи. Їх арештовано таки в гімназії, закликавши з класи до канцелярії директора, і обох скованих разом відведено до тюрми. Причини арештування покищо не знаємо.

На днях доконала поліція численних арештувань у Снятині й околиці, головно між молоддю. Транспорт арештованих переведено

до Станиславова. Ці арештування — як чуже — мають бути у зв'язку з мнимими саботажами, доконаними недавно на залізничних об'єктах. Арештовані в Снятині ученики реальної школи: Стефаники Кирило, Юрій, Іван, Михайло і Микола, Євген Пік, Ярослав Балицький, Михайло Бажанський, Тимко Дідух, Євген Одинський і Костянтин Мацілінський”.

Обізвався й польський “Ілюстровани Кур'єр Подзенни” з далекого Кракова з датою 26 вересня, нібито на залізнодорожньому шляху коло Коломиї поліційна стежа зловила, серед підозрілих обставин, двох учнів коломиїської гімназії. Вони б'ютьо б мали при собі знаряддя до краєння заліза. Їх арештовано, бо, на думку поліції, — це саботажисти.¹²²⁾

“Український Революціонер”, на підставі повідомлень львівської “Ради”, додатково повідомляв, що в зв'язку з недавніми саботажами на Покутті поліція арештувала ще таких українців: у Станиславові — гімназійного випускника Маріяна Гренькова, гімназійних учнів Остапа Польного і Терешбуна; в Черневі — о. Салія та студента Володимира Чорного; у Братківцях — Остапа Кичія та гімназійного учня Юліяна Боднарука; у Тисьменичах — студента медицини Степана Маркевича, а в Хриплині — ученицю II року вчительської семінарії Степанію Матковську. Декого з них уже випущено на волю. Також переводила поліція обшуки в багатьох українців, шукаючи за нелегальною літературою.

---

122) Вістку подасмо за “Українським Революціонером”, ч. 13 з дня 28 вересня 1927, який додає від себе, що це “більш як певно ляцька провокація. Ляхам ходить о те, щоб коломиїську гімназію чимнебудь скомпромітувати”.

Виглядало, що це звичайна поліційна акція — її час-від-часу тут і там переводили в Галичині — тому й не знайшла вона більшого відгуку у столичній львівській пресі. Тільки з уваги на те, що заарештовано двох синів відомого українського письменника Василя Стефаника, появилися про те короткі згадки в “Новинках”, наприклад, “Діло” писало:

“Дня 18 м. м. арештовано в Снятині цілий ряд українців, між ними кільканадцятьох студентів тутешньої гімназії. Між арештованими є також два сини нашого письменника Стефаника. Агенти станиславівського воевідства переслухували арештованих безнастанно цілі дві перші доби, а одного з арештованих, студ. Бажанського, тяжко скатували ланцюгом з кайданів. Інтервенція письменника Стефаника не помогла нічого, а навіть не здержала воевідських агентів від знущань над арештованими, прозивання їх найгіршими словами та биття. Дня 21 м. м. перевезено майже всіх арештованих скованих у напрямі до Коломиї, правдоподібно до відставлення їх до слідчої в’язниці в Станиславові. За арештованими виїхав письменник Стефаник, щоб зайнятися дальшою долею своїх синів і інших арештованих. На основі поширених чуток, польській владі послужив за причину до повищих арештувань факт, що 19 м. м. вночі невисліджені люди стяли під Снятином сім телеграфічних стовпів і поперетинали дроти”.¹²²“А”)

---

¹²²“А”) “Діло”, ч. 228, четвер, 13 жовтня 1927, “Новинки” — Арештування в Снятині.

На тому справа втихла — були ж бо такі речі на денному порядку українського життя в Польщі — і виринула аж кілька місяців пізніше, коли стало відомо, що переведено слідство і в його висліді заповіджено судовий розгляд на 25 квітня 1928 року у Львові. Власне, слід її було розглядати перед окружним судом у Коломиї, бо на його території сталися факти, що лягли в основу акту обвинувачення. Але що мала вона вестися перед судом присяжних, польська влада побоювалася, що в лаві присяжних суддів знайдуться українці й жиди — поляків бо ж там малувато! — і вони можуть підсудних звільнити. Оборонці обвинувачених, д-р Лев Бачинський зо Станиславова та коломийські адвокати д-р Іван Новодворський і д-р Іван Ганкевич внесли проти того спротив до Варшави, але Найвищий Суд це їхнє внесення відкинув і наказав перевести процес у Львові.

Туди й перевезено підсудних з Коломиї дня 1 квітня 1928, примістивши їх у львівських “Бригідках”.

Перед суд поставлено 15 гімназистів зо Снятина й Коломиї, в такому порядку:

1. Михайло Бажанський, 17 років, уроджений у Снятині,
2. Ярослав Балицький, 17 років, уроджений у Чернівцях,
3. Євген Пік, 20 років, уроджений у Волчківцях, повіт Снятин,
4. Кирило Стефаник, 19 років,
5. Юрко Стефаник, 18 років, обидва сини письменника Василя Стефаника, уроджені в Стецеві, повіт Снятин,
6. Костянтин Мацілінський, 18 років, уроджений в Орельці, повіт Снятин,

7. Микола Стефаник, 20 років, уроджений у Русові, повіт Снятин,

8. Тимотей Дідух, 20 років, уроджений у Русові, повіт Снятин,

9. Євген Одинський, 16 років, уроджений у Снятині,

10. Михайло Стефаник, 20 років, уроджений у Русові, повіт Снятин,

11. Роман Геник-Березовський, 18 років, уроджений у Лючі, повіт Печеніжин,

12. Іван Горюк, 18 років, уроджений у Печеніжині,

13. Сильвестер Бачинський, 20 років, уроджений у Серафинцях, повіт Городенка,

14. Володимир Берлад, 19 років, уроджений у Видинові, повіт Снятин,

15. Маріян Здислав Степаняк, 17 років, уроджений у Печеніжині.

Після відкриття процесу і під першим враженням писав про них судовий звітодавець "Діла":

"Багато політичних процесів бачила велика заля окружного суду у Львові при вулиці Баторія, але такого політичного процесу, як цей, що зачинається сьогодні, навіть і ця заля ще не бачила. Перед судом стає обвинувачених за поважні злочини головної зради і публічного насильства п'ятнадцять учнів снятинської і коломийської гімназій. Всі вони разом мають 275 літ. Вік, разом узятий, дуже поважний, але розпарцельований на 15 обвинувачених¹²³⁾ — занадто неповажний в порівнянні до ваги й поваги закинених їм злочинів.

---

¹²³⁾ Пересічно 18 років на одного. — Прим. автора.

Всі обвинувачені виглядають, як звичайно молоді хлопці, а по правді ще діти, дуже молодо, майже по-діточому. Личка їх свіжі, рум'яні, тільки в декого побіліли. Тут і там зачинає засіватися під носом уже легенький пушок, як предтеча майбутнього вуса. Взагалі, “злочинці” не здають собі, здається, справи з грози положення, розмовляють майже весело, усміхаються до себе, до татів і мамів, братчиків і сестричок, що громадно явилися на залі, аби з тривожним серцем слідити кожний момент розправи, котра рішить про долю їх найдорожчих. Дуже не лицос поважний і майже строгий вигляд цієї старої залі розправ до тих молоденьких “злочинців”, до їх напівдитячих почувань і поглядів, як і до того дивного родинного настрою, що його внесли вони з собою на залю”.¹²⁴⁾

Може й не дуже лицював веселий вигляд підсудних з суворістю судової залі, але ще менше лицювало кореспондентові “Діла” робити з тих, будь-що-будь 18-літніх і навіть 20-літніх уже юнаків, дітваків, які самі не знають, що роблять, не здають собі справи з грізного положення, говорити про “личка”, згадувати “сестричок” і “братиків”, “татів і мамів”, якби це були хлопчики з дитячого садку, що свої “напів-дитячі почування” найкраще заховують, чи показують, виглядаючи з-за маминої спідниці.

На іншому місці цей же кореспондент знову дозволив собі на не надто щасливі порівняння,

---

¹²⁴⁾ “Діло”, ч. 92, п'ятниця, 27 квітня 1928, — “В безконечній черзі... — Політичний процес 15...”.

що не дуже похвально свідчать про інтелігенцію того журналіста:

“Очам усіх представився дивний вид: на трьох лавках посередині залі засіло 15 хлопців-дітей, з яких деякі мають справді чисто-діточий вигляд. Наче три шкільні лавки”.

Така нетактовна писанина викликувала в читачів щонайменше несмак.

Трибуналом проводив судовий радник, д-р Казімерж Ангельскі, побіч нього засіли судді-помічники, судові радники Антоневіч і Згуральскі.

Процес зачався аж о 11 годині, бо не прийшли деякі присяжні судді, щоб можна було з них скласти лаву. Нарешті вильосувано її і ввійшли до неї такі особи: 1. Гай Константи, 2. Гурскі Маріян, 3. Яблоньскі Ян, 4. Бистшановскі Ян, 5. Гурни Францішек, 6. Фердин Кароль, 7. д-р Сроковскі Кароль, 8. Каін Тадеуш, 9. Лескі Францішек, 10. Зелінські Роман, 11. Залевскі Владислав, 12. Кроковскі Роман — самі поляки. Заступники: Журавскі Юзеф і Штайнбергер Давід — один поляк та один жид.

Боронили три українські львівські адвокати, знані з попередніх політичних процесів: проф. д-р Володимир Старосольський, д-р Степан Шухевич і д-р Лев Ганкевич.

В останній хвилині, коли вже суддя Ангельскі відкрив судовий розгляд, зголосилися ще два адвокати, члени Української Партії Праці, д-р Михайло Західний з Бережан іменем обвинуваченого Івана Горюка, і д-р Макс Левицький зо Львова іменем Тимотея Дідуха. Заявили вони, що діють у порозумінні з їхніми батьками. Суддя Ангельскі запитався обох обвинувачених, чи вони годяться на ту пропозицію новозголошених адвокатів. Го-

рюк і Дідух заявили, що вони тому противляться, свою оборону віддали вони в руки адвокатів д-ра Старосольського, д-ра Шухевича і д-ра Ганкевича і нічого їм невідомо про якесь устне порозуміння між їхніми батьками та адвокатами д-ром Західним і д-ром Максом Левицьким.

На короткий час постало явне збентеження між членами трибуналу, присяжними суддями й на лаві оборонців. Теж і публіка почала всіяко коментувати собі цей небувалий у судовій залі інцидент. Трибунал пішов на нараду і за 15 хвилин вирішив не допустити до оборони обох згаданих адвокатів — не мають вони до того легітимації з уваги на те, що обидва підсудні виразно заявили, що не бажають собі їхньої оборони.

Д-р Західний і д-р Макс Левицький негайно вийшли з судової залі — так закінчився цей перший сенсаційний момент процесу.

Відчитано акт обвинувачення, що його склав коломийський прокурор Ояк — він же і приїхав сюди, щоб особисто звинувачувати підсудних. На 35 сторінках густого машинового письма прокурор представив найперше політичний підклад справи, а потім виконані саботажні акти. Всім звинуваченим закинув приналежність до Західньо-Української Національно-Революційної Організації. За твердженнями прокурора, та організація відбула свій тайний з'їзд у Берліні в травні 1927 року і там вирішено приступити до сильнішої саботажної акції. Централя ЗУНРО у Львові видала відповідні накази і вночі на 26 серпня підпалено кількох польських поміщиків та кольоністів, а 18 і 24 вересня попереривано телеграфічний і телефонічний зв'язок в кількох місцях у станиславівському воєводстві. В тому часі згоріли стирти збіжжя в

чотирьох фільварках коломийського, снятинського і товмацького повітів; ушкоджено телефонічний і телеграфічний зв'язок в околиці Пасічної на шляху Станиславів-Львів, та біля Хриплива на шляху Коломия-Станиславів. Також підрізано телеграфічні стовпи коло Будилова в снятинському повіті. Було теж намагання висадити в повітря поїзд на шляху Станиславів-Стрий.

Справників підпалів і замахів на поїзди не вдалося поліції викрити, але зловлено справників знищення телеграфічного сполучення коло Снятина й Коломиї. Дев'ять арештованих снятинських гімназистів призналися, що належать до тайної організації і показали на Михайла Бажанського, як на зв'язкового Західньо-Української Національно-Револьюційної Організації на снятинський повіт. Він їх притягнув у ряди тієї організації та керував усією протидержавною роботою в повіті.

Акт обвинувачення подавав навіть зміст присяги, яку нібито відбирав Бажанський від заговорників. Є там мова про кару смерти за непослух і зраду.

Збори революційного гуртка мали відбуватися в пластовій домівці в Снятині.

Керівництво коломийської групи віддає акт обвинувачення в руки Романа Геника-Березовського. До судових актів його справи долучений був оригінал наказу, виданого іншим співобвинуваченим. Він короткий: "Нині вночі перетяти дроти на шляху Коломия-Городенка". Наказу не виконано, перешкодила в тому поліція, що зловила справників з приладдями до перетинання дротів, ще заки вони встигли це зробити.¹²⁵⁾

¹²⁵⁾ Зміст акту обвинувачення поданий за часописом "Новий Час", число 52 (504), Львів, п'ятниця, 27 квітня 1928.

Читання акту обвинувачення забрало весь перший день процесу.

Як першого з обвинувачених допитувано Михайла Бажанського. Він признався, що йому було відомо про існування Західньо-Української Національно-Революційної Організації, якої метою було вибороти незалежність Західній Україні. Від одного з членів тієї організації отримував він часопис "Український Революціонер". Цей же сам член намовляв його підрізувати телеграфічні стовпи та підпалювати стирти збіжжя в польських дворах.

Ярослав Балицький, Євген Пік, Кирило Стефаник, Юрій і Микола Стефаники заперечили свою участь у якійсь революційній організації. Признаються, що належали до гімназійного гуртка самоосвіти. Саботажні вчинки, які їм закладує акт обвинувачення, вважали вони тільки злобними жартами.

Суддя Згуральскі: То що ви говорили з собою, коли підрізували стовпи? Чи казали, що буде "геца" ?¹²⁶⁾

Балицький: Того ми не говорили. Але думали собі, яка то буде сенсація в цілій околиці, коли це вийде на яву.

Під кінець допиту Миколи Стефаника він не міг заволодіти зворушенням і зімлів. Справу перервано до чергового дня, коли він успокоївся і міг докінчити свої зізнання. Вони трохи інакші, як у поліції, підсудний пояснює це тим, що змінив їх за порадою свого брата Юрка, щоб таким способом прикрити гімназійний самоосвітний гурток. Того вже тримався і в суді, бо їм обіцяли, що ко-

---

¹²⁶⁾ Польський вульгаризм: смішна історія.

ли не будуть міняти своїх перших зізнань і замовчати в той спосіб справи — їх скоро випустять на волю.

Тимотей Дідух теж не почувався до вини, належав не до революційного, тільки до студентського гуртка, що його головою був Михайло Бажанський. В його слідчих зізнаннях була мова про “революційну”, а не “студентську” організацію — він просто помішав ці два слова.

На питання прокурора розказує ближче про діяльність того гуртка, подає теми відчитів і доповідей, що їх там виголошував чи то він сам, чи товариші — про садівництво, про шкідливість алкоголю, про ідеологію боротьби в добі гетьмана Івана Мазепи, про назви “Русь” та “Україна”. Як видно з наголовків, ці теми не мають найменшого відношення до якоїнебудь революційної діяльності.

Наймолодший з підсудних, Євген Одинський, не то що до революційного, але й до самоосвітнього гімназійного гуртка не належав. Тільки один раз виступав у якійсь аматорській виставі. В поліції йому показували зізнання товаришів, казали зізнавати так само — він так і зробив. В суді ці зізнання відкликав.

Михайло Стефаник теж навіть від участі в освітньому гуртку відмовився. Як причину подавав, що йому несимпатичні були деякі особи звідти. Він був тільки чинний в аматорському гуртку свого рідного села Русова. Чому інші звинувачені зарахували його до членів їхнього гуртка — не знає.

Прийшла черга на коломийську групу і з неї першого викликали Романа Геніка. Він ані до революційної організації не належав, ані не зробив

нічого каригідного. В них навіть освітнього гуртка не було, принаймні йому нічого про те невідомо. Він добре жив з кількома учнями — як от Горюком, Бачинським і Берладом — товаришував з ними, разом з ними вчився, разом ходили купатися в Пруті, обговорювали всякі справи, що їх цікавили — от і все.

Знався він теж з Петром Стефуранчином, дуже добрим учнем восьмої кляси гімназії, якого проте чомусь не допущено до матури. Якось раз дав йому Стефуранчин перечитати одне число “Українського Революціонера”, яке йому дуже сподобалося. А потім ще раз, над Прутом, коли він купався з Іваном Горюком, підступив до них Стефуранчин і дав ще одне число “Українського Революціонера”. На тій основі, мабуть, Стефуранчин уважав, що встановив якийсь ближчий контакт з ним, бо прийшов пізніше одного разу до нього з наказом підтяти дроти. Не міг він того зробити, хочби з тієї причини, що жив у бурсі, а звідти не вільно було виходити після 9-тої години ввечері, двері замикалися на ключ. Про те сказав він Горюкові й Бачинському, та це аж ніяк не було наказом для них, — просто інформував їх, що йому говорив Стефуранчин. Цей же Стефуранчин грозив йому пізніше, що коли не послухає наказу — над ним відбудеться суд. На якій основі мог йому Стефуранчин грозити судом і яким, з того він собі справи не здавав, але таки трохи того боявся. Чому Горюк і Бачинський подали, що він наказував їм підрізати стовпи — годі йому зрозуміти. Йому наказував Стефуранчин, він це переповідав їм, може вони це зрозуміли, як даний їм наказ.

Маріян Степаняк знайшовся на лаві обвинувачених тільки тому, що позичив пилку Іванові Горюкові. До ніякої організації не належав, Петра Стефуранчина знав, хоч стрічався з ним дуже рідко. Пилку позичив Горюкові, зовсім не знаючи, що потребує її він на те, щоб підрізувати телеграфічні стовпи. Це ж така звичайна річ — позичити товаришеві щось, чого він потребує. А зрештою він позичав йому також інші речі, як от маленький пильник і кліщі. Правда, сказав він на поліції, що цієї пилки Горюк потребував на підрізання телеграфічних стовпів — та це вже було тоді, коли всі горобці в Коломиї цвірінькали про те, що саме хотів різати Горюк тою пилкою.

Також Володимир Берлад не почувався до вини й не належав до ніякої підпільної організації, тільки до студентської. В слідстві говорив він, як і всі інші. Він читав “Українського Революціонера”, того не приховував. У часі слідства йому пояснювали, що читати “Українського Революціонера” це те саме, що належати до революційної організації — тоді він уже тому не заперечував.

Сильвестер Бачинський був усього 17 днів у Коломиї, коли його арештовано. Приїхав він туди зо станиславівської гімназії, де нічого не знав про якусь революційну організацію. Щоправда був там таємний гурток “драгоманівка”,¹²⁷⁾ про котрий нічого не знали ані вчителі, ані директор гімназії, і він був його членом, та це був гурток з чисто освітніми цілями. Та й у Коломиї нічого

---

¹²⁷⁾ Названий так від імени Михайла Драгоманова. Таких гуртків було багато в галицьких українських — та й неукраїнських — середніх школах до часу першої світової війни.

не знав про якийсь підпілля чи тайні сходини. Не заперечує, що вибрався разом з Горюком перетинати телефонічні дроти, але по дорозі надумався і сказав Горюкові, що нема в тому ніякого змислу, ліпше їм вертатися додому.

Іван Горюк не почуває за собою ніякої вини, бо не то що до революційної, але до ніякої тайної організації ані до гуртків він не належав. Всього один раз, разом з Романом Генником і Сильвестром Бачинським, читав “Українського Революціонера”. Так, ходив він перетинати дроти на шляху Коломия-Городенка разом з Бачинським. Бо одного разу говорив йому Генник, що прийшов такий наказ від Стефуранина, і він це зрозумів, як прохання Генника піти й перетяти ті дроти.

В тому моменті підсудному Горюкові зробилося слабо, він пожовк, його посадили на лавку, напоїли водою і натирали виски, а потім вивели з залі. Коли вернувся, розказував, як разом з Бачинським може з годину ходили по шляху й вагалися, чи перетинати дроти. Несподівано наскочила на них поліція і так діло не дійшло до кінця. В слідстві зізнавав інакше, достосовувався до товаришів та їм обіщували йому скоріше вийти на волю, коли буде притримуватися того, що сказав на поліційному допиті.

Звітуючи про те в газеті, кореспондент “Діла” знову хотів похвалитися своєю дотепною спостережливістю:

“Як з переслухуваних учора один трохи що не розплакався, а другий таки зімлів, то нинішній день можна вже назвати щасливішим. Бо сьогодні якось не плакав ніхто, а щодо зімління, то Іван Горюк уже був на тій дорозі, але його ще в час підтримали і він по

якімсь часі прийшов до себе та міг докінчити свої зізнання”.¹²⁸⁾

Коли прийшов час вислухувати свідків — а їх прокурор покликав усього 14 — оборонець д-р Степан Шухевич пропонував зрезигнувати з допиту поліцистів, бо їх уже докладно випитали на слідстві в Коломиї і напевно вони нічого нового не скажуть, то чи не краще було б, щоб заощадити час, тільки відчитати їхні зізнання за слідства. Трибунал, виглядало, був не від того, але до такого внесення треба згоди прокурора, а він настоював, щоб тих поліцейних свідків таки покликати.

Приїхали чотири поліцисти зо Снятина і п'ять з Коломиї.

Кароль Романьчик, поліцейний комісар зо Снятина, до часу, коли підрізано телеграфічні стовпи між Будиловом та Устям, не завважив у снятинському повіті ніяких виявів роботи революційної української організації, але, на його думку, вона там мусіла існувати, тільки обмежувалася до вишкільної праці. Подрібно розказує, як поліція впала на перший слід тих, що підрізали стовпи, як їх арештовано одного за другим, як вони признавалися на поліції, часом скоро, часом по деяких ваганням, що належали до тайної революційної української організації. Свідок увесь час уживає назви “Українська Військова Організація”, але що підсудним закидають приналежність не до УВО, тільки до ЗУНРО, то і голова трибуналу і прокурор увесь час наводять його на ЗУНРО, якої орга-

---

¹²⁸⁾ “Діло”, число 94, неділя, 29 квітня 1928 — “В без-
конечній черзі — процес 15-ох”.

ном є знайдений у підсудних “Український Революціонер”. Свідок таки знову плутається.

На питання судді Згуральського, чи та революційна організація, на котрої слід натрапив свідок, робила враження серйозної справи, а чи може її члени думали більше про сенсацію, учнівські витівки для жартів, свідок каже, що, на його думку, це була “цельова”¹²⁹ робота, хоч це правда, що підсудні не вміли навіть підтяти телефонічного стовпа, відразу можна було бачити, що це робота людей, які не мали в житті діла з пилкою.

Відповідаючи на питання оборонців, признає, що в нікого з підсудних не знайдено зброї, тільки десь хтось мав бачити револьвер у Михайла Бажанського.

Заперечує, начебто намовляв підсудних зізнавати в суді так само, як на поліції, казав їм тільки до всього признаватися.

Генрик Екерт, поліцейний “вивядовця”, незаприсяжений, зізнає про те, як робив ревізію в Бажанського. Забрав від нього кілька його власних віршів, з котрих один, революційного змісту, долучений до акту обвинувачення. В часі допиту в поліції всі призналися до приналежності до тайної організації, за винятком Михайла Бажанського і Михайла Стефаніка. Бажанський признав лише, що чув і знає про існування такої організації, але до неї не належав, читав тільки “Українського Революціонера”.

Цей агент — якийсь недотепа. Коли зійшла мова на політичні цілі тієї організації, він не вмів сказати, чи вона хотіла незалежної України, чи тільки відорвати від Польщі “Східню Малопольщу”

---

¹²⁹) По-польському: направлена на якусь ціль.

і нічого не помогли напучування голови трибуналу, щоб визволити його з клопітливого положення.

Ян Зайонц, поліцист, робив обшук у братів Кирила та Юрка Стефаників. Знайшов там відозву ЗУНРО “До молоді Західньої України” — тоді Кирило Стефаник почав трястися і з плачем промовив: “тепер чекає мене кримінал або смерть”. Заспокоював Кирила його брат Юрко: “Не бійся, не денервуйся, нічого тобі не буде, та ж ти ніде не був і нічого не знаєш”.

Францішек Шік, “пшодовнік” поліції в Снятині, був присутній у часі допитів підсудних і списував протоколи на машинці, розповідає також про подробиці арештування декого з підсудних. Зовсім добре можна було без того свідка обійтися.

Коломийський гурт поліційних свідків з’явився на судовій залі на те, щоб обтяжувати п’ятьох останніх обвинувачених.

Юліян Урбановскі, комісар поліції, дуже докладно розводитьсь над тим, як поліція зловила одної ночі коло залізничного шляху з Коломиї до Городенки підсудних Горюка й Бачинського з приладдям до перетинання дротів. Вони боронилися тим, що хотіли вирізати собі рурі з заліза, потребували її до своїх гімнастичних вправ, але потім призналися, що це Роман Генік дав їм наказ перетяти дроти. Арештували Геніка, він признався до того, сказавши, що сам дістав такий наказ тиждень перед тим від Петра Стефуранчина.

Стефуранчина зловити не могли, він утік за границю.

Берлад признався, що належав до організації, але не погоджувався в багатьох справах з нею, а “Український Революціонер” йому не подобався.

Потверджує питання прокурора, що обвинувачені творили Революційний Гурток ЗУНРО в Коломиї, хоч для поліції байдуже, чи організацією гімназійних учнів у Коломиї кермувала УВО чи ЗУНРО, нема між ними істотної різниці, якщо йдеться про їх відношення до Польщі. Зрештою, вони могли належати до обидвох організацій. Але прокуророві треба ствердження, що підсудні належали до ЗУНРО, тож свідок погоджується, що могли вони належати до УВО, а потім перейти до ЗУНРО!

Другий комісар поліції, Ян Дерень, свідчить про те, як арештовано підсудних Бачинського, Горюка й Геника, а потім ще й Берлада. Стефуранчина поліція вже давніше мала на оці, але він знохав письмо носом і чкурнув за границю.

Далі свідок вилічує кільканадцять місцевостей у Коломийщині, Снятинщині, Станиславівщині, Калущині та в інших повітах станиславівського воєводства, де підпаловано двори, стирти сіна або збіжжя, пляновано ушкодження залізничних шляхів і взагалі всякого рода небезпечні та шкідливі саботажі.

Розповідає теж про те, що в 1925 році дійшло до розламу в Українській Військовій Організації і тоді з частини її рядів народилася ЗУНРО. Перша організація — більш фашистівська, друга теж націоналістична, але з явною советофільською орієнтацією.

На запит оборонця д-ра Степана Шухевича признає, що “Українського Революціонера” доставали поштою, проти своєї волі, також такі люди, що нічого спільного не мали з ЗУНРО.

Поліцист Ізидор Радук допитував Степаняка і цей признався в слідстві, що доставив Горюкові

приладдя до перетинання телефонічних дротів і добре знав, що це для тієї цілі, бо сам Горюк сказав йому про те й узяв від нього слово чести, щоб нікому того не виявити.

В тому ж самому сенсі зізнавав старший “пшошовнік” поліції Владислав Ціглер.

“Вивядовца” поліції Казімерж Дильські хотів почванитися своїм знанням політичних відносин у Коломиї і виступити в ролі політичного знавця. Дуже широко розказував про ферменти серед української гімназійної молоді в Коломиї, за якою він від років пильно слідкував. Прийшов він до судової залі з писаним еляборатом та відсвіжував собі пам’ять, частенько до нього заглядаючи. Його свідчення найбільше обтяжують Володимира Берлада, ніби як того, що стояв у дуже близьких взаєминах з Петром Стефуранчином. Цей останній, дуже активний і рүхливий, вів усю акцію в Коломийщині, власноручно адресував розсилку “Українського Революціонера”, швендявся скрізь і часто кудись виїздив.

На питання д-ра Старосольського каже, що Володимир Берлад по своїх політичних поглядах був радикалом.

З цивільних свідків слүхали тільки одного, Володимира Левицького, скарбового урядовця, в котрого мешкав обвинувачений Балицький. В суботу, 17 вересня 1927 року він, разом з своїм товаришем Піком, пішли на село до його батька і вернулися звідти другого дня. Про Балицького говорив дуже гарно, так само свідчили про нього листовно всі вчителі поляки снятинської гімназії і навіть її директор. ксьондз Борови.

Відчитано тепер усякі процесові акти за вимогами карного судочинства, майже ніхто того не слүхав, це чиста судова формалістика.

Прочитано обидві відозви ЗУНРО до молоді й до селянства. У зв'язку з тим писало "Діло":

"Обидві відозви писала якась "божевільно-дітвацька рука, без найменшого відчуття дійсности, без тіні якоїсь відповідальности й розуму. В них аж роїться від усяких безглузких окликів на адресу Польщі й поляків, настронених, очевидно, на найвищу нугу, від крепких слів і пустої фанфаронади-фразеології. Даремно шукав би хтось у тих безглузких відозвах хочби примітивної логіки й розуму. Фрази, пусті крикливі фрази — і більш нічого. Чи ж дивно, що такі безмежно наївні, штаубацькі відозви якихсь безвідповідальників знайшли такий відгук і таких виконавців?"¹³⁰⁾

Ця замітка "Діла" викликала скажений вибух люті в "Українському Революціонері". Про те в наступному розділі.

За згодою оборони і прокурора відчитано свідчення Михайла Колянковського, Людвика Ляшки і директора гімназії в Снятині, ксьондза Борового. Все йшло в поспіху, всі вже досить мали того процесу і навіть прокурор не настоював, щоб поновно кликати свідків, які не прийшли на перший зазив суду. Показалося, що є теж чимало листів до суду в тій справі: від дирекції пошт і телеграфів, від технічної управи телефонів і телеграфів, від залізничників, що перші відкрили перетяті дроти й підрізані стовпи, від директора коломийської гімназії, Прокопа Мостовича, від учителів і товаришів підсудних. Все те швидко перемолочено за нецілий один день процесу.

---

¹³⁰⁾ "Діло", ч. 95, понеділок, 30 квітня 1928, — "В безконечній черзі... четвертий день".

Тоді голова трибуналу, д-р Казімерж Ангельські, поставив питання, що на них мали відповіді присяжні судді. Питань було багато, всіх 30, ділилися вони на дві частини: головні питання про вину всіх підсудних, і т. зв. питання евентуальні, на випадок заперечення головних.

Головні питання, що відносилися до всіх обвинувачених:

Чи обвинувачений винен, що в Снятині (або в Коломиї) в роках 1926-1927 належав до тайної української революційної організації, яка мала на меті відорвати “Східню Малопольщу” від одноцільного зв’язку з Речипосполитою Польською, і також викликати й ширити заворушення та неспокій унутрі держави при допомозі саботажів і насильства, також вербував членів до тої організації, приймав накази від неї, при допомозі союзів, змови, зазивів, вербування, підбурювання словом і чином виконував чинності, спрямовані на відірвання частини від одноцільного зв’язку з державою і на викликання заворушень та домашньої війни унутрі держави — при чому брав у тому дальшу участь.

Три питання відносилися до підсудних Геніка й Бачинського, а саме намова Геніка ушкодити телеграфічні проводи, а в Горюка й Бачинського — намагання це виконати.

На випадок, якби присяжні судді заперечили ці головні питання, що відносилися до суворішої правної кваліфікації закидуваних підсудних учинків, а саме до т. зв. державної зради, вважаючи їхню вину меншою, поставив суд інші питання:

Чи винен обвинувачений, що в Снятині (або в Коломиї) в роках 1926-1927 був членом тайного товариства?

В випадку Геніка й Бажанського до тих питань поставлено ще додаток: “і вербував до нього членів”, а для Кирила, Юрка й Миколи Стефаників, Костя Мацілінського й Тимка Дідуха: “і давав своє мешкання на сходини того тайного товариства”.

Якби відносно підсудних Сильвестра Бачинського, Євгена Піка, Михайла Бажанського, Ярослава Балицького, Романа Геніка й Івана Горюка присяжні заперечили також евентуальні питання, суд поставив ще третю, кінцеву серію питань про свавільне ушкодження або намагання ушкодити телеграфічні проводи.

Процес швидкою ходою наближався до кінця. Почалися промови прокурора й оборонців.¹³¹⁾

Прокурор Ояк почав свою промову закликом до суддів, щоб після вислухання голосів його, оборони та підсудків голови трибуналу видали свій вердикт, осудивши вчинки обвинувачених і тоді він буде доказом справедливості.

“Заки перейду до обговорення вини поодиноких підсудних — говорив прокурор, — скажу дещо про генезу їхніх учинків. Початку всього того слід шукати в часі, коли Польща зліквідувала “українську імпрезу”¹³²⁾ і як після того постала за кордоном військова організація, що в 1921-1923 роках позначила свою діяльність багатьома саботажами, вбивствами і тим подібними революційними акта-

---

¹³¹⁾ Подаємо їх за “Ділом”, де вони сильно скорочені, багато в них пропущень, а з деяких уступів промов западаний тільки зміст. Але повних текстів промов нема ніде.

¹³²⁾ Так називає прокурор Західньо-Українську Народню Республіку.

ми. В 1925 році прийшло до розламу в тій організації і тоді з неї виплила ЗУНРО. Тут ми чули її відозви з 1926-1927 років і знаємо, що вони взивали до саботажів, убивств і підготовки повстання проти Польщі”.

В тому місці прокурор відчитав кілька уривків з тих відозв.

Аналізуючи вчинки підсудних, прокурор підкреслив, що всі вони допустилися злочину державної зради. Бо державна зрада, в розумінні карного закону, постає не тільки через діло, через виконаний учинок, до неї вистарчає вже саме слово, устна агітація за відірвання від держави її частини. Поліційні свідки доказали, що має на сумлінні та організація — тут прокурор ще раз вирахував усі саботажі, підпали, ушкодження залізничних ліній, перетинання або намагання перетинати телеграфічні й телефонічні сполучення.

Обвинувачених поділив прокурор на три п'ятки. До першої належали Бажанський, Балицький, Пік, Юрко й Михайло Стефаники. Бажанський уперто до нічого не признався ані в поліційному ані в судовому слідстві, аж тут, на процесі, признав революційний характер організації і potwierдив, що діставав накази від одного з її членів, хоч не хотів виявити його назвища.

Балицький і Пік призналися, що перерізали сім телеграфічних стовпів, діставши таке доручення від Бажанського.

Останні два з тієї п'ятки, Юрко й Михайло Стефаники, призналися до участі в гуртку, який назвали “драматично-відчитовим”. А всі вони разом сходилися на нелегальні збори, де читали “Українського Революціонера” й іншу підпільну протипольську літературу, до чого призналися всі,

без ніякої пресії, бо ніхто з них ані в слідстві, ані тут, на процесі, ні одним словом не жалівся на якийсь натиск чи хочби злу поведінку з ними.

Після того прокурор намагався доказати, що їхня діяльність і всі окремі виконані вчинки випливали з факту приналежності до тайної революційної організації та здійснювання її цілей, а не з якоїсь юнацької легкодушности, напів-дитячої сваволі, чи учнівських жартів-витівок.

До другої групи зараховує прокурор Кирила Стефаника, Костя Мацілінського, Тимка Дідуха та Євгена Одинського. Їх обвинувачено тільки за приналежність до тайної революційної організації, що мала на меті визволити Західню Україну з-під Польщі при допомозі збройного повстання. Вони теж відбували свої тайні, нелегальні сходи-ни і прочитували там підпільну літературу, але не прикладали рук до ніяких саботажних чи інших революційних актів.

Над кожним з них прокурор спинявся подрібно, подавав характеристику його діяльності згідно з тезами акту обвинувачення. Згадав теж, що більшість з тих десяти обвинувачених, заки вписалися до польської гімназії в Снятині, були учнями українських гімназій у Станиславові або в Коломиї.

До останньої групи належать учні української групи в Коломиї: Роман Геник-Березовський, Іван Горюк, Сильвестер Бачинський, Володимир Берлад і Маріян Степаняк.

Геник видав доручення підрізати телеграфічні стовпи. Горюк і Бачинський узяли на себе те завдання, їх на час приловлено і не допущено до саботажу.

Обговорюючи вину кожного з тої групи окремо, прокурор довго спинявся на відносинах і на атмосфері в коломийській гімназії, яка, на його думку, має за собою довгу традицію всяких тайних гуртків та конспіративних організацій.

Увесь час прокурор клав наголос на те, що підсудні належали до Західньо-Української Національно-Революційної Організації і діяли з її доручення. Тільки літературу ЗУНРО знайдено в обвинувачених і тільки про ЗУНРО говорили вони в своїх зізнаннях. А втім, для справи це байдуже, бо ЗУНРО постала з розламу в Українській Військовій Організації, якої першим органом — так казав прокурор — був “Український Революціонер”, а щойно пізніше з’явилася “Сурма”. Тому дехто з підсудних міг не розбиратися в тих різницях і коли читав “Українського Революціонера”, могло йому здаватися, що ЗУНРО зо своїм органом це те саме, що давніша, спільна для всіх Українська Військова Організація. Та з котрого б боку не підходить — організація була протидержавна, накликала до вбивств і саботажів. Обвинувачені — безсумнівні саботажисти і не може бути оправданням для них їхній молодий вік. Всі ж бо революційні організації послуговувалися молодими людьми, яких душа скоріше піддається всяким скрайним гаслам. Всі вони діяли з розмислом і з наміром на шкоду польської держави і тому лава присяжних повинна ствердити своїм вердиктом їхню вину.

З оборонців перший промовляв д-р Степан Шухевич:

Панове судді!

“Я слухав уважно промови прокурора і мушу ствердити, що він не дотримав слова,

даного на початку цього процесу. Тоді він заповів, що в своїй промові збере докупи не тільки зле, що свідчить проти підсудних, але й усе добре, що промовляло б за ними. А того зовсім не було в його довгій промові. На все глядів він крізь побільшуючі скла, він робив, просто кажучи, з мухи вола, коли не слона. Та я не хочу наслідувати методи прокурора, говоритиму цілком об'єктивно, без прибільшування і без поменшування.

Панове бачуть тих хлопців і чули їх голоси. Більшість з них має низький, басовий тон, це ознака, що вони переходять, або тільки що перейшли т. зв. мутацію, коли цілий людський організм піддається великій зміні, як фізичній, так і психічній. В такому стані й у такому віці настає дисгармонія між волею та вчинками, в такому часі дитина чи юнак здібна робити не одне, чого пізніше або соромилася б, або жаліла б”.

Тут оборонець наводить приклади, як то не раз найліпші діти в такому віці обкрадають своїх батьків, утікають у світ і взагалі роблять усякі дурниці.

“В акті обвинувачення не подано, котру революційну організацію має він на увазі: УВО чи ЗУНРО. Щойно тут, у судовій залі, прокурор назвав її Західньо-Українською Національно-Революційною Організацією. А більшість обвинувачених у слідстві навіть не могла подати назви тієї організації, не знали й не чули про неї. І взагалі, тяжко тут говорити про якусь революційну організацію. Також нічого дивного, що читали вони “Українського Революціонера”. Ми ж чули тут, і то від

поліції, що підпільні видання розсилаються поштою до всяких людей, не зважаючи на те, бажають вони собі того, чи ні.

На мою думку, прокурор зовсім помилково поділив обвинувачених на три п'яткові групи. Нема на те ніякої підстави, нічого такого не вийшло тут у цій судовій залі. Можна хіба говорити про групу снятинців і групу коломийців.

А вже просто смішно говорити про якусь конспірацію, коли обвинувачені щиро й одверто, просто по-синівському призналися до всього в слідстві, нічого не закривали ані не за-таювали. Сам прокурор казав, що члени революційної організації присягають нічого не зрадити й нікого не видати, бо йнакше грозить їм смерть, як кара й помста організації. Поведінка ж підсудних така була далека від того, що вже те одне свідчить про їхню непричасність до якоїсь конспіративної організації. Те саме можна сказати про ніби псевдоніми деяких обвинувачених. Виявилось в процесі, що це ніякі псевдоніми, тільки звичайні учнівські прізвища, що їх дістає кожен другий хлопець, вони відомі в школі й поза школою і часто буває так, що дехто не знає, як справді називається хлопець, знає тільки, яке йому причепили товариші прізвище.

Як оборонець Ярослава Балицького, Євгена Піка, Костя Мацілінського, Євгена Одинського й Романа Ґеника прошу заперечити поставлені щодо них питання про злочин державної зради з параграфу 58 кримінального закону — вони в тому не провинилися.

Одночасно прошу відкинути питання про приналежність до тайних товариств, бо такі

учнівські та студентські гуртки, що їх творили собі обвинувачені в школі, ніяким чином не можна вважати тайними організаціями в розумінні карного закону — про те не раз і не два висказувалися визначні правничі фахівці всяких народів.

Акт обвинувачення не обоснований юридично. Ані Горюк, ані Бачинський не можуть відповідати за те, що їм закидають. Їх не зловлено на тому, щоб вони підрізували стовпи, чи перетинали дроти, їх арештовано на дорозі. А звідти до вчинку — ще дуже-дуже далеко!

Так само не може Генік відповідати за злочин державної зради з параграфу 58 карного закону, бож він не наказував перетинати дротів, він тільки говорив, що до нього зверталися з таким наказом.

На кінець кілька слів до вас, панове присяжні судді, до вас, як батьків і людей з життєвим досвідом. Ви знаєте, що робить дбайлива господиня, як прийде до свого города й побачить, що якась лиха личина потоптала й поламала те, що буйно виросло на її грядках. вона з любов'ю підносить, розпростовує і виправляє поламані квітки й городовину, щоб вони наново приймалися і ще краще росли. Будьте ж і ви такою дбайливою господинею, не нищте тих молоденьких хлопців, дайте їм можливість рости й розвиватися, а не нидіти й загинати. Вірю, що на всі поставлені питання відповісьте твердо: ні!"

Промова д-ра Володимира Старосольського почалася з критики 58 параграфу австрійського карного закону. В тій матерії д-р Старосольський

був знавцем-спеціалістом, не тільки як адвокат та оборонець у карних справах, але теж як професор університету та визначний правничий теоретик.

“Заки перейду до обговорення цього процесу, мушу спинитися на одній справі, а саме на злочині з параграфу 58. Початок його датується ще з 1803 року, з часів найбільш реакційного абсолютизму габзбурзької Австрії. Але фактично вже від 1850 року цей параграф лишився чисто паперовою постановою і в практиці судових процесів його не приноровлювано, бо основно змінилися не тільки часи, але й саме розуміння того злочину.

Тих молодих хлопців притягнуто до відповідальности за злочин державної зради з 58 параграфу. Питаюся: чи ж змагання до волі, до незалежности, можна підтягати під цей злочин? Ви, поляки, дуже добре це знаєте, бож ви десятками літ прямували до волі, до незалежности Польщі. Як же ж вам карати тих юнаків за те, що леліяли вони в своїх серцях і душах? Якби колись у майбутності мало прийти до якогось вирівняння між польським та українськими народами, то тільки як між цілком вільними, зовсім незалежними народами. Раб, гельот,¹³³⁾ поневолений ніколи не порозуміється з тим, хто відбирає йому волю.

Прокурор дуже багато розводився про революційність узагалі і зокрема про революційні організації. Але де ж та революційність у

---

¹³³⁾ В старогрецькій державі міста Спарти гельотами називалася верства людности, що як невільники була позбавлена всяких прав.

підсудних? “Український Революціонер”, на котрого так дуже покликувався прокурор, крім назви, не має в собі нічого революційного. Те ж саме можна б сказати і про відозви ЗУНРО, які ми тут чули, а в яких, поза крикливими фразами й вигуками, рішуче не можна дошукатися. Бо революція — це велика, свята річ, а не саботаж! Автори тих відозв може й мали добрі інтенції, але те, що вони поручали, може принести і приносить тільки шкоду їхній суспільності. Бо вони голосили не революцію, а явно контрреволюційну акцію, погубну в першій мірі для тієї громадськості, з якої вийшли підсудні. Це просто абсурдні, дитячо-наївні фрази, з якими можуть вихоплюватися незрілі діти, а не серйозні люди, єдино здібні до революційного діла. І чи ж такі відозви, за їх зміст мають відповідати підсудні?

Отже не можна тут говорити про якусь революційну організацію і революційну акцію. Але так же само не може бути мови про тайну організацію самих підсудних, бо такої ані в Снятині, ані в Коломиї не було. Ми чули тут про драматичний гурток, про відчити, про “драгоманівку”, про клуб шахістів у бурсі — а шойно аж усі ці підсудні знайшлися в слідчій тюрмі і перед ними з’явився “Український Революціонер”, прокурор усю ту дійсність підтягнув під ЗУНРО.

Правда, говорено тут, як дехто з підсудних збирався над Прутом і там “робив революцію”, бо читали спільно “Українського Революціонера”. Ми чули, як Генік дістав наказ перетяти телеграфічні дроти, але що не

міг вийти з бурси, то за те хотіли взятися Горюк і Бачинський. І це мають бути революціонери, що серйозно ставляться до своєї акції? Це ж комізм, це ж просто смішно дошукуватися тут чогось революційного, чогось великого, святого! Ні, тих дітей ніяк не можна назвати революціонерами!

Переїду тепер до окремих підсудних, що їх маю честь боронити.

Щодо Бажанського, то нема тут що говорити про якийсь злочин з 58 параграфу карного закону. Я спинюся на інших закидах супроти нього. Він нікому не наказував перетинати дроти. Кількох обвинувачених він повідомляв, що такий наказ прийшов і радив зійтися для обговорення тієї справи. І більш нічого. Два найближчі виконали це самочинно, без наказу Бажанського, без застанови, без розваги. Якби обвинувачені були зійшлися і порадилися — я певний, що разом вони були б не починали нічого. А що того не було, бо вони не зійшлися, як це дораджував Бажанський, то за що має він відповідати? Тому прошу заперечити щодо нього також і питання про співучасть у перетинанні дротів.

Дальші обвинувачені, що ними хочу зайнятися, це коломийці: Горюк, Бачинський, Степаняк і Берлад. Чому посаджено тут Степаняка — ніяк не можу зрозуміти. Він тут ні при чому, бож навіть і сам прокурор не міг йому нічого конкретного закинути, хіба те, що мешкав він разом з Горюком. Берлад, передостанній між обвинуваченими, як ми тут чули, належав до радикальної партії, а чи може виявляв тільки симпатії до неї, вона йому

відповідала своєю політичною програмою. А радикальна партія, як відомо, не має нічого спільного з методами, що їх поручає “Український Революціонер”. Але, по правді, нема ніяких закидів проти Берлада і, власне, невідомо точно, проти чого мав би він боронитися.

Що ж до Горюка й Бачинського, то вони — це правда — вибралися були з наміром перетяти телефонічні дроти. Але ж ми чули, що вони годинами ходили здовж залізничного шляху і не мали відваги рішитися на те діло. до того, вони не мали драбини з собою і як же ж могли видряпатися на високий стовп і такими примітивними приладами, що їх узяли з собою, виконати закидуване їм діло? Тому смію просити вас, щоб ви заперечили поставлене щодо них питання про намагання перетяти дроти”.

Під кінець своєї оборони д-р Старосольський торкнувся психологічної сторінки справи. Обидва обвинувачені — молоді хлопці, без критицизму, що його дає життєвий досвід, не могли опертися тому, що їм, як дітям, написали ті, які хотіли штовхнути їх до виконання такого діла. Тож нехай не покутують молоді душі за те, що чужі їм люди плянували, вирвали їх з рідного середовища, відорвали від близьких і рідних та посадили їх на лаву обвинувачених.

“Тому нехай ваш вердикт, панове присяжні судді, буде і справедливий і педагогічний одночасно, нехай підсудні дістануть змогу віддатися своїй праці і науці, нехай він не зломить їм екзистенції. Панове, рятуйте мо-

лоде життя!” — кінчає д-р Володимир Старосольський.¹³⁴⁾

Після промов оборонців, голова трибуналу, д-р Казімерж Ангельскі, зробив для присяжних суддів підсумки судового процесу. Аж ніяк не можна було його підозрівати про симпатії до українських визвольних прямувань та й узагалі до українського народу, одначе треба признати, що своє резюме виголосив він безсторонно, об'єктивно, строго по-правничому.

Присяжні заперечили всім підсудним питання про державну зраду з 58 параграфу карного закону.¹³⁵⁾

---

¹³⁴⁾ На жаль, не міг автор дістати тих чисел львівських українських щоденників, де поданий був зміст промови д-ра Лева Ганкевича, оборонця чотирьох Стефаників і Тимка Дідуха.

¹³⁵⁾ Михайло Важанський подає у своїх спогадах (“Початки УВО на Покутті”. стор. 323), що його засуджено за “державну зраду” з 58 параграфу карного кодексу, але умовно, цебто з тим, що не повторить такого вчинку до визначеного часу, взявши при тому до уваги всі пом'якшувальні обставини. Це помилка, що впливає, мабуть, з недостатнього знання старого австрійського карного закону. “Державної зради” не потверджено нікому з усіх 15 обвинувачених, про те однозгідно писали обидва львівські українські часописи — “Діло” і “Новий Час”. Автор, що походить з Коломиї і сам був колись учнем коломиїської гімназії, цікавився тим процесом, не пропустив майже ні одного його дня і був присутній у судовій залі, коли відчитувано вердикт присяжних суддів і потім проголошено присуд — отже також і з власного досвіду це пам'ятає. Крім того, кара за злочин з 58 параграфу — при найдалшій участі в закидуваному злочині і застосуванні всіх можливих пом'якшувальних обставин, з постанов самого зако-

Питання про злосливе ушкодження телеграфічних стовпів чи пак намагання їх ушкодити potwierдили підсудним Бажанському, Пікові, Балицькому, Геникові, Горюкові й Бачинському, одначе схвалили пропустити слово “злосливе”. Бажанському, Балицькому й Пікові potwierдили це 11 голосами, решті — 9 голосами.

Тільки Бажанському й Геникові одинадцяти голосами potwierджено приналежність до тайних товариств, усім іншим звинуваченим це питання заперечено.

Була вже пізня година й голова трибуналу відложив засідання суду до 10 години вранці наступного дня для проголошення присуду.

А коли зійшовся суд останнього, восьмого з черги дня процесу, при вщерть заповненій залі — сталася несподіванка! Голова суду повідомив, що через помилку, при укладанні питань для присяжних, пропущено два додаткові питання відносно підсудного Маріяна Степаняка про його співвину в намаганні Горюка й Бачинського перетяти телеграфічні дроти.

Негайно зголосився до слова прокурор і просив присяжних обидва ті питання potwierдити, боже це він помагав Горюкові та й Бачинському роздобути потрібне для перетинання дротів приладдя.

Натомість оборона через д-ра Старосольського просила ці питання відкинути. Степаняк давав Горюкові й Бачинському приладдя, та не знав, до чого вони мають їм послужити. А навіть якби і знав, то це ще не була б активна поміч, отже і співучасть у розумінні карного закону. Про по-

---

ну не могла зійти нижче одного року. Бажанського ж засуджено на 10 місяців.

міч можна б говорити щойно тоді, якби Степаняк полегшував їм саме діло.

Голова трибуналу прихилився до становища оборони, вважаючи його слухним, бо про вину підсудного Степаняка можна б говорити аж тоді, якби він виконав активно якесь діло, що мало на меті підрізати стовпи.

Після коротенької наради присяжні судді заперечили обидва питання всіми 12 голосами. Ще раз приведено підсудних до залі і ще раз перечитав їм голова трибуналу вердикт присяжних суддів.

Прокурор Ояк, розчарований тим, що присяжні судді не визнали підсудних винними державної зради з 58 параграфу карного закону, за що грозила висока кара, пробував принаймні вибороти вищий вимір кари, показуючи на обтяжуючі обставини, а зо свого боку оборона покликувалася на молодий вік, щире признание підсудних, діяння під невідпорним примусом третіх осіб — усі ті пом'якшувальні обставини промовляють за якнайлагіднішою карою.

Пішов трибунал на нараду і сидів там так довго, що на залю почав налягати неспокій, чи не вирине якась погана несподіванка наслідком судового крючкотворства. Коли ж вернувся суд нарешті зо свого кабінету, проголосив такий присуд:

Михайло Бажанський	— 10 місяців тюрми
Ярослав Балицький	— 5 місяців
Євген Пік	— 6 місяців
Роман Геник	— 10 місяців
Іван Горюк	— 5 місяців
Сильвестер Бачинський	— 5 місяців.

Прокурор зголосив відклик щодо підсудних Балицького, Горюка й Бачинського, вважаючи, що трибунал вимірив їм за низьку кару.

Всі підсудні присуд прийняли, після чого негайно випущено на волю чотирьох Стефаників, Костя Мацілінського, Тимка Дідуха, Євгена Одинського, Володимира Берлада і Маріяна Степаняка.

На внесення д-ра Степана Шухевича звільнено теж Ярослава Балицького, Євгена Піка, Івана Горюка і Сильвестра Бачинського, вони ж бо свою кару вже відсиділи в слідстві. І ще просили оборонці відложити відсиджувати кару Михайлові Бажанському й Романові Геникові на два місяці, щоб вони могли прийти до здоров'я після виснаження в'язницею — нема небезпеки, щоб вони втекли, бо кара їх низька і лишається їм досиджувати всього по десять тижнів. Але трибунал це внесення відкинув.

Скінчився цей процес — і всі відітхнули з полегшенням. Не приніс він ніякої сенсації, не лишив по собі пам'яті і нічим помітним не позначився в історії українського підпілля. Його значення хіба в тому, що це була єдина шанса для ЗУНРО заманіфестувати свою присутність і діяння на західніх українських землях під Польщею, створити прецеденс, до котрого могли б нав'язувати інші її прихильники і потягти своїм прикладом других, так, як це діялося після кожного процесу Української Військової Організації. Одноставна постава підсудних, що відсахнулися від ЗУНРО, не прийняли її оборони і хоч не публічними заявами, та все ж таки виявили, що впали вони до деякої міри жертвою обману, їм бо представлено ЗУНРО як УВО чи пак поновне її втілення — підтягли ту останню шансу. Після того ЗУУНРО видала ще кілька чисел "Українського Революціонера" і щезла з галицького горизонту.

ІХ. РОЗДІЛ

ПІСЛЯ ПРОЦЕСУ

Слабі відгуки в пресі. — Паліїв порівнює сучасну молодь з її попередниками в 1914-1918 роках. — Ще про компромітацію зунрівських адвокатів. — Їхнє спростування в пресі і коментарі до того. — “Український Революціонер” у їхній обороні. — Його нападки на “тріюмвірат оборонців”. — Навіщо з ідейних юнаків робити безвідповідальних шмаркачів? — “Діло” і “Новий Час” — “гієни політичних процесів”. — Довбнею та люшною по Палієву — “безсовісному гешефтьярєві” та “політичному спекулянтєві”. — “Підлою і хамською” обороною адвокати деморалізували підсудних і зневажали український нарид. — А що писала “Сурма”?

Як мало котрий з політичних українських процесів, цей “процес дітей” — неслухно так названий — майже не лишив по собі сліду. Одна-дві короткі згадки в польській чи українській пресі — і канув він у забуття, як камінь у річку.

Польські голоси майже неварті згадки, не було в них нічого особливого, за виїнятком хіба знаного україножерного “Ілюстрованєго Кур’єра Цодзенного” з Кракова, що вирвавсь як Гриць без ногавиць. Про його виступ писало “Діло”:

“Краківський “Ілюстровани Кур’єр Цодзенни” вдарив у великий дзвін тривоги з приводу процесу гімназистів і всю вину за те —

зрештою не перший раз — звалює на виховання в українських гімназіях, яке радить узяти в польські руки. “Проочив” тільки одну дрібницю, а саме, що обвинувачені походять зо Снятина і його околиць та ходили вони до гімназії польської.

Отже всі ті уваги “Кур’єра” писані на кепську адресу, їх треба було спрямувати на директорів польської гімназії”.¹³⁶⁾

З голосів української преси наведемо хіба статтю редактора Дмитра Палієва, може не тому, щоб мала вона позначки глибшого підходу до справи, або відзначалася якоюсь оригінальністю в порівнянні з виступами інших українських чи неукраїнських часописів, але з тієї причини, що викликала вона вибух шаленої ненависти в “Українському Революціонері”:

“Багато процесів, що їм на назву політичні, пройшло за останній десяток літ на українських землях під Польщею. Але ні один з попередніх не був подібний до останнього, що вівся перед львівським судом присяжних проти 15-ти гімназіяльних учнів коломийської і снятинської гімназії. Цей процес ми назвали процесом дітей. Бо на ділі він таким був. Але не з віку підсудних. Бож вік 18-ти літ у мужчини — це вже не дитячий вік. Від мужчини в тому віці можна вимагати запалу й посвяти, але рівночасно з тим і розваги та серйозности. А процес розкрив перед нами справжніх дітей по психіці, що зовсім по-дитячому слухають безумних наказів безумних людей,

---

¹³⁶⁾ “На кепську адресу” — “Діло”, число 96, середа, 2 травня 1928.

по-дитячому розказують усе від початку до кінця поліції і по-дитячому мліють на залі розправ зо справжнього дитячого зворушення. А пригадаймо собі, що в 1914 році сотки 18-літніх хлопців пішли на війну, боролися, гинули, а часто ставали й комендантами відділів. Те саме було й у 1918 році.

Останній процес дав нам змогу пізнати душу теперішньої молоді. Іспит не випав вдоволяюче. І над тим повинні застановитися головню батьки та мусять старатися заповнити ті прогалини, яких тепер повно в дітей, завдяки школі при теперішнім способі і напрямках виховання.

Але ще з других причин був той процес інакший, чим усі попередні. На ньому виявилось, що існують організації по назві революційні, по суті ж безумні, безвідповідальні. Гурра-революціонери їм на ім'я, а жирують вони єдино між дітьми по психіці, знаючи, що деінде вони не мають чого шукати. Проти такої роботи таких організацій — а це був перший того рода процес по першим “подвизі” — треба виступити з цілою рішучістю.

На тому процесі прийшло до небувалого до цього часу інциденту. До оборони зголошилися два оборонці, члени Партії Праці — посол д-р Західний і д-р Макс Левицький. А обвинувачені діти подякували тим оборонцям за оборону. Бо навіть у головах тих дітей зродилася й побідила думка, що розбивачів української єдності не слід допускати до оборони в політичних процесах, де судять за вчинки, з їх дитячого становища, загально-національні.

Ця маніфестація дітей проти духа руйни в народі є самотнім яскравим променем у тому дивному і небуденному процесі.

Д. Паліїв”.¹³⁷⁾

Знашли також на сторінках преси відгуки нещасливої спроби адвокатів д-ра Макса Левицького і д-ра Михайла Західного втиснутися на лаву оборонців. Було очевидне, що підіслали їх соціалістичні кола з наміром капіталізувати процес для ЗУНР, заміткавши найперше її діяння і закріплення в терені, ідейний вплив на українську молодь, ну, і при тому зробити для неї рекламу, збити політичний капітал та показати більшовикам у Радянському Союзі, що ЗУНР не дарма. Бо до цього часу немало пересунулося українських політичних процесів через залу львівського суду, але ні один з тих оборонців не голосився боронити на них “добровільно і безплатно” обвинувачених за належність до Української Військової Організації.

Підсудні відмовилися скористати з їхньої оборони, це підхоплено в пресі, не без того, щоб не висловити свого вдоволення з такого обороту справи і не налякувати або принаймні представити в некорисному світлі ці намагання обидвох адвокатів. Усі ж бо добре знали, що в траві пищить і що криється за таким наглим виявом спочуття до підсудних, хоч про те виразно не говорено, показуючи тільки:

“здивування з приводу нікому незрозумілих мотивів, які веліли обом адвокатам накидатися зо своєю обороною ще і при самому

---

¹³⁷⁾ “Після процесу дітей” — “Новий Час”, ч. 57 (509), середа, 9 травня 1928.

відкритті розправи — проти виразної волі підсудних — і наражуватися таким чином на таку компромітацію, якої вони тоді зазнали”.¹³⁸⁾

В зв’язку з тим обидва оборонці вислали до “Діла” спростування такого змісту:

“До pana відповідального редактора часопису “Діло”,

Василя Мудрого у Львові.

З приводу уступу п. н. “Непрошені оборонці” у статті п. н. “У безконечній черзі”, поміщеній у редагованому Вами часописі “Діло” з 27 квітня 1928 р., ч. 92 (11,345), просимо на основі параграфу ч. 3 пресового розпорядку з дня 10 травня 1927 ДЗРП ч. 45, в тій самій рубриці і тими самими черенками помістити в найближчому числі це

спростування.

1. Не є правдою, що “після отворення розправи предсідником ст. радником Ангельскім зголошуються ще додатково два оборонці: посол д-р Західний іменем обвинуваченого Івана Горюка і д-р Макс Левицький іменем обвинуваченого Тимотея Дідуха”, а за те є правдою, що вже в переддень розправи, то є 24 квітня 1928 зголосилися оборонці д-р Макс Левицький, д-р Михайло Західний і д-р Семен Шевчук у предсідника трибуналу окружного суду Ангельского і заявили, що приймають оборону тих підсудних, які через неможливість не в силі заплатити обороні гонорару, між ними також Івана Горюка і Тимотея Дідуха.

---

¹³⁸⁾ “На маргінесі вчорашнього спростування” — “Діло”, ч. 100, понеділок, 7 травня 1928.

2. Не є правдою, будьто б ми заявили, що піднімаємося оборони “нібито в порозумінні з їхніми батьками”, зате є правдою, що оборони піднялися ми на просьбу брата одного з обжалуваних (п. М. Берлада), який з уповноваження незаможних родин п’ятох обвинувачених промовляв їх іменем і просив про безплатну оборону та на підставі уповноваження тих обвинувачених включно з пп. Іваном Горюком і Тимотеєм Дідухом, які зложили повновласть до оборони на руки д-ра Семена Шевчука, та вкінці виразної згоди обвинувачених Івана Горюка і Тимотея Дідуха, висловленої нам на конференції з тими обвинуваченими ще в день перед розправою дня 24 квітня 1928.

3. Не є також правдою, що д-р Левицький і д-р Західний “накидалися з обороною проти виразної волі підсудних”, а зате є правдою, що ми прийняли безплатну оборону всіх неможних обвинувачених, а між ними також і обох вище зазначених, на підставі усної і письмової просьби заступника тих родин, п. М. Берлада, на підставі нашого личного порозуміння з тими обвинуваченими в переддень розправи, і на підставі передання нам тієї оборони д-ром Зайдлером і д-ром Соколовським, як оборонцями, встановленими з уряду.

У Львові, дня 29 квітня 1928

д-р Макс Левицький
д-р Михайло Західний”¹³⁹⁾

---

¹³⁹⁾ “Діло”, число 99, неділя, 6 травня 1928.

Справа на тому не скінчилася, передано її на розгляд Союзу Українських Адвокатів, що мав пізніше видати своє остаточне вирішення.

В обороні д-ра Макса Левицького і д-ра Михайла Західного виступив само собою “Український Революціонер”, скидаючи вину за їхню компромітацію на лаву оборонців, які начебто намовили підсудних і їхніх батьків нечесними й негідними адвокатського стану методами і довели до незаслуженого обсміщення обидвох адвокатів, які діяли в добрій вірі, не з власної ініціативи, тільки на прохання рідні обвинувачених, і які хотіли лише допомогти підсудним:

“...Оборону дев’яти обжалуваних, розуміється платну, перейняли адвокати: д-р Степан Шухевич, д-р Володимир Старосольський і д-р Лев Ганкевич. Оставало ще шістьох обвинувачених без ніякої оборони. На прохання рідні цих безборонних підсудних згодилися оборонці д-р Макс Левицький, д-р Михайло Західний і д-р Семен Шевчук¹⁴⁰⁾ перей-

---

¹⁴⁰⁾ Поставлення назвища адвоката д-ра Семена Шевчука поруч оборонців д-ра Макса Левицького і д-ра Михайла Західного могло викликати враження, що він разом з ними належить до однієї партії або принаймні визнає один політичний світогляд. Це не відповідає дійсності. Д-р Семен Шевчук до Української Партії Праці не належав, а оборонцем на політичних процесах виступав і перед тим і потім. В товаристві обох названих адвокатів знайшовся він випадково. Хоч, щоправда, в нього завжди були симпатії до особи д-ра Євгена Петрушевича. Дехто пояснював це тим, що д-р Шевчук — мабуть — відбував якийсь час свою практику в адвокатській канцелярії д-ра Євгена Петрушевича. Ці симпатії і лояльність до свого давнього патрона

няти **безплатну** оборону всіх осталих членів п'ятнадцятки. Та вийшов скандал, якого не було досі ні на одному українському політичному процесі. Платні оборонці ганебними інтригами покермували справою так, що всі обвинувачені в послідній хвилі зреклися оборони д-ра Макса Левицького, д-ра Михайла Західного і д-ра Семена Шевчука, заявляючи, що їх боронитиме адвокатський тріумвірат Шухевича, Старосольського і Ганкевича. Що спонукало тих адвокатів так нельояльно поступити супроти своїх товаришів-українців, показалося небаром у часі розправи. Вони зорієнтувалися в ситуації, що п'ятнадцятка це щось зовсім не тее, як їх попередні клієнти, які під покришкою якоїсь теж ніби революційної організації, а на ділі — невідповідальної кліки, що самозванно називає себе УВО, ставали перед судом за вчинки, які ніяк не можна назвати революційними. Ходило отже о те, щоб використати молодий вік і так сказати б діточу неопитність підсудних, звернути вістря оборони проти нашої організації, з якою більшість обвинувачених молодих учеників симпатизувала, хоч до неї не належала, хочби й коштом осміщення й пониження своїх клієнтів. Вони знали, що ніякий шануючий національну честь адвокат не погодиться з такими засобами оборони і тому вони в послідній хвилі вплинули на батьків підсудних

перетривали довгі роки і вже на еміграції в Канаді д-р Семен Шевчук подбав про те, щоб відшукати забуту могилу д-ра Євгена Петрушевича в Німеччині та поставити на ній надгробник.

і на них самих, щоб вони повірили їм оборону, бо інакше суд покарає їх високо. Оборона д-ра Макса Левицького і д-ра Михайла Західного, як чільних діячів Української Партії Праці (УПП),¹⁴⁰“А”) мовляв, тільки їм зашкодить, бо польський суд неприхильно ставиться до цієї партії і т. д....¹⁴¹)

Дісталось при тому і “тріумвіратові оборонців” (д-р Старосольський, д-р Шухевич і д-р Ганкевич) за негідну з національної точки погляду оборону і за їхнє обсмювання клієнтів, представляючи їх не то що недорозвиненими дітьми а просто шмаркачами й дурними штубаками.

Тут до деякої міри не можна відмовити слушности “Українському Революціонерові”, відкидаючи — авже ж — форму його лайливої нападки. Боронити молодих і недосвідчених хлопців можна було в достойний спосіб, без потреби виставляти їх на посміховище суду, чужої і своєї публіки. Можна було представляти їх жертвами чужих політичних махінацій, не понижуючи одночасно гідности юнаків.

Писав тоді “Український Революціонер”:

“Перебіг розправи виказав наглядно, що обжалувані члени п’ятнадцятки, це ідейні молоді хлопці, хоч не революціонери-бойовики, бо не могли ними бути хочби з огляду на їх недосвідченість, що й potwierдили їхні заяви подиктовані обороною.

---

¹⁴⁰“А”) Українська Партія Праці, советофільського напрямку — її череном стала частина членів УНДО, що орієнтувалася на Советську Україну і виступила з УНДО.

¹⁴¹) “Процес п’ятнадцятки” — “Український Революціонер”, рік III, число 3 (18) з 25 травня 1928.

Польський прокурор і польські судді не могли їм теж закинути якихнебудь нечесних, користолюбивих, чи яких інших неідейних мотивів — що п'ятнадцятому вирізняло корисно від певної частини підсудних одної “організації”, яким закидувано звичайну шпіонажу **за гроші**,¹⁴²⁾ а не за якунебудь ідею. Ті самі оборонці, які тепер усіми можливими способами старалися представити своїх клієнтів, як невідоме й невинне знаряддя в руках “анонімної” та “безвідповідальної” ЗУНРО, кидаючи клеветами й лайкою на адресу самої організації, тоді виминали ті дражливі закиди, або в незручний спосіб старалися виправдувати ці далеко нереволюційні вчинки своїх попередніх сталих клієнтів, не чіпаючи “відвічальної” організації, яка потоптала квіти в городі і вже десятками молодих людей заповнила ляцькі тюрми.

Але річ не в тому. Само собою зрозуміле, що оборона може й повинна доложити всіх заходів, щоб виправдати своїх клієнтів, але оборонці, які самі зачисляються до поступових українських партій, не мають права в такий негідний спосіб обнижувати престижу й характеру організації, що взиває й гуртує українську молодь і не заражене угодовством старше громадянство західньо-українських земель до боротьби з ляцьким грабінництвом.

---

¹⁴²⁾ Це неправда. Ніде в процесах Української Військової Організації, де були обвинувачення за розвідку, не було ані закидувано, ані стверджено, що підсудні вели протипольську розвідку за гроші, як професійні розвідники, тільки як члени своєї організації.

Пан меценас¹⁴³⁾ Шухевич ще не так давно був членом ревкому УГА. Він маніфестувався своєю непримиренною революційністю так, що навіть справжнім революціонерам було якось дивно, бо не вірили в ту наглу пристрасну революційність — не вірили і мали рацію. Пан меценас певне теж “жалує і встидається” свого революційного настрою і готов не тричі, але триста разів заперечити й божитися, що ніколи в житті не був революціонером і ми — ми віримо в це.

А другі меценаси, та ще й правдиві соціалісти (а якже!), д-р Старосольський і д-р Лев Ганкевич, пояснюють польським присяжним колтунам, що це таке революція, а що контрреволюція, розуміється так, як самі вчилися в своїх учителів з ППС.¹⁴⁴⁾

Революція це “свята річ”, каже д-р Старосольський з патосом, а те, що “Український Революціонер” пише, або ЗУНРО пропагує, це звичайна контрреволюція, бо... наслідки такої роботи даються взнаки в першій мірі самому українському громадянству. Не дивуймося цьому “сальоновому” вченому соціалістові, який договорився до того, що революція це “свята річ”, бо так вигідніше. Для д-ра Старосольського революція, це якийсь символ, якийсь фетиш, а для нас революція, це живе діло, в цьому розумінні теж святе діло, а не річ, так само, як живою і святою є визвольна боротьба поневоленого народу методами, які пропагує наша організація. Вона не може ма-

---

¹⁴³⁾ Таким титулом називали в Галичині адвокатів.

¹⁴⁴⁾ Пальська Партія Соціалістична.

ти нічого спільного з мертвецьким фетишизмом панів Старосольських, які ще чверть століття тому назад теж мріяли про самостійну Україну, щоб ті гарні мрії замінити на щось більш практичне. Побідить яканебудь українська революція, покличуть вас на міністра, то чому б не прийняти, треба “прислужитися” революційній справі, але боротися за державну незалежність, або бодай учити охочих, як до того братись, це вже не можна, це ж контрреволюція! Збудує Пилсудські Україну, то буде Україна, не збудує, то не буде; от ваше революційне евангеліє!

Д-р Лев Ганкевич навіть не запускається в такі теоретичні міркування. Пощо? Наводить цитат з “Діла”, що автори відозв ЗУНРО це штубаки й божевільні. Думка “Діла” це, мовляв, думка не лише переважної частини українського громадянства, але публічна опінія цілого краю, без ріжниці народности й віросповідання. Самі пан меценас, рахувати, теж соціал-демократ, підчеркують ще кріпше ті епітети, називаючи відозви і статті “Українського Революціонера” — “безглуздими й ідіотичними”. Одним словом, оборона пішла шляхом вмовляти в клієнтів дівтацтво й непочитальність, а організацію, з якою вони симпатизували, обкидати подлюю лайкою”.¹⁴⁵⁾

Не міг також забути і простити “Український Революціонер” становища “Діла” і “Нового Часу” до ЗУНРО, як воно проявлялося у звідомленнях з процесу і в принагідних замітках:

---

¹⁴⁵⁾ Процес п'ятнадцятки, — “Український Революціонер”, рік III, число 3 (18), 25 травня 1928.

“Коли на оправдання цієї скандальної тактики оборони можна б навести її бажання вивратити своїх клієнтів, тактики, якою могли б користуватися адвокати жиди або поляки, то становисько ундівського щоденника “Діло” треба безоглядно нап’ятнувати. Так ганебно-го, так прямо хамського становиська не занімали в подібних випадках чисто хрунівські газети. “Діло” називає авторів відозв ЗУНРО штубакама й божевільними, не подаючи ні одного речового аргументу, яким би можна сяк-так розуміти цю хамську лайку. Годі домагатися від схамілих письменників “Діла” зрозуміння й пошани визвольних стремлінь нашої організації. Для “Діла” ціла революційна традиція Західної України від листопада 1918 року по сьогоднішній день, це дуже невігідна справа, яку воно, якби могло, то найкраще вичеркнуло б з картин історії. Хто раз пустився на похилу площу угодовщини й котиться нею стрімголов у калабаню хрунівства, той навіть не може поривів інших назвати інакше, як божевіллям і штубацтвом. Дивно лиш, чому “Діло” не зайняло подібного становища ні в одному з попередніх процесів, коли ходило не о революційну роботу, а о вчинки, які профанували революційну роботу.

Одначе “Ділові” не дивуємося і не маємо до нього багато претенсій. Йому, очевидно, згідно з ундівською програмою можуть подобатися хіба тільки такі заяви, яку зложив один з процесу “сімнадцятки”, відомий зрадник Юліян Головінський. Яке їхало, таке здибало!”¹⁴⁶⁾

---

¹⁴⁶⁾ Там же.

Не так з Палієвом. З ним, мабуть, деякі члени ЗУНРО мали старі рахунки ще з часів спільної приналежності до Української Військової Організації. І про членів ЗУНРО, цебто її верхів, міг він знати більш, як хто інший з тодішніх галицьких українців. І як почали його бити, то найдовшою палицею і з “грубшого кінця”. Найперше в тій же самій довжелезній статті “Процес гімназистів”:

“Та найскандальніше, просто невідповідальне становище до процесу “п’ятнадцятки” зайняв унівський “Новий Час” і його рабін Дмитро Паліїв.

В статті п. н. “Після процесу дітей” в ч. 59 “Нового Часу” з 9 мая ц. р. Дмитро Паліїв намагається за одним почерком пера осмішити, обезславити підсудних і ЗУНРО та добути собі в очах львівської поліції і польської адміністрації славу погромщика української революційної роботи. На адресу підсудних кидає п. Паліїв у тій статті пригадку, що вони, будучи в віці між 18-20 роком життя, отже мужчинами в тому віці, повинні мати більше запалу й посвяти, але рівночасно з тим і розваги та серйозности. “В 1918 році сотки 18-літніх хлопців пішли на війну, боролися, гинули, а часто ставали комендантами відділів”. У зв’язку з тим, що “Новий Час” в чч. 56 і 57 виставив деяким підсудним метрику уродження на 12-тий рік життя, щоб зробити їх, обжалуваних о революційну роботу, смішними й невідповідальними, дивно виглядає, що “Новий Час” пером Палієва змінює в ч. 59 тактику. Не говорить уже про 12-літніх дитваків, але “сипле” моральну проповідь про обов’яз-

ки “дорослих мужчин”. Чому така зміна? Пояснимо її: Дмитро Паліїв і його відомі спілники рішили за всяку ціну звести процес “п’ятнадцятки” до абсурду і по тій лінії повели інформацію в українській пресі й оборону через своїх спілників-адвокатів. Підсудні впали жертвою УНДО-коновальцівського політичного “тріку”, який полягав у тому, що їм в ім’я успіху казали бути дітваками, а тепер, коли вони на процесі сповнили ролю дітваків, б’ють їх і знущаються над ними пером Палієва. Та не тільки б’ють і лають їх, але і ЗУНРО, бо ось Паліїв пише в своїй статті: “Але ще з других причин був той процес інакший... на ньому виявилось, що існують організації по назві революційні, по суті ж безумні... Гурра-революціонери їм на ім’я...”

Прочитавши цю філіпіку,¹⁴⁷⁾ само собою допрошується питання, від коли то д. Паліїв став таким завзятим ворогом революційної роботи і почав сипати громами на гурра-революціонерів? Чи від тоді, коли з “сенату” перейшов до польського сейму на дієти Варшави і білет другої кляси на “колеях паньство-вих”?¹⁴⁸⁾ Це розмірно недовгий час, пане Паліїв, коли, так сказати, не без вашої руки десятки “дітей по психіці”, довіряючи таким, як ви, гноїло і ще гноїть польські кримінали, за багато інше, ніж те, що ви нині опльовуєте і п’ятнуєте “гурра-революцією”... За те, що ніяким чином не дасться зв’язати з дійсною ре-

---

¹⁴⁷⁾ Філіпіки — промови атенського бесідника Демостена проти македонського короля Филипа.

¹⁴⁸⁾ По-польському: державні залізниці.

волюційною визвольною протипольською акцією, яку пропагує ЗУНРО. Чи боїтеся, пане Паліїв, за свої дієти і за свої паршиві кості, що плюєте з вашої посольської величності на працю, на ідеї і на жертву тих людей, яких раптом називаєте “гурра-революціонерами”?

Погроза пана Палієва “з цілою рішучістю” виступити проти нашої організації є призначена для зискання довір'я в Райнлендера і взагалі польської поліції і викликала вислови одобрення в клерикально-хрунівській “Новій Зорі”,¹⁴⁹⁾ тому ця погроза нас мало обходить. А з такими ренегатами і політичними фальшпілерами,¹⁵⁰⁾ як Дмитро Паліїв, виростили в крайньо ненормальних відносинах західно-української дійсності, в свій час ще зведемо порахунки”.¹⁵¹⁾

А потім присвятив “Український Революціонер” Дмитрові Палієву окрему статтю під промовистим наголовком “Гієни політичних процесів”, де з піною на устах і з божевільною просто люттю мішає його з болотом, обкидає гноєм, не лишаючи на ньому ні сухої нитки:

“...Ще скандальніше (від адвокатів, прим. З. К.) поступив редактор “Нового Часу” Дмитро Паліїв. Цей тип, що безнастанно й безпереривно рекламує себе націоналістом найвищого ґрадуса, що все знаходить добре слово

---

¹⁴⁹⁾ Орган греко-католицького єпископа в Станиславові, Григорія Хомишина, якого редактором був д-р Осип Назарук.

¹⁵⁰⁾ З-німецька: грач фальшивими картами.

¹⁵¹⁾ “Процес п'ятнадцятки” — “Український Революціонер”, рік III, число 4.

для стільки вже разів ґрунтовно зблямованої та в українських речах скомпромітованої бучімто "військової" організації, накидується нараз своїм брудним мокрим рядном на тих, на приказ яких мали молодці з коломийської і снятинської гімназії нищити польсько-державні телеграфічні й телефонічні проводи.

Дмитро Паліїв у своїй статті з 9 травня 1928 дивується дуже, що є на галицькій землі ідейні молоді люди, які не хочуть мати нічого спільного з протегованою Палієвом так званою військовою організацією, що не даються збаламутити її скорумпованому проводові, а ведуть своє обов'язкове революційне діло.

Безоглядний гешефтьяр і безсовісний спекулятор пиниться в люті, що на галицькій землі відбуваються революційні почини, яких він не в силі скапіталізувати у дзвінкий спосіб для себе і своєї найближчої братії.

Для тих, що від літ у злочинно-легкодушний спосіб висилали молоденьких людей на шпіонажу, роблену в найбільш дів'яцький спосіб, він находив у своїй бульварній газетці все зрозуміння, виправдання і подив.¹⁵²⁾ Для тих, в руках яких розпливалися гроші, здобуті в експропріаціях ідейними і безкористовними молодиками, він умів виписувати слова похвали. Для саботажників з коломийської і

---

¹⁵²⁾ Не відповідає правді. Як би там не ставитися до ролі Дмитра Палієва в УВО, причин його виходу звідти і потім причин, що довели до його цілковитого розриву з націоналістичним рухом, треба признати, що він завжди і послідовно виступав проти розвідки в УВО, протестував проти того в краю і за кордоном.

снятинської гімназії Паліїв має тільки кпини і нахабні напади. Так поступає тільки нікчемна, безхарактерна, підла креатура. Так поступає Дмитро Паліїв”.¹⁵³)

До справи оборонців у політичних українських процесах і також до Дмитра Палієва у зв'язку з тим вертається “Український Революціонер” ще раз, кілька місяців пізніше, коли відбувся у Львові наглий суд над членами УВО, учасниками нападу на поштовий уряд при вул. Глибокій:

“Приходиться нам звернути увагу на поведінку тих самих оборонців і тої самої української преси, а докладніше “Нового Часу”, посла Дмитра Палієва. В двох процесах, що слідували безпосередньо по собі, а саме в процесі молодих людей, яких прокурор зачислив до членів Західньо-Української Національно-Революційної Організації і закидував їм нищення телеграфічних проводів, та в процесі дітей-учасників згаданого нападу на пошту.

В останньому процесі і оборона і “Новий Час” прийняли на себе ролю реклямового підприємства. В попередньому процесі, в якому прокуратор заангажував ЗУНРО, і оборона і Дмитро Паліїв поступили мало що нікчемно, а просто підло. Пани адвокати: д-р Степан Шухевич, Старосольський і Лев Ганкевич робили все можливе, аби понизити національну й особисту гідність ідейних, молодих людей, аби їх осмішити і це в додатку без ніякої користі для підсудних, як це показав вислід процесу. Таких ганебних питань, ставлених

---

¹⁵³) “Гісни політичних процесів” — “Український Революціонер”, рік III, число 5 (20) з 25 вересня 1928.

до підсудних “оборонцями”, як: “чи встидається свого вчинку, чи жалієте його, чей же ви приступите по скінченні студій до УНДО”, не важилася ще ніколи ставити ніяка оборона в політичних процесах. Є скандалом, що українські адвокати добули під цим оглядом світову славу, пальму першенства взагалі та що дали почин такій понижуючій, опідлюючій системі судової оборони на під’яремних західньо-українських землях зокрема. Виправдати їх поведінки не можна ніякою лагодячою обставиною, пояснити можна це поступування тільки рабською і хамською вдачею їх авторів. Українське громадянство в краю і за кордоном, що складає гроші на фонд оборони політичних в’язнів, може і мусить вимагати від адвокатів, аби вони своїми “оборонами” не зневажали українського імені, не деморалізували підсудних і не насилували їх до негідних, понижуючих зізнань. Така оборона — це ніяка оборона. То є робота, на яку звичайно здобуваються польські поліційні комісарі або польські слідчі судді”.¹⁵⁴⁾

З усього того скорострільного вогню “Українського Революціонера” пробивається безсилля розпачу актора, що засуджений безслідно зійти з історичної сцени, під свист публіки і під холодним ножем критики, без надії колинебудь ще туди вернутися.

На кінець, для повноти образу, слід занотувати також голос “Сурми”, що весь час збувала мовчанкою нападів ЗУНРО на УВО і промовила в зв’язку з цим процесом, неначе прочуваючи, що

---

¹⁵⁴⁾ Там же.

це вже остання нагода, коли можна буде говорити до ЗУНРО і про ЗУНРО:

“У Львові мав місце новий політичний процес, тим разом проти 15-тьох гімназійних учеників, обвинувачених у приналежності до революційної “організації” і в “революційній” акції, яка зводилася до цього, що підрізали вони кілька телеграфічних стовпів.

Цей процес, якого героями є молоденькі хлопці, що ще плачуть і мліють на розправі, дав нагоду цілій українській суспільності голосно нап'ятувати невідв'ичальну роботу одиниць, що являються його дійсними аранжерами. Назвавши себе ЗУНРО, ця “організація” киричників, не маючи найменшого морального кредиту ні в рядах революціонерів, ні громадянства взагалі, щоб замаркувати якоесь своє існування, побаламутила деяких... дітей, щоб коштом їх молодого, ідейного запалу збити капітал. Граючи на патріотичних почуваннях молодих хлопців, безкритичні ўми відозваами, які оборона та вся наша преса скваліфікувала, як “штубацькі” й “божевільні”, спровокували вони запалених та нерозважних дітей до вчинків, що тільки можуть дискредитувати цілий наш революційний рух.

“Хто хоче шкодити революційному рухові, нехай поручає такі саботажі” — говорив один з оборонців. “Недобрий був той, хто в душі тих молодих хлопців входив з такими ідіотичними відозвами”, казав другий оборонець. Ці слова оборонців не зверталися до польських суддів: їх устами промовляла ціла українська суспільність, видаючи свій осуд над кількома самозванцями, що безкарно жирували між нею.

Навіть і діти, вправді запізно, пізналися, з ким мали діло, що було видно зо способу їх оборони та з тих заяв, що вони зложили в часі процесу.

Коли звертаємо увагу на цей процес, то не тому, щоб кидати камінням на молодих хлопців, учасників процесу, що був здемаскуванням киричної та невідвічальної “праці” дотичної “організації”, яка являлася спірітус мовенс¹⁵⁵) цілої імпрези, був **компромітацією революційної думки і чину взагалі**. Підносимо це публічно і п’ятнуємо якнайгостріше, тимбільше, що ляхи, знаючи про моральний ефект цього скандального процесу, свідомо, хоч уповні безуспішно, старалися вплести в нього ім’я УВО. Нічого спільного не маємо та **не можемо мати** ні з процесом, ні з такою “революційною” роботою, що він її виказав, ні з виступаючою там “організацією”, яка **існує тільки на те**, щоб вести провокаційну діяльність серед нашого громадянства по вказівкам одного з наших національних ворогів.

Комедія скінчилася врешті! Лишиться отже сама тільки газета (“Український Революціонер”) з її редакторами, що позаосмотрювали себе в большевицькі пашпорти, щоб на випадок, коли їм стане за гаряче, вивтікати до хлібодавців у Москву, залишаючи жертви їх експериментів на поталу ляцьким катам. Наклепи цієї газети на УВО, що є **головною ціллю** її існування, ми досі збували мовчанкою і на будуче здержимося від усяких вияснень, бо українське громадянство і без на-

---

¹⁵⁵) З латині: дух, що оживляє.

ших вияснень — передовсім по згаданім процесі — знає, з ким має діло. Тим більше не дамо себе спровокувати до смішних і понижуючих нас дискусій і полеміки з тими, що на це тільки й чекають. Впрочім і так фініта ля комедія!”¹⁵⁶)

Розправляючися з ЗУНРО та “Українським Революціонером”, “Сурма”, на превеликий жаль, підпала під атмосферу, що витворилася в Галичині наслідком тактики оборонців і звітування української преси про перебіг процесу, не знайшовши теплішого слова для учасників процесу, які собі на те своєю лояльністю до Української Військової Організації, якої не були членами, але в яку вірили, хіба таки заслужили. І вийшов парадокс, що найбільш гідно і достойно про них висловлювалися ті, від яких підсудні відреклися і яких роботу засудили.

---

¹⁵⁶) З італійської мови: комедія скінчилася! Такий наголовок мала друкована тут стаття в “Сурмі” за квітень 1928 року.

Х. РОЗДІЛ

ЗУНРО ЗА КОРДОНОМ

Звідки взялася ЗУНРО? — Перший комендант — Осип Думін? — Роля і доля Романа Волощака. — Розповідь інж. Михайла Селешка. — Душоловство в Берліні. — Виїзди до ССРСР. — Довкола особи сотн. Осипа Думіна. — Інформації студента агрономії з Кенігсбергу. — Суд над Ярим. — Думін скрився у Східній Пруссії перед помстою Яроґо. — Оженився з німкою, але дітей виховав в українському дусі. — Ні словом не згадував про ЗУНРО. — Його праця в міністерстві Розенберґа і даремні намагання впливати на зміну. — Згинув розстріляний публічно большевиками в Данціґу.

ЗУНРО, як відомо, народилася за кордоном і звідти почала ставити перші кроки, потім дісталася до Львова й інших околиць Галичини. Та ще, мабуть, заки прийшла вона на світ, доля її була записана на зорях самими невдачами.

На кого ж могла вона рахувати за кордоном? Кілька десятків людей з середовища д-ра Євґена Петрушевича, що залишилися при ньому, не зважаючи на його советофільство, за старі вже були до якоїнебудь революційної роботи. Та й годі було розбудити активність у людей типу урядовців, що більшість часу визвольних змагань, а може ще й перед тим, просиділи в канцеляріях за письмовими столами. І перебували вони за кордоном, не бачили Галичини й не жили в ній, від коли Поль-

ща зайняла Західню Україну. Не вчувалися в ритм її життя, не пройнялися до дна душі тим, чим палала вона в гарячих 1920-1923 роках. Вони не розуміли свого народу, а нарід не розумів їх.

Надія переловити більшість або бодай поважну частину активу Української Військової Організації завела на цілій лінії. З відомих на верхах УВО назвищ знаходимо там тільки сотника Осипа Думіна, колишнього партизана під большевиками, потім референта розвідки в Крайовій Команді УВО. По втечі за кордон стояв він дуже близько до Начальної Команди УВО, хоч не можна знайти певного доказу, чи входив він у її склад. Та й не довго загрів він там місце.

Найбільш активним у ЗУНРО за кордоном був студент Роман Волощак з Перемищини. Хлопець кмітливий, здібний і рухливий, колишній член УВО, що після великої хвилі арештувань у Перемищині мусів емігрувати. Яким чином і з яких мотивів перекочував він від УВО до ЗУНРО — невідомо і мабуть залишиться це тайною на завжди. Але був це непосидючий дух, якому тісно було в задущливому Берліні, і швендявся він по всім усюдам, вишукував давніх знайомих, кристикував УВО і вербував їх до ЗУНРО.

Деяке світло на ті часи за кордоном у сусідніх з Польщею Чехословаччині й Німеччині, головно в Берліні, кидають інформації інж. Михайла Селешка:

“Про організацію ЗУНРО, що постала при центрі довкола оточення д-ра Євгена Петрушевича, почув я вперше ще в Чехословаччині десь у 1925 році. Звідти їздили часто до Берліна мої знайомі — Петро Сайкевич, д-р Володимир Горбовий і сотн. Хабер — а з Берлі-

на до Праги приїжджав Роман Волощак. Походив він з Перемишля або з Перемищини, там належав до УВО і мусів утікати за границю, будиши замішаним у справу атентату на директора Матвіяса. Що він робив у Берліні, того докладно не знаю, бачив його пізніше кілька разів на всяких студентських сходинах. Правдоподібно пристав він там до групи д-ра Петрушевича, бо приїжджавши до Праги агітував нас, своїх знайомих, щоб покинули УВО і приступили до ЗУНРО, мовляв, УВО вже перестарілася і не має перед собою майбутності, а довкола ЗУНРО гуртуються активніші революційні елементи з колишнього УВО. Так як він представляв справу, в краю УВО майже вже не існувала, її кадри й роботу перебрала ЗУНРО, що діяла в оперті на Советську Україну.

Агітація Романа Волощака не мала успіху, знаю тільки один випадок, коли йому вдалося перевербувати члена УВО. Був ним Окіс з Под'єбрад, в котрого ми мали перехідний магазин менших транспортів пальної зброї, що пачкувалася через границю до Галичини для потреб УВО. Роман Волощак загітував Окіса і він пізніше поїхав у Советську Україну, а ще перед тим захопив від нас невеличкий транспорт револьверів, яких 20-30 штук. Сказав, що хтось зголосився до нього на умовлену кличку, як це було звичаєм досі, і він видав йому ті револьвери. Це була неправда, бо, як пізніше перевірено, нікого УВО до нього в тому часі не посилала. Якийсь час підозріння лягло також на іншого члена УВО, називався він Роман Мінів, що разом з Окісом

завідував тим перехідним магазином. Його пізніше виправдано і з рамени УВО вислано на Литву. Там його захопили большевики в 1940 році, арештували й вивезли до Москви. Разом з ним в одній камері на Луб'янці сидів якийсь час колишній польський прем'єр, чи не Козловскі, і це він приніс на захід вістку про Мініва. Пізніше за ним пропав увесь слід, була вістка, що згинув він у тюрмі, ще в часі війни.

Вліті 1927 року мені відмовлено права перебувати в Чехії і я мусів виїхати до Німеччини. Разом зо мною поїхав мій земляк з Долинщини, з сусіднього села, Василь Дринькало. Він уже давніше стояв у товариських зв'язках з Романом Волощакком, і написав йому, що ми мусимо перенестися до Берліна, і Волощак вийшов напроці нас до поїзду та заопікувався нами в перших днях. З першого моменту нашої зустрічі переконував нас, щоб ми не шукали контакту до полк. Євгена Коновальця, тільки пішли до д-ра Петрушевича й поїхали в Советську Україну. Справами контактів з большевицькою амбасадкою займався Бандрівський, котрого називали міністром заграничних справ президента Петрушевича. Він мав відбути поїздку в Україну, щоб переконатися, які можливості праці для реемігрантів у часі "зміни віх". Амбасадором Советів у Берліні був тоді Крестінскій, а для українських справ був там щось неначе консулят, що ним завідував чоловік на прізвище Довгань або Горбань — не пам'ятаю вже добре. З тим Довганем мав я нагоду пізніше, вже як кореспондент різних часописів, стрічатися

на всяких пресових конференціях та прийняттях для преси. Любив він хильнути чарку і тоді трохи розв'язувався йому язик. Зліквідували його большевики в часі великої чистки в 1937 році.

В тому часі студіювало в Берліні яких 20 або й більше студентів з України, що приїхали туди на державні стипендії. Всі вони вважали себе комуністами, хоч і українцями. Від решти студентського життя трималися здалеку, хоч часом видно було в них охоту співпрацювати зо “Спілкою Українських Студентів у Берліні” (Verein der Ukrainischen Studenten in Berlin). З ними тримав контакт Роман Волощак та й я мав часом нагоду зустрічатися, з них пам'ятаю тільки одне назвище — Світуха.

Як сказано, Роман Волощак намовляв нас з Дринькалом, щоб ми не тратили часу на еміграції і якнайскоріше виїжджали в Україну, там, мовляв, будеється українська держава і дуже потрібно рук до праці. Завів нас до советського консульату, щоб виповнити аплікації. Дринькало відразу на те погодився, аплікації виповнив і за який місяць виїхав. Я зволікав з відповіддю, аплікації сховав у кишеню і вже в консуляті більше не показався. Вистачало мені поглянути на обличчя тих “українських будівничих держави”, що їх я мав нагоду бачити в консуляті, щоб відпала мені всяка охота тури їхати.

Мабуть у початках 1928 року виїхав туди також і Роман Волощак. Написав мені листа, цікаво, що не з України, тільки з Владивосто-

ку. Лист був звичайного товариського змісту, нічого з нього не можна було довідатися.

Який рік або півтора року пізніше приїхав до нас до Берліна з відвідинами один старший українець, мав тоді около 60 років, з Каліфорнії і в розмові з ним виказалось, що якимсь чином зловив з ним контакт Роман Волощак. Писав до нього благальні листи з Владивостоку, щоб рятувати його й допомогти виїхати звідти до Америки. Це була моя остання вістка про Романа Волощака.

В міжчасі я вже знайшов зв'язок до Команди УВО, що містилася тоді за Зибельштрассе (Sybelstrasse) недалеко двірця Шарльоттенбург. Це було таємне місце для зустрічей тільки довірених людей (телефон: Steinplatz 10009) і там постійно працював інж. Володимир Мартинець. Всякі явні справи велися в приміщенні Schloss Bellevue в квартирі Osteuropäische Korrespondenz в Тіргартені, телефон: Hansa 2943).

Живучи в Берліні, я не стрічав ні одної людини, щоб мала відношення до ЗУНРО, або принаймні говорила про нього. Газету "Український Революціонер", що мала в ЗУНРО відгравати таку саму роль, як у нас "Сурма", бачив, кілька разів давав мені її читати Роман Волощак. Позатим ніколи не бачив я ніякої іншої їхньої літератури, ані не чув про неї. Між студентами в Берліні часом говорено, що ціле ЗУНРО — несерйозна справа. Такого самого погляду був і полк. Євген Коновалець. Пригадую собі, що раз чи два він висказався передо мною, що ціле ЗУНРО — це Роман Волощак. І справді воно зовсім зник-

до з моментом, як Волощак виїхав до Совдепії.

Романа Волощака не слід мішати з Дмитром Волощакком, також з Перемищини і членом УВО, що втік за границю в зв'язку з розвідною аферою УВО, яка закінчилася процесом Володимири Піпчинської та товаришів у Кракові. Не зважаючи на деякі непорозуміння з членами Начальної Команди, він увесь час був членом УВО і не мав ніякого відношення ані симпатій до ЗУНРО. Доволі скоро оженився з німкою, цілком відстав від суспільного життя і майже зовсім засимілювався. Коли я бачився з ним у часі війни, йому вже тяжко було говорити українською мовою.

Жив тоді в Берліні Осип Думін, псевдо Антін Крезуб, колишній член партизанського штабу в Україні та член Крайової Команди в Галичині, як її розвідочний референт. Відомо мені було, що Думін стоїть на позиціях д-ра Євгена Петрушевича і порвав у тому часі всякі зв'язки з УВО. З рамени д-ра Петрушевича тримав він тоді такий сам зв'язок до німецьких військових кіл, як у нас на початках сотник Ріхард Яри. В часі війни мав я нагоду з ним бачитися і він дуже жалів, що відійшов від Української Військової Організації та зв'язався з д-ром Петрушевичем".¹⁵⁷⁾

Сотник Осип Думін був єдиним, що міг би приєднати когось до ЗУНРО з-поміж давніх своїх співпрацівників в Українській Військовій Організації. На перешкоді тому стояли дві справи: по-

---

¹⁵⁷⁾ Інтерв'ю автора з інж. Михайлом Селешком у липні 1970 року.

перше, він працював у розвідочному рефераті, де була конспірація найсுவоріша з усіх інших рефератів УВО, знав дуже мало людей, з котрими стрічався особисто; по-друге, його призначено зв'язковим у військових справах з німецькими чинниками і тут почувся загрожений Ярій, що досі серед українців у тій ділянці займав монопольне становище, і він вигриз Думіна з Берліна. Посередньо тим зробив прислугу для УВО, бо відорвав Думіна від центру і близького контакту з ЗУНРО. З далекого Кенігсбергу, де знайшов собі пристановище Осип Думін, нелегко було тримати руку на живчику революційно-політичного життя. До того, не знаємо ближче чому і під чий впливом він скоро розпрацвався зо своєю советофільською орієнтацією і навіть помагав у поборюванні советського шпигунства в Німеччині.

Про його долю від хвилини, коли примушений він був покидати Берлін, довідуємося від Н. Н.,¹⁵⁸⁾ студента агрономії, що в час війни студіював у кенігсберзькому університеті і там мав нагоду ближче познайомитися з сотн. Осипом Думіном та часто з ним стрічатися:

“З сотн. Осипом Думіном познайомився я в Кенігсбергу, в Східній Пруссії, куди я приїхав 20 травня 1941 року на агрономічні студії. Там жила моя сестра, що разом зо своїм чоловіком, греко-католицьким священником, виїхала з Галичини скоріше, вкупі з німецькими переселенцями. В робочі дні мій шуурин працював перекладчиком у німецькій військо-

---

¹⁵⁸⁾ На прохання розповідача, не виявляємо його назвища. В моменті списування його розповіді (26 липня 1969) жив він у ЗСА.

вій установі, а в неділі відправляв Богослуження для робітників греко-католиків з Галичини. Всі ми замешкали під числом 114 вулиці Форштедтіше Лянггассе, на першому поверсі. Це вулиця, що веде з головного залізничного двірця до центру міста. Недалеко від нас, яких три-чотири хвилини ходу, мешкав сотн. Осип Думін. Жив він у Кенігсбергу віддавна, десь від половини 1920-тих років, кожного дня купував хліб в одній і тій самій пекарні, познайомився з родиною пекаря й оженився пізніше з його дочкою, що дістала від батька, як віно, кам'яничку і тут вони жили з двома дітьми — хлопчиком і дівчинкою. Хлопчик мав українське ім'я, а дівчинка німецьке, з матір'ю говорили вони по-німецькому, а з батьком тільки по-українському. Сотн. Думін виховував їх в українському дусі, наскільки це було можливе серед чужого моря, і присвячував багато часу своїм дітям.

Приходив він до нас кожного дня, часом по кілька разів, бо наше мешкання було одночасно парохіяльним урядом і завжди можна було там застати українців з міста, чи з околиці. Між нами склалися приятні відносини, сотн. Думін розказував багато про своє минуле, про визвольну боротьбу, про свою участь у підпільній революційній боротьбі в рядах Української Військової Організації. Слухав я жадібно того всього, бо хоч і знав дещо про ті справи, але всякі закулісові події і подробиці, що ніколи не виявлялися в пресі, були мені новістю.

На підставі тих розмов і принагідних розповідей сотн. Думіна можна було виробити

собі поняття про його діяльність за кордоном і причини, чому поселився він у Кенігсбергу.

Після арештувань у Львові 1924 року, що почалися від Ольги Басараб, скривався він якийсь час у Львові. Потім утік за границю, найперше до Чехо-Словаччини, а пізніше до Німеччини. Коли довідався він, що сл. п. Ольга Басараб була мені тіткою, стало йому ніяково і він неначе виправдувався за її арешт та пізнішу смерть, хоч не було в тому ніякої його вини.

В Німеччині стояв близько полк. Євгена Коновальця і став членом верховної команди УВО, яку він звичайно в розмові називав “верховною п’яткою” і куди, за його словами, входили, крім полк. Євгена Коновальця, ще Омелян Сенік, інж. Микола Сціборський, сотн. Ріхард Ярій і сотн. Осип Думін.¹⁵⁹⁾ Всі жили

---

¹⁵⁹⁾ На чолі Української Військової Організації стояла її Начальна Команда, а не “Верховна Команда” чи “Верховна П’ятка”. Розповідач, мабуть, не запам’ятав добре слів сотн. Осипа Думіна, або перемішав дві різні справи, подаючи назвище інж. Миколи Сціборського, як члена тієї “Верховної П’ятки”. Можливо, що сотн. Думін у поточних розмовах не вживав офіційної назви “Начальна Команда”, а говорив просто про п’ять осіб, що стояли на верху Організації. Начальна Команда мала свій осідок у Берліні в тому часі, а інж. Микола Сціборський жив найперше в Подєбрадах і потім у Празі в Чехословаччині, аж до 1934 року, коли наслідком чеських репресій супроти членів ОУН мусів покинути Прагу й переїхати до Парижу. Не був він навіть членом Української Військової Організації. Діяв у рамках Легії Українських Націоналістів, якої був членом-основником, а потім, коли Легія Українських Націоналістів увійшла до ОУН і розв’язалася, інж. Микола Сціборський

дуже скромно, гроші на прожиток виплачував їм Ярій, що завідував касою УВО. Каса ніколи не розпоряджала більшими сумами, її головними приходами були збірки з України і з Америки.

Так було аж до моменту, коли в касі УВО знайшлася поважніша кількість грошей, що зберігалася в вогнетривалому сейфі, власності УВО. Одного дня Ярій зголосив, що до сейфу зроблено влом і гроші вкрадено. Полк. Коновальцеві це видалося підозріле і він доручив перецести слідство сотн. Думінові. Цей слідство перевів і прийшов до переконання, що ніякого влому не було, що вся ця справа симульована і що справжнім винувником був ніхто інший, тільки сам Ріхард Ярій. Скликано засідання "Верховної П'ятки" без участі Ярого і сотн. Думін зреферував вислід свого слідства, а тоді вирішено одноголосно поставити Ярого перед організаційний суд, доказати йому вину та покарати смертю. Присуд мав виконати сотн. Думін.

Суд відбувся, але справа прийняла інакший оборот, як було вирішено. Коли сотн. Думін відчитав акт обвинувачення, пред'явив

став членом Проводу Українських Націоналістів. Тоді вже сотн. Думіна не було в Берліні. Так само нема певности, чи в часі, до котрого відноситься розповідь, Сенік-Грибівський був членом Начальної Команди. Якийсь час після нападу на головну пошту у Львові він ще скривався в краю перед поліцією, точної дати його приїзду до Берліна не знаємо, також сумнівне, чи піднявся він до становища члена Начальної Команди так скоро. Правдоподібно це могло статися рік чи два пізніше.

докази вини Ярого і прийшлося проголосити присуд — всі завагалися. Як розказував сотн. Думін, учасники Суду мовчали, спустивши очі. А як тільки Ярій прийшов до себе з першого страху, з притаманною своїй расі скаженістю накинувся на сотн. Думіна, закидаючи йому співпрацю з більшовиками й агентурну для них роботу в УВО. Мовляв, Думін не міг би так довго скриватися в Україні, хіба, що співпрацював з більшовиками.¹⁶⁰⁾

Суд скінчився нічим. У пізніших розмовах з його членами виявилось — до такого переконання прийшов сотн. Думін, — що Ярого не засуджено з політичних міркувань. Усі зв'язки УВО з німецькими чинниками збігалися в руках Ярого, точніше: німецькі політичні й військові кола нічого не хотіли мати з Українською Військовою Організацією, як такою. Вони втримували зв'язки тільки з самим Ріхардом Ярим, хоч і знали, що він виступає в імені організації. Коли б Ярого покарано смертю, німецька влада могла б поцікавитися його наглим зникненням, викрити, що що його вбито, і тоді напевно пішла б на репресії, що в своїй найлагіднішій формі покінчилися б викиненням членів УВО з німецької території.¹⁶¹⁾

---

¹⁶⁰⁾ Натяк на участь сотн. Думіна в протибільшевицькій партизанці, де пробув він довго, довше від усіх інших, заки вдалося йому перейти польсько-більшевицьку границю.

¹⁶¹⁾ Дуже правдоподібне. До подібного висновку дійшов автор у 1940 році, коли починалася розправа з опозицією Степана Бандери. Було видно тенденцію якнайменше чіпати Ярого і поставлено його під суд куди пізніше від інших,

По нараді з іншими членами "п'ятки" рішився сотн. Думін шезнути з Берліна, наючи мстивість Ярого. Не мавши куди дітися, вибрав собі Кенігсберг у Східній Пруссії. Як чужинець на тимчасових документах дозволу перебувати в Німеччині, мусів зголоситися і зареєструватися в Президії Поліції. При цій нагоді розказав одверто про причину свого приїзду до Кенігсбергу: втік він перед помстою Ярого. Його запевнили, що нічого йому тут не станеться, руки Ярого за короткі, щоб досягти його тут, хоч і живе він у Берліні та може має протекцію впливових осіб.

Ярий про Думіна не забув, слав доноси на нього і в Берліні і в Кенігсбергу, пробував дочепити його до всяких темних справ. Одного разу комуністична боївка вивернула з рейок поспішний поїзд під Кенігсбергом і Ярий конче хотів пришити цю справу Думінові. Не вдавалися йому ті затії, бо в міжчасі місцева німецька влада в Кенігсбергу пізнала Думіна і він був їй потрібний. Володіючи трьома слов'янськими мовами — російською, польською та українською — був він їй помічний як перекладчик у боротьбі з большевицькою шпи-

---

та й то не за диверсію, тільки за зловживання. Цей суд ніколи не відбувся. Навіть не було спроб до нього. Автор мав враження, що проголошено його для заспокоєння обуреного низового членства. Дехто з тодішніх членів ПУН, ближчих авторові віком і знайомством, натякав, що Ярий через свої зв'язки з головним військовим командуванням міг би постаратися, щоб усіх чільних націоналістів на контрольованій німцями території посаджено в якийсь табір до кінця війни.

гунською сіткою та терористично-саботажною роботою комуністів.

Ще й перед судом за крадіж організаційних грошей Ярій усіми силами хотів позбутися Осипа Думіна з “Верховної П’ятки” та відсунути його від впливів в УВО. Лякався його конкуренції, щоб Думін, як чистокровний українець, а не напів-жид, як людина з революційним стажем і до того спеціаліст у розвідці та протирозвідці, не висадив згодом Ярого з сідла в Начальній Команді.

Ніколи ні одним словом не згадував мені сотн. Осип Думін ані про ЗУНРО, ані про політику д-ра Євгена Петрушевича зближення з більшовиками в боротьбі проти поляків. Як єдину причину, чому мусів він вийти зо складу Начальної Команди, подавав тільки цей суд над Ярим. Кілька разів натякав у розмовах на свої приятні зв’язки з полк. Євгеном Коновальцем, які не пірвалися навіть після його втечі до Кенігсбергу.

В 1941 році сотн. Думін мав уже німецьке громадянство. Жив він дуже помірковано, його співпраця з німецькою місцевою владою була цілком безкоштовна, підставою прожитку його з родиною були невеликі приходи з кам’янички його дружини і його авторські гонорарі з “Червоної Калини” та деяких інших українських видавництв, газет чи календарів. На ноги став він, на дуже короткий час, аж після вибуху німецько-більшевицької війни. Тоді дістав він посаду в міністерстві для окупованих східніх просторів у Берліні, їздив туди на цілий тиждень, тільки на суботи й неділі вертався додому. Пригадую, як жалівся на

труднощі своєї праці — все те міністерство було обсажене людьми неприхильними, а то і явно ворожими для української справи.

Після мого виїзду з Кенігсбергу в липні 1942 року, я вже з сотн. Думіном не бачився”.¹⁶²⁾

На тому, власне, можна б закінчити. Ані ЗУНРО ніколи не старалася відновити своєї діяльності, ані большевики не пробували поставити на її місце іншої подібної організації. Національний комунізм, якого вона була своєрідним виявом у Галичині і в решті Західньої України, геть стратив ґрунт під ногами.

Та це ще не значить, що ЗУНРО зникло “до останньої ноги”, що не лишилися одиниці, яким ще здавалося, що може й не слід сподіватися багато від Советської України і взагалі від большевиків, та все ж таки можна б спробувати використати їхню поміч у боротьбі з Польщею.

Про одну з таких спроб, а саме про поїздку одного з колишніх підпільників доби УВО-ЗУНРО до Києва з місією прозондувати ґрунт, чи не вдалося б дістати звідти технічної і матеріальної допомоги для революційної протипольської організації, хочемо тут розказати.

---

¹⁶²⁾ Розповідь зладжена на підставі інформацій з 26 липня 1969 року, доповнених листами до автора з 21 червня, 30 червня 1969 і 8 та 15 липня 1970 року.

За інформаціями інж. Михайла Селешка, сотн. Осипа Думіна зловили большевики в 1945 році і публічно, разом з іншими, розстріляли в Данцігу.

ХІ. РОЗДІЛ

ДЕЛЕГАТ “РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ” МОЛОДІ В КИЄВІ

Висадити в повітря будинок поліції у Львові в річницю смерти Ольги Басараб. — Або підложити міну в каналі, або впустити бомбу через комин. — Опінія “спеца” — меленіт непридатний. — Звідки взяти екразиту? Купити в німців! — Зв’язок до УВО каже — німці продадуть пістолі, не хочуть дати вибухових матеріалів. — Тоді в галицької комуни! — Знайомі низовики КПЗУ з тюрми нічого не порадять. — Замість говорити з пішаками нанизу, ліпше з головачами в Києві. — Але в чий імені говорити? — Рішаємося на фірму “революційно-демократичної молоді”. — Безуспішні шукання зв’язку через літературні кола советофілів. — Більше щастя в мого товариша, замовив мені стрічу з делегатом КПЗУ. — Зустріч у Центральній Каварні з д-ром Розенбергом-Чорнієм, колишнім старшиною УГА. — Друга зустріч у кабареті “Рекляма” з д-ром Сенютою. — Подається за коменданта “Червоної Січі”. — А ким був у дійсності? — Балакучий конспіратор. — Мусимо їхати за Збруч. — Нарада з товаришами: поїде нас два. — В останній хвилі другий відпав. — Йдемо з д-ром Сенютою через Тернопіль до Гусятина. — Підозріває нас і легітимеє поліцист. — Корчі в шлунку і захворіння д-ра Сенюти. — Бреду крізь Збруч сам з листом і кличкою “від Александрова”. — У станиці большевицьких пограничників.

— Погостили й відправили до Кам'янця Подільського. — Комендантом НКВД там поляк Яблоньські з Варшави. — В товаристві офіцера Червоної Армії до Києва. — Прийняття у квартирі МОПР. — Розмова з її начальником, москалем полк. Болотіном. — Мүшу ждати тиждень на відповідь з централі в Харкові. — Забрав злоті, дав карбованці. — Живу в готелі Франсуа як кооператор Соколов з Миколаєва. — Харчування в їдальні Союзу кооперативних Робітників. — Оглядаю Київ, відвідую св. Софію. — Сцени з вуличного життя в Києві. — Розмова в човні на Дніпрі з шүрином д-ра Сенюти, Сосенком. — Телефонүє Болотін — є згода Харкова. — Другі відвідини в МОПР. — Обіцують технічну й фінансову допомогу в заміну за розвідочну групу з 15 людей. — Не можна згодитися, але як вийти з цілою шкүрою? — Вдаю недосвідченого в розвідці, годжүся засадничо, мүсимо це обговорити з товаришами. — Маю дати відповідь для “Сокирки” від Соколова на ч. 5 вулиці Спартака. — В підвалі на Хрещатику фотографүють і беруть відтиски пальців. — Щасливий поворот тою самою дорогою. Цим разом не вбрід, тільки гүмовим човном. — Не годимося на розвідку, не відповідаємо на зв'язок. — Д-р Сенюта розпустив язика і навів на мене прикрі переживання.

Було це 1928 року в лютому, якраз у часі, коли святковано по краю річницю мүченичої смерти Ольги Басараб. Зговорилися ми про те якось з одним із моїх товаришів-бойовиків, чи не добре було б виконати якийсь бойовий акт, щоб не самими тільки панахидами й летючками, але голосно і на весь світ відзначити цю болючу для нас річницю.

Роздумуючи над тим, що і як могли б зробити, прийшло нам на думку, що найбільш ефектне було б, якби висадити в повітря поліційний будинок при вул. Яховича, разом з поліцистами. В тому ж бо будинкові закатовано сл. п. Ольгу Басараб.¹⁶³⁾

Та ба! Легко сказати — тяжко зробити. Занести бомбу — так собі просто з вулиці до гнізда шершенів — було б майже неможливе. Звичайно, можна б спробувати, бо безнастанно входили туди й виходили якісь люди за всякими справами. Але бомба мусіла б мати велику вибухову силу і сховати її в кишені чи в течці з актами ніяк не вдалося б. Більш як певно затримають і зревідують. Навіть, якби сконструював бомбу так, щоб вона мусіла вибухнути в моменті, коли відчинити пакет чи валізку й піти добровільно на певну смерть заради того — мало було правдоподібності, щоб вийшла з того більша шкода, бо ревізію проводили б або зараз таки на брамі, де завжди стояла поліційна стійка, або в першій кімнаті наліво, в т. зв. вартівні, що була свого рода ждальнею, звідки пізніше викликували до відповідних бюр у глибині будинку, чи на вищих його поверхах.

Дві були можливості підкласти бомбу під поліційний будинок: або низу, з каналу, або згори,

---

¹⁶³⁾ На підставі інтерв'ю з покійним уже розповідачем з дня 30 серпня 1971 року. Ці інформації списав він пізніше на машинці, доповнивши їх іншими речами, що не стоять у зв'язку з темою розповіді, і власноручно підписав у канцелярії нотаря в привності двох свідків. Нотар приклав свою печатку під тим актом і він зберігається в архіві матеріялів до історії українського підпілля.

вилізли на дах і спустивши її крізь комин. Можливо, що через канал була б певніша дорога. Та ми не мали поняття про каналізаційну сітку Львова, про головні й бічні відноги, кудюю слід би йти, щоб дістатися під вулицю Яховича. Авже ж, якби це був єдиний тільки можливий шлях, ми були б кінець-кінцем скоріше чи пізніше роздобули потрібні нам пляни з міської управи через котрусь з будівельних фірм або інженерських бюро будови шляхів.

Простішою здавалася нам дорога через дах. Плян був, щоб два бойовики перебралися за коминарів, вилізли на дах сусідньої з поліційним будинком кам'яниці, перейшли звідти на дах поліції і спустили бомбу через комин. Рахувалися ми з тим, що в комині могли бути або ґрати, або сітка, та з тим можна б якось упоратися. Якщо ґрати були б близько під верхом — один спуститься вниз і там їх або зрушить з-поміж цегол, або пере-ріже, а коли глибше внизу — що ж, тоді треба було б вдоволитися не зруйнуванням усього будинку від землі по дах, тільки горішнього його поверху. А може вибух спрямувався б також до низу. І це можна б зробити в біліський день, бо поява коминарів на дахах львівських кам'яниць була буденною подією, нікого не здивувала б.

Ми вже захлистувалися радістю, яка то буде сенсація у Львові по такій гучній події, що потрясе всім містом і напевно відоб'ється луною в світі. Та коротка була наша радість. "Спец", що погодився змайструвати нам таку бомбу в формі довгуватого циліндра, щоб легко влізла вона в комин, зажадав екразиту. Мав він до розпорядження з вибухових матеріалів тільки меленіт, що його вживали в польському війську і який нетрудно

було дістати. Але меленіт несполягливий, легко насякає вогкістю і часом в останній хвилині стругне штку, як ось було це в атентаті на президента Польщі Войцеховського. Та й вибухова сила його не надто велика. Коли вже рішатися на таке діло і коли воно має бути на сто процент певне — треба екразиту. А його в нас бракувало. Пригадав я собі, що трохи екразиту мали брати Заклинські в Станиславові, з котрими я був знайомий і міг би його від них дістати. Однак його було замало. Мій товариш Б. С. звернувся через свого родича до УВО, чи не можна б звідти дістати, або через неї купити за кордоном. Може в німців. Йому відповіли коротко: можна купити револьвери, але екразиту німці продати не хочуть, навіть і легшого вибухового матеріялу. Були вже спроби й намагання — даремні.

Хтось з нас піддав думку: а що, якби спробувати в галицьких комуністів? Хоч вони ніби і проти такого терору і вже не ведуть диверсійної та саботажної акції, але напевно мають якісь запаси з давніших часів, а коли й не мають, то їм легко це буде дістати від большевиків за Збручем.

Показалося, що й ті з-поміж членів КПЗУ чи Комсомолу, з якими ми були знайомі, сидівши разом у польських в'язницях, ані самі не мали екразиту, ані не могли його швидко роздобути. Це триває довго — казали вони — заки десь “нагорі” це одобрять, та й тоді треба ще принести це з-за кордону.

Поки йшли ці заходи, минула річниця смерти Ольги Басараб, настала весна. Та ми не покидали своїх плянів, бо нагода помститися на поліції завжди знайдеться і, зрештою, навіщо ждати аж нагоди? Це така справа, що для неї нагодою може бути кожен день.

Хтось піддав думку: чому говорити з пішаками на большевицькій шахівниці, чи не краще застукати в двері до самого червоного дідька просто в Києві?

Це вже була поважніша справа і не легко було на неї зважитися, чи лізти чортові в зуби. Радилися ми між собою, пробували тягнути за язика наших знайомих з УВО. Їздили ж кооператори в Советську Україну, їздив професор Кирило Студинський з Наукового Товариства ім. Шевченка, їздили й деякі політики, зовсім не “радянські”, то чому б не вислати когось з “української революційно-демократичної молоді”? Хоч не купиш, та поторгуюєшся. Большевики зацікавлені в тому, щоб у Польщі бунтував неспокій, а нам треба екразиту й інших вибухових матеріалів, яких ніде не можемо дістати ні купити.

Знав я чимало комуністів з тюрми, перебуваючи там частенько, та все те була “дрібна рибка”. В слідчій в’язниці при вул. Баторія у Львові сидів зо мною комсомолец Бронштайн, син багатого купця у Львові, мав він ресторан коло Великого Театру. Також кілька місяців сидів зо мною в одній камері колишній старшина Української Галицької Армії д-р Розенберг, якого в українському війську прозивали “Чорнієм”. Займав він якесь місце в комуністичній верхівці міста Львова. В тюрмі ми з комуністами дискутували, нераз аж надто запально, але в загальному жили згідно, спільно виступали в обороні прав політичних в’язнів, навіть раз чи два вели спільно голодівку. Це нікому не шкодило, а їм і нам краще було сидіти разом у камерах з політичними правами, як десь серед злодіїв, розбишак і всяких злочинців. Бронштайн нераз пробував мене, та й інших, переко-

нувати, що ми обидва боремося проти Польщі і хочемо того, чи не хочемо, наша дорога спільна в одному напрямі, хочби й мали ми розійтися кільканадцять верстов пізніше. Я на те завжди відповідав, що хоч може й виглядає, що ближча ціль у нас однакова, та кінцева мета — різна і тому не може бути між нами спілки. Та й не дуже я певний, чи та ближча ціль однакова, бо ми хочемо звалити Польщу й відсунути її до етнографічних границь, а їм вистачає зміна внутрішнього теперішнього режиму на комуністичний.

Жив я тоді у Львові, як студент політичної економії та одночасно як журналіст і письменник-початківець. Часто бував на сходинах молодих письменників і поетів групи “Листопад”, з котрої пригадую обох братів Курдидиків — Анатолія і Ярослава — Ярослава Цурковського, Тарнавського та й інших. Трохи згодом сформувалася друга група журналістів і письменників, що схилилася в сторону т. зв. петрушевичівської орієнтації, цебто оглядалася на Советську Україну, симпатизувала з комуністичним ладом, але при тому намагалася триматися національного ґрунту та бути українськими патріотами. Ходив я й туди на літературні вечірки й дискусії, склалися в мене приятелі взаємини з деякими членами тієї групи, як от з Романом Сказинським та Іваном Шкварком. Сказинський навіть видав мою збірку поезій п. н. “Клекоче дзвін”. Мушу признати, що в ґрунті речі це були добрі хлопці, тільки запаморочені советофільством і стояли під сильним впливом Антона Крушельницького, який пізніше виїхав з синами до Советського Союзу і там загинув. Мені легше було приставати з ними, як іншим тодішнім націоналістам, бо ще з середнешкільних часів мав

я нахил до радикальної партії і навіть уважав себе її членом, бував на її сходинах і зборах, належав до “Лугу”, що його zorganizував д-р Роман Дашкевич на місце розв’язаних “Січей”, і вийшов звідти аж тоді, коли д-р Дашкевич віддав “Луги” під контролю польського війська.

Знаючи про “ліві” погляди групи Сказинського, пробував я обережно через деяких її членів провідуватися, чи не можна б при їхній допомозі перейти в Україну і нав’язати там зв’язки з галицькими комуністами, а черех них далі, з “компетентними чинниками”, і від них дістати те, що нам потрібно. Не повелося мені — не наблизився ні на один крок до т. зв. “міродайних кіл”.

Більше щастя мав мій товариш Б. С. Він теж сидів у тюрмі і знав кількох комуністів. Через одного з них, мені незнамого, домовився він, що з їхнього боку вишлють свого представника на розмову зо мною. Означеного вечора маю прийти до каварні “Центральної”, так званої популярно у Львові “централки” і мати в дірці від гудзика білу квітку. Навіщо така ніби конспіративна зустріч, коли в “централці” кожного вечора повно було українців, — на той час це було улюблене місце вечірніх відвідин, щоб почитати газети, заграти в шахи, або просто й обмінятися політичними сплетнями. Приходили туди журналісти, політики й усякого типу інтелігенти.

Прийшов я того вечора, вибрав бічний столик у відлюдному кутку і як же ж здивувався, коли за кілька хвилин підступив до мене мій знайомий з львівської тюрми, д-р Розенберг-Чорній.

— А, що за несподіванка! То це ви хочете з нами говорити? Прошу дуже, я до вашого розпорядження.

Без обиняків випалив я зразу, про ще мені йдеться, бо нащо завивати речі в паперці, коли й так усе мусить виявитися скоріше чи пізніше.

Чорнія це заскочило.

— Я думав — відповів він мені — що ви хотіли б говорити про якусь тактичну політичну співпрацю і тільки до того я уповноважений. Ваша справа не лежить на лінії моєї спеціальности. Я порозуміюся і сконтактую вас з іншими людьми, а як уже далі піде між вами — не моє це діло.

Казав мені Чорній бути на другий вечір у каварні “Рекляма”, при бічній вуличці від вулиці Коперника, зараз перед Марійською Площею. Це ще більше мене здивувало, бо кожному горобцеві у Львові було відомо, що “Рекляма” належить до льокалів, де сходилися жінки легкої поведінки трохи ліпшої сорти, ідуть там пиятики, нераз доходить до бійки між польськими і жидівськими студентами, завжди там є хтось з поліції і трудно вибрати більш невідповідне місце на поважні розмови та ще й у таких справах. Та й мені не дуже похочувалося показуватися на публічних місцях у товаристві комуністичних типів.

Іншого вибору не було, мусів погодитися. Заповів мені д-р Розенберг, що на розмову зо мною прийде д-р Іван Сенюта, адвокатський помічник д-ра Степана Біляка з Городка коло Львова. Адвокат д-р Степан Біляк і тоді також посол до варшавського сейму, знаний мені був як оборонець у політичних процесах, зате нічого я не чув про д-ра Івана Сенюту, не знав його і невідомо мені було про те, щоб справді був він помічником у д-ра Степана Біляка, що зараховувався до національного табору і належав до партії УНДО. Якось тяжко було повірити, щоб д-р Біляк, що часто му-

сів виїздити і лишати адвокатську канцелярію під опікою свого заступника, вибрав собі якраз комуніста.¹⁶⁴⁾

---

¹⁶⁴⁾ Бувши чинним у той час в Українській Військовій Організації, живучи у Львові та буваючи часами в тюрмі, де знайомився з комуністами, хоч і рядовими, я трохи орієнтувався в українському комуністичному середовищі, мавши там знайомих товаришів шкільної та університетської лавки, а також деякі родинні пов'язання. Але ніколи не чув я про д-ра Івана Сенюту. Провірюючи вірогідність і правдивість устних і пізніше списаних на папері інформацій розповідача, натрапив я на неабиякі труднощі, намагаючися ствердити, чи дійсно існував такий д-р Іван Сенюта, чи працював він у канцелярії д-ра Степана Віляка, чи мав зв'язки з КПЗУ і яке в ній міг займати становище, а чи може він належав тільки до советофільської Української Партії Праці.

Завдяки ввічливій допомозі д-ра Костя Паньківського дістав я інформації, що їх він роздобув від д-ра Осипа Утриска, сьогодні вже майже 90-літнього сеньйора української адвокаури, який, проте, відзначається напрочуд бистрою і ясною пам'яттю, знає багато молодших і старших своїх професійних товаришів.

На підставі тих інформацій виходить, що д-р Семен Сенюта, народжений 1894 року в Комарні, добре знаний д-рові Утрискові, як його молодший колега з Комарна. Потім стрічалися вони в Українській Галицькій Армії. За твердженням д-ра Утриска, ані молодших ані старших Сенют з іменем "Іван" не було. "Діло" з дня 13 вересня 1922 року на сторінці 6 подало вістку про промоцію на доктора прав у Празі 15 липня 1922 року **Зенона** Сенюти, та це помилка, має бути "Семена". Називали його популярно в молодості в Комарні "Семйонком".

Семен Сенюта зголосився в 1914 році до Українських Січових Стрільців, його туди не прийняли, взяли до австрійського війська, де він скінчив старшинську школу і дійшов

Стрінувся я з тим паном у назначений час у “Реклямі”, виложив йому, з якою справою приходжу, і він обіцяв мені, що pomoже роздобути потрібні для нас вибухові матеріали.

Ми розбалакалися і він наговорив мені стільки, що я не знав, чи йняти йому віри і чи взагалі можна серйозно ставитися до нього, але, думав я, хіба ж не післали б першого-ліпшого з краю, тільки когось, до кого мають довір’я. І наша розмова полягала на тому, що я тільки слухав і часом по-такував, а він говорив і говорив.

Показалося, що він знає мене з назвища, слідкував за одним з політичних процесів, де я був підсудним.

до ступня поручника. В листопаді 1918 року вернувся до Комарна, організував Комарнянську Сотню і на чолі з нею пішов на фронт під Львовом. Після війни знайшовся в Празі і скінчив там правничі студії з титулом доктора прав.

В Польщі мусів би нострифікувати свої правничі студії, щоб допустили його виконувати адвокатську професію. Був уже він тоді жонатий, мали одну дитину, не ставало грошей на коштовну нострифікацію, мусів шукати заробіткової праці. “Конципієнтом”, цебто адвокатським помічником з правом заступати процесові сторони перед судом, не мав права бути, працював як внутрішня канцелярїйна сила в адвоката Івана Коса в Комарні, а потім у д-ра Степана Біляка в Городку.

Пише д-р Осип Утриско: “Серед клопотів з утриманням родини, з нострифікацією прийшлося тому бідоласі комбїнувати заробіток з політикою, а це була дуже слизька дорога — кидатися до всіх політичних середовищ — так дійшов до “Сельроба” і потім таки до Комуністичної Партії Західньої України. Я не мав з ним контакту, але загально говорено в Комарні, що він був замішаний у якомусь комуністичному процесі. Згодом говорили, що виїхав в Україну. І тоді загинув про нього слух... (Прим. З. К.).

Радив мені не спинятися тільки на справі постачання вибухових матеріалів, увійти в ближчі зв'язки з ними, а вони можуть дуже багато допомогти. Представив себе, як начальника комуністичної організації "Червона Січ", що має свій осідок у Коломиї, її призначення головно діяти на Підгір'ю і в Карпатах. Обіцяв, що навіть дістанемо малий літак для зв'язку, щоб не мусіти в важливих справах перекрадатися через границю. І чого він мені там не наобіцяв! В душі я питаю себе, навіщо він розкривається передо мною, людиною будь-що-будь чужою, з якою перший раз у житті говорить? Чи не може перебороти вродженої чванькуватости, а чи може це така тактика, щоб заімпонувати мені, а через мене іншим моїм товаришам?

Вдавав я, що слухаю дуже уважно і що ніби це зробило на мені враження. Щодо літака, то наразі нам його непотрібно, вистане на початок екразит і домова про постійне його постачання. А далі побачимо, як поточаться події, може договоримося до чогось більшого.

Розійшлися ми з тим, що він розвідається точніше, чи і скільки мають вони екразиту в краю, а коли нема, то треба буде поїхати в Україну і я мав би домовитися з моїми товаришами, хто ще поїде, бо до того треба двох.

Переповів я зміст розмови в гурті товаришів, що з ними ми роздумували про такі справи. Пропозиція поїхати в Україну за певним і безпечним зв'язком з одного боку всміхалася нам, але з другого боку холодок ішов поза шкірою: ану ж зловлять, собачі сини, зараз за границею і запроторять там, де козам роги правлять? По нараді стало на тому, що раз сказано "А", треба казати й "Б".

Поїду я ще з одним товаришем, не будемо виступати в нічиєму імені, бо й не маємо права на те, ані повновластей від нікого.

Побачився я ще раз з д-ром Сенютою, умовилися ми, що поїдемо в найближчу п'ятницю, він теж поїде з нами. А в четвер увечері стрінув я випадково під Віденською Каварнею мого майбутнього товариша подорожі і він крутнув хвостом. Сказав, що не поїде, вистане один, хай їду я сам. Не сподобалося мені це. Не тільки якось відрадніше удвох, але й хотів я мати свідка того всього, що буде робитися та про що буде говоритися в Україні. Була вже пізня година, не міг я порозумітися з іншими товаришами, все ж таки надіявся, що мій товариш до ранку надумається і що стріну його на залізничній станції.

Д-р Сенюта вже ждав на мене і я вияснив йому, що в останній хвилині рішено, щоб їхати тільки я сам.

— Ну, що ж, — сказав він — раз ми вибралися в дорогу, то не будемо вертатися, бо скрізь по зв'язках уже повідомлено про наш приїзд. Та це недобре. Правдоподібно скінчиться на тому, що лише поговоримо і треба вам буде їхати ще раз, тоді вже напевно вдвійку.

Наперед поїхали ми до Тернополя. Мій супутник пішов кудись на свої зв'язки, а я тим часом проходжувався по місті, оглядав Тернопіль. За які дві години вернувся д-р Сенюта.

— Їдемо далі, до Гусятина. Там перейдемо Збруч і дістанемося до Кам'янця Подільського. Я поїду з вами скрізь, куди треба.

Приїхали до Гусятина десь під 8 годину ввечері. Проголоднілися за день, уже живіт гуркотів у мене, як барабан і я запропонував, чи не вступити нам до ресторану дещо перекусити.

Гусятин містечко невелике, над самою границею, кожен новий чоловік там звертає на себе увагу, могла нас затримати на вулиці поліція, зажадати наших особистих виказок і запитувати, чого ми сюди приїхали. На той випадок умовилися ми, що я приїхав, щоб побачитися з послом від УНДО, д-ром Заваликутом, який мав тут свою адвокатську канцелярію. Посольський клуб УНДО в Варшаві розбудовував свою канцелярію, я старався там про місце секретаря, деякі послы обіцяли підтримати моє прохання і тепер я хочу про те саме просити ще й посла д-ра Заваликута. Сенюта, що напевно вже не раз приїжджав сюди в усяких справах, вигадав собі якесь діло до адвоката д-ра Хичія відносно спадку своєї родички. Це для нього ще й тому зручно, що д-р Хичій мав свою канцелярію десь недалеко від Збруча. Як дуже потрібне таке забезпечення наперед, переконався я вже за кілька хвилин.

Ішли ми дорогою до річки і побачили, що на лавочці під деревом сидять два поліцаї. Бачили вони й нас, ніяк було завертати, або обминути їх бічною вуличкою. Ідемо далі, говоримо між собою, ніби й не в гадці нам вони, — а поліцаї підходять до нас.

— Добрий вечір, — вітаються.

— Добрий вечір, — відповідаємо.

— Панове звідки?

— Зо Львова.

— Що ви тут робите в Гусятині?

— Ми тільки що приїхали. Шукаємо канцелярії д-ра Хичія.

— Канцелярія он там направо. Але дозвольте ваші особисті виказки.

Показали ми документи, вони записали собі наші назвища й пішли своєю дорогою.

Прийшли ми під канцелярію д-ра Хичія — закрита, бо вже пізно. Ідемо до д-ра Заваликута, що жив трохи оподалік від міста. А щоб тобі грець! Нема його, поїхав до Варшави.

От тобі й на! Мусимо швидко полагодити наше діло, не можна мені тут лишатися на довше.

Замовили ми собі нічліг у готелику й укладали плян на завтра. Недобре! Записано наші назвища, його мешкання зголошене в поліційному “мельдунковому бюрі”, вже завтра може там бути ревізія, а квартира в нього не зовсім “чиста”. Я нічого не лякався, не був у Львові приголошений.

А тут ще д-ра Сениоту вхопили корчі в шлунку. В ресторані нічого ми такого не їли, щоб могло зашкодити на шлунок. Я випив чай і з’їв булку, а він повечеряв двома яйцями і залляв це пивом. Але йому таки справді погано, бачу, що аж в’ється з болю. В такому стані й мови нема, щоб переходити Збруч уночі, а мені ждати до завтра не можна. Виходить — треба вертатися до Львова.

Бачу, думає щось д-р Сениота, неначе вагається. Каже він:

— Нема ради, мусите їхати самі. І не лякайтеся, я вам дам “залізного листа”, вас там радо приймуть і в усьому допоможуть. Це справа проста й легка. Річку перейдете без труду, вона тут не глибока. На другому боці ждатиме вас солдат. Ви прить просто до нього і скажете йому, що приходите “від товариша Александра”. Він заведе вас на заставу, там покажете мого листа і скажете, що “хочете до Кам’янця”. А коли в Кам’янці

не полагодите діла, то скажіть, щоб відставили вас до Києва.

Завагався я, що мені робити. Ладився я в до-рогу утрьох. Один відпав відразу, а ось тепер лишаюся сам-одніський. Іти — чи вертатися?

Я тоді мав тимчасову працю в Ревізійному Союзі Українських Кооператив у Львові, як ко-ректор “Господарсько-Кооперативного Часопису”. Вчора написав туди, що захворів і кілька днів не зможу приходити до праці. Було б зле, якби я спізнився. Але може все піде гладко й удасться? Раз уже пустився в дорогу — треба кінчати. А крім того — яка ж це спокуса побачити Київ! Під час визвольної війни моя військова частина ішла в напрямі на Одесу і Києва я ніколи не бачив.

— Добре, — кажу, — піду сам. Пишіть лис-та.

Написав він короткого листа, пішов я над бе-ріг Збруча з тим листом у руці, щоб не замок у воді. Д-р Сенюта відправив мене аж до самої річ-ки.

— До побачення!

— До побачення!

Глип наліво й направо: ані собаки не видно. Чи ж так бережуть тут границю?

Збіг я в річку — вода тільки по коліна. Якась жінка на березі крикнула, мабуть жидівка.

Бачу, над берегом дошка. Іду тією дошкою. Чую голос:

— Кто ідьот?

— Свій. Від товариша Александрова.

— Вперйод!

Іду далі, швидко й зайшов. Повно солдатів, цікаво оглядають мене з усіх боків, але “від това-риша Александрова” — магічне слово.

Показують на бічну кімнату, скидаю там мокрі штани й черевики, дають мені якісь сухі.

Комендант застави, десятник, до мене говорить українською мовою, а до солдатів по-російськи. Післав їх за куркою.

Просять сідати, читають листа, звертають, кажуть, треба буде показати його ще в Кам'янці, або й у Києві, бо завтра повезуть мене до Кам'янця.

Питаються, які там у нас новини в Галичині. Як ляхи?

— Ви партійний?

— Ще ні. На дорозі до неї. Тим часом поширюємо працю.

Ото й гаразд!

Цікаві, розпитують про життя, політичні відносини. Говорю саму правду, хіба що промовчую деякі речі. Розказую про партизанку, про подвиги Мельничука й Шеремети.

— От шкода, славні хлопці!

Партизанку хотіли б ми поширити, але як тепер? От, якби війна — тоді що інше! Завдали б ляхам перцю!

Розказую теж про політичні процеси у Львові, про Українську Військову Організацію.

— Але вони не комуністи, — кажу, — це націоналісти.

— Нічого, нічого, добрі хлопці, ми вже про них чули, ляхів б'ють, за родину!

— За Україну, — поправляє другий.

Так нам збігав час на балачках, всі докидують туди своє слово, тільки десятник мовчить. Боїться.

В суботу під вечір поїхали ми візочком до Кам'янця Подільського. Трапилася коршма по дорозі, вступили, піджарили курку, запивали чаєм, ну, і без "водки" не обійшлося.

В Кам'янці заїхали до якогось будинку з червоної цегли. В середині на полицях спали військові, з обличчя більшість з них схожі на "єврейчків".

Повозкою їхав я одягнений у місцевий одяг, щоб не звертати на себе уваги. Тепер переодягаюся в свій і відпочиваю по нічній дорозі.

Ідемо парком на "Польські Хутори", стрічаємо якогось військового.

— Це ви від товариша Александрова?

— Так, — відповідаю.

— Гаразд, ми ще побачимося, я туди зайду до вас.

Прийшли ми до мешкання коменданта "гранічного участка". Це поручник НКВД, Яблонський, поляк з Варшави. Довідаюся, що був він столярем, засуджений на сім років тюрми за комуністичну агітацію, потім його виміняли за якогось польського священика з глибини Росії. Він уже володіє українською мовою, але жінка й дочка-гімназистка ще не навчилися, говорять тільки по-польському. Він теж оправдується, що слабувато ще в нього з українською мовою.

Розмова зійшла на всякі злободенні побутові справи. Каже він:

— Уявіть собі, що я, поручник поліції, муншу йти на село купувати кусник сала чи м'яса на чорному ринку, щоб прохарчувати родину. Деруть з нас шкіру дядьки!

(Ще за мало, думаю собі).

— А в Варшаві всього в нас було вдосталь, — підхоплює його дружина.

— Нашого батька виміняли за польського шпигуна, — додає гімназистка.

Подали сніданок: яєшня, кава, білий хліб. Ну, гадаю собі, не так то вже зле вам ведеться між тими дядьками-шкуродерами.

Жінки тягнуть мене за язика. Як тепер у Польщі?

Розповідаю про всякі “блага”, не перебільшую, але й не занадто нападаю на Польщу.

— Це панська держава, — оправдується батько, — а в нас тільки початки. От пождіть ще пару років — усе буде краще.

Не знаю котрий уже раз з черги прийшлося мені вияснювати, за яким ділом я приїхав.

— Хочби й хотів, не можу вам допомогти. Не належить це до мене. Поїдете до Києва і там напевно доб’єтесь свого.

До Києва маю їхати ще цього вечора.

— А з ким ви хотіли б їхати? Зо службовиком поліції, чи з військовиком?

— Якщо міг би я просити, то з військовиком, тільки щоб умів по-українському, бо я знаю тільки українську та польську мови, тяжко мені порозуміватися по-російському.

— Добре, замовлю вам такого.

Перебув я до вечора в його хаті.

Бачу, на подвір’ї повно кріликів, голуби в голубниках, у хліві похрунькує свинка. Ага! Це м’ясиво на запас, для оборони перед шкуродерними дядьками на чорному ринку.

Прийшов військовик, саме той, з ким маю їхати до Києва.

Купив він квитки, сіли ми в поїзд — для нас окремих переділ, нікого туди не впускали, могли ми вільно з собою говорити. Видно було, що мій конвоїр — свідомий українець, але очевидячки боявся розкривати свої погляди й почування перед незнайомою людиною.

Накупив він усяких газет і журналів, щоб було що читати по дорозі. Заслонившись газетою, перечитав я, що писав про мене д-р Сенюта. Лист був коротенький: просив, щоб щиро мене прийняти, дати, що потрібно, бо якщо я погоджуся на співпрацю, то напевно “не за страх, а за совість”, що я зрозумів так, що ніби з ідеї, не за гроші.

Приїхали ми до Києва, зробив він на мене сильне враження. Ішли ми пішки, щоб міг я ліпше побачити місто. Люди пристають, оглядаються за мною, по плащі пізнають, що я з-за кордону. Тут таких плащів я не бачив. А мій — благодійний собі, купив я його минулого року в жида коло театру.

Ідемо чудовим Хрещатиком, скручуємо в якусь бічну вуличку на південь, підходимо до невисокого будинку, на ньому напис МОПР.¹⁶⁵⁾

Заходимо до кімнати на першому поверсі. Обстановка — проста й сувора, майже вбога: стіл з двома дерев'яними лавками коло нього, по боках чотири ліжка з набитими соломою сінниками. На столі телефон.

Мій товариш подорожі каже мені сідати, сам іде до другої кімнати зголосити мій приїзд.

За кілька хвилин просять і мене. Розглядаюся по кімнаті — тут уже зовсім інакше. Два бюрка з темного дерева, фотелі, багряний килим на підлозі, на стіні, на українському килимі, портрети “вождів революції”.

В кімнаті дві особи, один у військовій уніформі, другий — у цивільному чорному одязі. Військовик підійшов і, подаючи руку, представився:

— Полковник Болотін, а це — мій помічник.

---

¹⁶⁵⁾ Міжнародня Організація Помочі Революціонерам.

Сказав і я своє назвище.

— Садіться, пажалуста.

Я сів.

— Вибачайте, що я не буду говорити до вас по-українському, я тільки недавно приїхав до Києва і ще не вивчив українського “язика”. Якщо не зрозумієте — мій помічник переложить.

— Добре, прошу, та я трохи знаю руский язик.

— Де ж ви його навчилися?

— Коли була російська армія в Галичині, я багато розмовляв з козаками й салдатами, а потім пробував дещо читати. (А про визвольні змагання — ані мур-мур!).

— Харашо, чого ж ви хочете?

Подаю листа й кажу, що дуже нам потреба екразиту, якого трудно дістати в Польщі. Хочете — дайте, а ні — то продайте.

— Навіщо вам екразиту?

— Хочемо його вживати на відтинку нашої боротьби з польською поліцією, точніше, щоб нищити й висаджувати в повітря польські поліційні станиці, всякі споруди.

— Ви комуніст?

— Одверто признаюся, що ні. Я представник революційно-демократичної молоді Західньої України.

— А я знаю, що ви з Української Військової Організації, вас за неї судили.

— Це інша справа. Був час, що Українська Військова Організація об'єднувала в собі всі активні протипольські бойові елементи. Належали туди члени різних партій, та й ще далі належать, навіть соціялісти. Я тут не виступаю від її імені, говорю від окремої нашої революційно-демократичної групи.

— А може ви з організації “Червона Січ”?

— Ні, — кажу, — “Червона Січ” діє в підгірських і гірських районах, а тереном нашої діяльності головно Львів і міста.

— То це щось схоже на те, як колись у нас були “воленародовці”. Ну, нічого. Хотів би вам допомогти, але не можу сам. Порадьте своїм товаришам, нехай прийдуть делегати від Української Військової Організації. Тоді ми обговоримо справу співпраці і всякої можливої допомоги.

— Так, я це можу переказати, але зрозумійте, що за нічого не можу ручити. А як же ж буде тим часом?

— Столиця України в Харкові, не в Києві, я мушу звернутися туди. Як довго ви можете тут затриматися?

— Я мусів би вертатися якнайшвидше, але який тиждень міг би ще заждати.

— Гаразд. Я зараз зв'яжуся з Харковом і як лише прийде відповідь, дам вам знати. Це буде за кілька днів.

— Добре, буду ждати.

Я вже хотів відходити, але Болотін затримав мене ще на розмову.

— Товариш Александров поручає вас, як людину певну й ідейну і я буду старатися піти вам назустріч. Дещо з вашої роботи нам сподобалося. Наприклад, десятирічний ювілей 1 листопада у Львові: багатолюдна маніфестація, масовий зудар з поліцією. Це скоріше приведе до визволення, як відокремлені акції, замах, експропріації. А як ви думаєте, чи були б ви в стані підняти повстання?

— Думаю, що так. По відповідній підготові. Народ зненавидів Польшу з усієї душі. Але одвер-

то вам скажу, що таке повстання можливе хіба тільки під національними кличами. Та дозвольте, що я теж вас про щось спитаю. А що ви тоді робили б, якби в нас піднявся нарід на повстання?

— Думаю, що найкраще було б вислати вам на поміч ваших галичан. Але, можливо, що й Червона Армія пішла б. Тоді вже була б війна. Та це тільки такі мої приватні здогади...

— Тоді дозвольте ще одне питання. Чи це правда, що ви розстрілюєте членів Української Військової Організації, які попадаються вам у руки? Я чув, що так розстріляно земляків з мого повіту, Янцюра, Костева та Бардиша. Ці хлопці були в Чехо-Словаччині, звідти поїхали до вас і тут їх постріляно. Говорять теж, що застрілено якогось Дзіковського зо Львова.

Болотін заглянув у якийсь список.

— Якщо вони виступали проти радянської влади, то авже ж, що ми мусіли б зробити з ними кінець. Щодо Дзіковського, то він був французьким шпигуном, а Бардин з Пацикова є тепер у нас прокурором.

— Вибачте, господине полковнику, якщо вже про такі речі говоримо — а воно потрібне для ясного нашого обопільного становища — чи це правда, що розстріляно генерала Юрка Тютюнника всупереч законові про амністію для колишніх “петлюрівців”?

— Це питання трохи за відважне. Яке вам діло до нього?

— Так у нас загально говорять. А може це тільки злі язика таке плещуть?

— Можу вас запевнити, що його не вбито. Заслано на Сибір під іншим назвищем.

Мовчанка.

— Ну, а як же з екразитом?

— Будьте в п'ятницю вечором у себе в готелі. Я задзвоню туди й або сам прийду до вас, або попрошу до себе. І ще одне. Чому Александров не приїхав з вами?

— Того вечора, коли я переходив через Збруч, він з'їв два яйця й запив холодним пивом, дістав корчі в шлунку і захворів.

— А чи це правдива причина?

— Не знаю. Але думаю, що так. Він дійсно виглядав на дуже хворого, а я не міг ждати, аж йому покращає.

— Тепер ви підете до готелю і будете там жити, як кооператор Соколов з Миколаєва. За готель ми заплатимо на кілька наперед, аж прийде відповідь з Харкова. Тоді будемо далі говорити. Маєте ви які гроші на прожиток?

— Так. Маю п'ять американських доларів, десять злотих польських на дорогу від границі до Львова і 70 злотих на прожиток.

— Будь ласка, дайте мені ті польські гроші.

Витягнув я злоті з портфелю, а Болотін дав мені двадцять карбованців дрібними і доручив помічникові завести мене до готелю.

— Тим часом можете оглядати музеї та історичні пам'ятки Києва.

Я сподівався, що за мною будуть слідкувати, а що хотів би ще декого відвідати, то вважав, що краще наперед про те сказати.

— Хотів би я зайти до громадянина Сосенка, шурина Александрова, з привітанням від нього.

— А, до того! Ми його знаємо. Можете зайти.

Вийшли ми на вулицю, помічник Болотіна запровадив мене до готелю Франсуа при вулиці Бульвар Тараса Шевченка. Готель гарний і чис-

тий. Служба говорить тільки російською мовою. Втягнули мене на список, як кооператора Соколова з Миколаєва.

Той же помічник Болотіна, назвища котрого я не довідався, повів мене до їдальні "Соробкоп"-у (Союзу Робітничих Кооператив), купив мені металеві жетони на обіди і пішов за своїми ділами. На обід подали ячмінну юшку, дві бараболі з кусником волового м'яса і чай з солодким бухтиком. Коштувало це один рубель і 20 копійок. Обід доволі скромний, та мені вистачав, я звик до подібних обідів у студентській харчівні у Львові при вул. Супінського ч. 21.

Пообідав я і захотілося мені піти до Софійського Собору. Розпитуючи прохожих про дорогу, якось я туди дібрався. Був якраз Зелений Понеділок, у церкві правився якийсь молебень: вся церква вщерть переповнена людьми, священники стояли в лаві по середині церкви, між ними якийсь владика. Чудово співав хор. Помолився я, постояв хвилину і вийшов, обіцяючи собі зайти туди колись у будень, коли церква порожня, щоб приглянутися фрескам і мальовилам.

Бачив я Золоті Ворота. Ніхто не звертав на мене більшої уваги, я вже не мав на собі заграничного плаща. Може й слідкував хтось за мною, а може й ні, я тим не цікавився і навіть не старався перевіряти, щоб не видалося це Болотіну підозрілим.

Волочившись так вулицями, зайшов до парку "Купецький Сад" над Дніпром. По Дніпрі плили пароходи, пронизливі їхні сирени каламутили святочний настрій. Гарно так було... Дніпро блищить до сонця, по парку ліниво проходжуються люди. Громадка цікавих при вході обступила ма-

гіка, що проковтував огонь на намочених у спирті бавовняних кулях. Потім гриз зубами якусь стару пляшку, скло тріщало і хряскотіло йому під зубами, а люди ахкали з дива.

Зайшов я до Печерської Лаври, подивляв височенну дзвіницю, потім оглядав нутро. Бачив заглибини в підземеллях, якийсь бородань пояснював прогульковцям, що тут колись були поховані братчики й попи, а де тепер їхні моці — не знати.

Другого дня зайшов з відвідинами до Сосенка. З ним я особисто не був знайомий, знав тільки, що у Львові, серед студентів Академічного Дому мав він марку гетьманця і дивувався я, що його загнало до Києва під большевиків. Щоб не шукати довго, найняв таксівку й казав себе завести на Кудрявський Провулок. Застав я його вдома. Немало здивувався він, коли я представився йому, звідки приходжу і що за поміччю д-ра Сенюти приїхав до Києва. Вдома він говорити багато не хотів, ми пішли над Дніпро, найняли човна і щойно коли виплили на річку почав він мені розказувати чуда-дива тодішнього Києва та життя в ньому. Стало мені ясно, чому він такий маломовний був у хаті. Згадав він, що НКВД пробувало завербувати його до співпраці, як донощика, якось він відкараськався від тої чести. Тепер працює як секретар Української Академії Наук і ледве може вижити зо своєї майже нужденної платні. Батько його дружини був парохом греко-католицької церкви в Києві. Одного разу зважився він виголосити проповідь про діяльність культу безсоромності — я навіть добре не розумів, що воно за така організація і на чому полягала її діяльність — його зараз же арештували, заслали на Сибір і там він загинув. Дуже був задоволений, що я наперед повідомив Болотіна про намір його відвідати.

Не міг він зрозуміти, як Сенюта, колишній старшина Української Галицької Армії, міг стати комуністом.

Вештався я по Києві, відвідав музей Тараса Шевченка, пам'ятник Володимира Великого, могилу князів Аскольда й Дири, гроби студентів, що полягли в бою під Крутами, пам'ятник Богдана Хмельницького, ще раз зайшов до Софійського Собору.

Так швидко збігали мені дні. В суботу зателефонував Болотін, щоб прийти. Він уже дістав відповідь на моє прохання. Його уряд є за тим, щоб дати нашій "групі революційно-демократичної молоді" допомогу зброєю та вибуховими матеріялами, але ставить на те свої умови. Я мусів би згодитися підняти в Польщі яких 15 людей, що хотіли б працювати розвідчиками для Советського Союзу. Не мусять це бути комуністи, навіть краще, щоб не були. Для тих людей, на мої руки, буде приходити по 15 долярів на місяць,¹⁶⁶⁾ для мене додатково долярів 300 на фонд закупу військових матеріялів. З тих грошей треба точно розраховуватися. Тоді дістанемо допомогу зброєю та вибуховими матеріялами на нашу революційну роботу в кількості пропорційній до наших спроможностей.

Що я міг відповісти цьому типові? Гидко мені було слухати, як він хоче зробити з мене звичайного розвідника-шпигуна. Але — я був у його руках і на його ласці і коли хотів вийти та з цілою шкурою, мусів дати таку відповідь, що й мене не зобов'язувала б і його вдоволяла б.

---

¹⁶⁶⁾ В той час були це немалі гроші, один доляр рівнявся тоді дев'ятьом польським злотим. З. К.

І я сказав, що, правда, такої пропозиції я не очікував, не був на неї приготований і не можу з певністю сказати та обіцяти, що нам це вдасться зробити. Але думаю, що так, бо коли добре розпочати, то не таке то вже воно тяжке й неможливе діло. Тільки в нас покищо нема досвіду і нехай він не нетерпеливиться, коли з початку йтиме воно пиняво.

Тут Болотін перебив мені, що це зовсім зрозуміле і що якби я почав його відразу запевняти, що все піде скоро і гладко, він мав би до мене менше довір'я. Як тільки знайду людей — може не відразу всіх, але принаймні частину і певних, — щоб започаткувати роботу, маю повідомити його, виславши карточку з привітаннями на адресу "Сокирка", Київ, вулиця Спартака, число 5. Тоді вони або вишлють до мене кур'єра, або dadуть мені знати, як маю вдруге приїхати до Києва по гроші та військові матеріяли. Картку маю підписати моїм київським псевдом "Соколов". А про всю справу нікому ані чичирк, навіть Александрову. Зараз сьогодні від'їду до Кам'янця Подільського і люди Яблонського переправлять мене через Збруч гумовим човном, щоб я вийшов сухим на польський беріг і не був підозрілий стрічним людям.

Перед виїздом його помічник завів мене на Хрещатик і там у якомусь підвалі сфотографували мене і взяли відтиски пальців. Нічого не змогли мої протести, заспокоювали мене, що це "тільки така мала формальність".

Нічого ані не передали для Александрова, ані не переказали йому.

За один день, тою самою дорогою через Яблонського в Кам'янці і граничну заставу напро-

ти Гусятин заїхав я на границю. Посадили мене в гумовий човен і перетягнули сухим на галицький бік. Тут я трохи що не попав у халепу, бо, не знаючи міста, зайшов під саму станицю польської поліції. Найближчим поїздом відїхав я до Львова.

Негаймо знайшов я Б. С. і розказав йому про мої пригоди, як то в імені українського радянського уряду говорили зо мною найперше поляк з Варшави у Кам'янці, а потім росіянин з Москви в Києві. Їм потрібно тільки розвідки і на те ми аж ніяк не можемо піти. А навіть, якби знайшовся якийсь легковірний, що схотів би на власну руку зайнятися тою справою, то його так обмотали б, що мусів би танцювати під їхню дудку, а потім прозрадили б полякам і позбулися б непотрібного "партнера" руками польської дефензиви.

На тім справа скінчилася, але для мене особисто потягнула вона дуже неприємні наслідки. Коли я, після повороту з Києва, знайшов мого товариша Б. С., він сказав мені, що вже більше людей у Львові знає про мою "виправу за золотим рундом". Йому, наприклад сказав про те о. Бучацький, що жив разом з ним в одній кам'яниці. Мені стало ясно, що це д-р Сенюта розпустив язика, бо обидва вони з о. Бучацьким поженилися з дочками о. Сосенка, пароха Козови коло Бережан. І як могли комуністи тримати в себе такого "конспіратора"! Та й не тільки о. Бучацький знав про те, вони обидва пустили це далі і ще ціле щастя, що не дійшло воно до польської поліції. А може й дійшло, тільки вона записала собі мовчки десь у моїх актах, щоб витягнути в догідну для себе хвилину. Зате оббилося воно об уші моїх знайомих і в зв'язку з тим мав я дуже прикрі непорозу-

міння та переживання, мусів виправдуватися і вияснювати все від початку до кінця — та це вже моя особиста справа, що сюди не належить.

Д О Д А Т О К

РІШЕННЯ РАДИ АМБАСАДОРІВ У СПРАВІ СХІДНЬОЇ ГАЛИЧИНИ

Імперія Великої Британії, Франція, Італія та Японія, що підписали разом з З'єднаними Стейтами Північної Америки, як головні союзні і заприятені великодержави, версайський трактат,

взявши до уваги, що згідно з арт. 87, уст.

З цього ж трактату до них належить означити границі Польщі, які не були подрібно означені в тім трактаті;

взявши до уваги, що польський уряд представив дня 15 лютого 1923 року Раді Амбасадорів прохання, змагаючи до того, щоб великодержави, які мають у ній своїх представників, зробили вжиток з тих прав, наданих їм названим артикулом:

зваживши, що зо свого боку литовський уряд своєю нотою з дня 18 листопада 1922 року вже заявив, що бажає собі, щоб названі великодержави зробили вжиток з тих прав;

взявши до уваги, що згідно з арт. 91 мирового договору, підписаного в Сен Жермен, Австрія зреклася в користь головних союзних і заприятенених великодержав усіх прав і титулів, які раніше належали до колишньої австро-угорської монархії і які, як лежачи по-

за границями Австрії, так як описані в арт. 27 згаданого договору, не є тепер предметом ніякого іншого признання;

з уваги на те, що Польща признала, що відносно Східньої частини Галичини етнографічні умовини роблять konieczним автономний устрій;

взявши до уваги, що трактат, заключений між головними союзними і заприятельними великодержавами та Польщею з дня 28 червня 1919 року, передбачав для всіх тих територій, що перебувають під польською зверхністю, спеціальні гарантії для меншин раси, мови й релігії;

взявши до уваги, що відносно границі з Росією Польща ввійшла безпосередньо в зносини з тією державою з метою їх означення;

що відносно границі Польщі з Литвою слід мати на увазі фактичний стан, який впливає з резолюції Ради Ліги Націй з дня 3 лютого 1923 року,

уповажнили Раду Амбасадорів вирішити цю справу.

Наслідком того Рада Амбасадорів вирішує:

визнати за Польщею всі права зверхньої влади над територіями, що лежать між зазначеними кордонами (тут слідє кордон Ризького Трактату) та іншими кордонами території Польщі, з резервою додержуватися відповідних точок сен-жерменського мирового договору щодо податків і зобов'язань, які припадають на держави, до котрих перейшла територія старої австро-угорської монархії.

Складено в Парижі, 15 березня 1923 року.

Ерік Фіпс, Романо Авецана, Раймонд Пуанкаре, М. Мацуде.

Нижче підписаний, належно уповноважений, в імені польського уряду приймає до відома вище зазначені постанови.

Париж, 15 березня 1923 року,

Моріс Замојські

ДО МОЛОДІ ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНИ!

Вставайте! Кайдани порвіте
І вражою, ляцькою кров'ю
Волю окропіте!

Західньо-Українська Національно-Револуційна Організація звертається до Тебе, українська молоде, в той важкий час і кличе до Тебе словами нашого Великого Револуціонера Тараса Шевченка: вставайте, кайдани порвіте і вражою, ляцькою кров'ю волю окропіте!

Сім літ минуло від страшного дня, коли то галицька армія перейшла Збруч, уступаючи перед ляцькими ордами, узбросними французькими танками й гарматами. Лях-звірюка спинився над Збручем, бо пощо йому пертися далше, коли можна було погуляти в безборонній країні Романа й Данила, на нашій нещасній Західній Україні “батьками орати, матер'ями волочити” — як каже наша стрілецька пісня.

Сіт літ з горою триває це страшне пекло, яке зробили ляхи з нашої землі. Тисячі — ба — десятки тисяч скатованих жертв погинуло в ляцьких тюрмах, у таборах смерти, в поліційних арештах. Тисячі українських селян, інтелігентів, робіт-

ників і молоді мучиться ще й досі в ляцьких ка-
заматах.

А що діється на так званій волі? Що творить-
ся по селах, по містах і містечках Західньої Ук-
раїни? Де ділися ті здорові, веселі парубки й дів-
чата, бадьоре студентство, міщанство та здорове
робітництво, де ті вишневі садочки і повні обори,
чистенькі хати, обсіяні поля, набиті читальні, за-
маєні січові майдани? А де та українська молодь,
що скрізь по селах і містечках робила муравлину
освідомлюючу роботу серед трудових народніх
мас? Нема її, щезла мов камфора! Заголюкана,
збентежена, розбита, незорганізована... Що з То-
бою, українська молоде, цвіте народу, одинока
наша надіє? Чому з рядів Твоїх не повстали ще
месники за ляцькі знущання й катування, за по-
жари й руйну? Чи замість крові вода пливе в
твоїх жилах? Чи замість серця, каменюка вирос-
ла в Твоїх грудях? Гей, схаменіться, опам'ятай-
теся! Заверніть з блудної дороги! Доволі ходи-
ти з заложеними руками, або смирененько приучу-
ватися служби в ляхів! Ставайте при національ-
ній революції! Це одиноке Ваше завдання, оди-
нока Ваша ціль життя! Доки ляцьке насильство
не буде зломане, доки західньо-українські землі
не проженуть ляцького наїздника, українська мо-
лодь не має права про що інше думати, не має
права годитися з судьбою, ладнатися до якоїсь
там нібито "реальної роботи"! Це прямо без-
глуздя, а що гірше — злочинне самодурство,
негідне нащадків славного українського наро-
ду, який колись був осередком культури Схід-
ньої Європи і тепер ще має всі дані бути
одним з перших між культурними народами світу.
Але культура без волі, це абсурд і неможливість,

так само, як неможливістю є жити порядному чоловікові з розбишакою в одній хаті. Читали Ви бодай побіжно світову історію, то знаєте, що ані один поневолений нарід не може розвинути власної національної культури, доки не зорганізує своєї власної держави. Начало національної революції, це активний почин до державного будівництва. Національна революція, це угольний камінь національної культури. Тільки рішуча, непримирима боротьба з ворогом на кожнім кроці, на кожнім місці і в кожній хвилі — ось це головне завдання української молоді. Бо українська молодь не має іншої можливості й іншого виходу, бо знеможені батьки, зневажені матери і сестри чекають, чи повстане месник з їх кости і крови.

Тому негайно братися до революційного діла! Ціла Західня Україна мусить заройтися тисячами підпольних революційних гуртків, які негайно мусять взятися до діла, бо ворог не спить, він з кожним днем закріплюється, використовуючи оспалість і байдужість нашої молоді. Ляхи вкрадаються, мов вовки в отару овець, перетягають на свою сторону сотки слабодухів, формують з нашої молоді яничарські кадри. Так не сміє далі бути!

Українська молодь мусить вимести сміття зо своїх хат і створити один, національний фронт проти ляцького грабіжника.

Сільське парубоцтво, міщанська і робітничка молодь та студентство має станути одною лавою.

Вся Західньо-Українська молодь нехай стає в національно-революційні бойові ряди. Сірак чи полотнянка, сукмана або робітничка чи студентська блюза, це другорядна справа, а головна — Велика, об'єднуюча, Свята Ідея, це визволення Західньо-Українських Земель з-під ляцької неволі шля-

хом активної, безпощадної, революційної боротьби аж до перемоги.

У Львові, в грудні 1926
З рук до рук!

З УНРО
З хати до хати!

Браття селяни!

На розвалинах Австрії построїлися були восени 1918 року нові національні держави, між ними і наша Західньо-Українська Народня Республіка.

Український нарід австро-мадярської займанщини, так як і другі народи, скинув теж ярмо Габзбургів і створив своїми власними силами свою самостійну селянсько-трудоу державу.

Але не довго судилося нам вдержати на своїй рідній землі свій український державний лад. Румунські цигани захопили Буковину, Чехи взяли наше Закарпаття ніби в депозит, а поляки за допомогою Франції кинулися, як череда скажених вовків на Східню Галичину, Волинь і Холмщину, палили села й містечка, вирізували в пень безпомічних інвалідів-старців, насилували жінок, катували дітей, одним словом — заводили Польщу на нашій землі.

Наше військо, окружене з усіх боків, без знаряддя і стріливи мусіло податися за Збруч, хоч по-геройськи, голодне й босе боролось останками своїх сил проти великої переваги ляцького озвірілого наїздника.

Вже восьмий рік добігає, як наша Західня Україна карається під ляцькими лабетамі. Вісім мільйонів українського народу мучиться в польській державі-тюрмі. Грабежі, насильства, катування, тюрми, тортури, безсовісний визиск, безробіття й безнастання голодівка — оце благодаті, які принесли ляхи нашій нещасній країні.

Яким же ж правом це сталося?

Правом грабежі, грабунку, кровопролиття, правом найогиднішої зради й насильства.

Польща захопила західньо-українські землі не тому, що там жив колись польський нарід, бо від коли світ стоїть, ніяких ляхів там з роду-віку не було, але просто тому, щоб загарбати багату й урожайну землю, а наше вільне селянство ограбити зо свобод. Робила це стара шляхетська Польща в давніх віках, робить теж саме, а навіть далеко гірше, нова, нібито демократична Польща, насаджуючи на нашій землі сотки тисяч своїх мазурів-кольоністів, осадників і всякого іншого дрантя, яке живе собі весело й вигідно нашим коштом і кривавою працею нашого народу.

Що зробили ляхи з наших сіл і міст за тих вісім літ свого злочинного панування?

Знищили наше громадське самоврядування, поруйнували наші школи і церкви та прочі культурні надбання, обдерли наш бідний нарід до послідної сорочки, заперли йому світ на всі боки, щоб не міг навіть деінде пошукати заробітку, забирають нашу землю, насаджують своїх кольоністів, напихають свого війська і поліції скрізь по наших селах, які до решти обдирають і грабують наш нарід. Наші землі стали основою багатства польської держави і пристановищем для соток тисяч польських дармоїдів, а наш нарід мусить тяжко гарувати, не маючи навіть тої марної надії, що його праця принесе йому бодай стільки, щоб не згинуги марно з голоду.

Чому ж таке діється? Чому так важко живеться нашому народові під Польщею?

Чому наше колись заможне і працювате селянство щоразто більш нидіє і терпить нечувану нужду, з якої нема вже людського виходу?

Відповідь проста! Польща руйнує наше селянство економічно, обезправлює політично й обдурмане культурно, бо її ходить про те, щоб наше селянство, ця основа нашого народу, взагалі зникла й поволі вимерла так, щоб опісля був простір для польської колонізації. Те саме було за козацьких часів, хіба з тою різницею, що тоді ще були вільні простори, куди не досягала хижацька рука ляха-гнобителя, а іменно там, де розвинулося українське козацтво і Запорізька Січ. Тепер тої можливості нема. Зате є інша можливість, а іменно **польському ладові протиставити український лад!** Український лад полягає іменно в тому, щоб вибороти для українського народу повну свободу, але не під чужим покривалом, лише **в своїй власній вільній українській державі**, в такій державі, в якій українське селянство, як найчисленніша і найпродуктивніша верства мала б усі права, та щоб наше українське хлопське право було наверху, а ляхське хижацьке на споді. Ось до чого наше селянство повинно всіми силами стреміти.

Одинокий шлях, який веде певно до заведення українського ладу, називається **національною революцією**, цебто українським всенароднім повстанням проти Польщі.

Всі інші шляхи не доведуть не то до знищення польського ладу, але навіть і не припинять його поважно. Тому крайно шкідливою і навіть злочинною є політика тих партій, які стараються відвернути увагу нашого селянства від страшної грози польської навали і нищення наших давніших надбавь, а рівночасно представляють прямівання Радянської України до закріплення українського

державництва в такім світлі, немов там за Збручем не то що нічого не змінилося, але навіть погіршилося.

Наші брати за Збручем відібрали поміщикам землю, мають своє громадське й повітове самоврядування, мають своє українське національне шкільництво, мають отверті двері до найвищих урядів своєї Української Радянської Республіки. Тільки від степені їх свідомости й енергічності залежить, коли вони будуть на всіх ділянках національного життя самостійно правитися без нічної опіки чи контролі. Вже тепер бачимо, що під натиском українського села українізуються там всі уряди по містах та й самі міста стають щоразто більш українськими.

Українське селянство під польською кормигою мусить брати собі примір з революційного запалу наших наддніпрянських братів.

Правда, велика боротьба чекає Вас, Браття селяни, щоб перевести діло національної революції, бо сили ворога великі, а Ваші засоби покищо малі, а що найболючіше дається Вам взнаки, це рабський дух покори й байдужности, який впоюють у Вас деякі політиканти, які вдоволяються смердючими охлапами, що їм лях від часу до часу кине зо свого стола, кажуть Вам терпіти, погодитися з судьбою і залишити мрії про всяку відпорну акцію, щоб положити кінець Вашому лихові.

Так не сміє дальше бути. Ви плюньте ввічі тим, що Вам таке радять, а самі готуйтеся до революційної боротьби, бо настав уже слухний час, бо інакше пропадете і ледве чи Ваші діти зможуть відобрати те, що Ви, батьки, тепер занедбали.

Не вірте також запевненням різних б'уцімто хлопських приятелів, які намовляють Вас до організування т. зв. спільних хлопських партій, бо, мовляв, однакові потреби, скарги чи клопоти має як польський, так і український хлопець, який живе на одній спільній землі. Вони свідомо оббріхують Вас та ошукують, бо це не спільна, але **Ваша** земля, на яку напхалося стільки польських зайців, що нашим селянам тепер ні в кут ні в двері. Ті хлопські партії краще зробили б, якби організували своїх мазурів у корінній Польщі; але ж вони лізуть, як та сарана, на наші землі, підшиваються нібито за хлопських приятелів, а на ділі вони тільки помагають польському урядові ще гірше закріпощувати наше селянство.

Браття селяни! Не вірте нікому та не надійтеся від нікого ні ласки, ні помочі, бо це вже такий споконвічний закон природи, що тільки силою здобувається те, що кому до життя потрібне.

Хто не розуміє, або не хоче розуміти того закону природи, той мусить згинати в боротьбі за існування та зробити місце другому.

Ба — спитаєте — а звідки то взяти війська та зброї на таку революцію? Чей же з голими руками, або хочби і з ціпами та сокирами годі ставати проти озброєних у гармати й кулемети польських жовнірів.

Ваша правда! Всяку роботу треба як слід підготувати, теж саме і з революційною боротьбою; на те треба відповідної організації й інших доцільних засобів.

Тим займається якраз Західньо-Українська Національно-Революційна Організація, коротко названа ЗУНРО, і вона підготовляє оцю бойову сто-

рону національної революції, яка певно принесе Вам, Браття селяни, визволення з ляхської неволі, дасть Вам землю і повну державну свободу.

Але ця організація домагається від Вас теж сповнення важкого обов'язку підпирати цю боротьбу всіми силами і засобами. Перш усього треба викресати в своїм серці почуття національної свідомости і гордості, ненависти до ляха-гнобителя і бажання відплати, мести.

Ляцьким розбишкам треба дати відчутти на кожнім кроці, що вони не сміють попасати на нашій землі, що вся їх кольонізаторська праця піде на марне, треба так робити, щоб ті зайти самі відчули, що наша українська земля горить їм під ногами. Заки спалахне пожар всенароднього повстання, треба, щоб наші селяни самочинно організували підпольні революційні гуртки, щоб викоринити до нащадку п'ятно рабства і байдужної покірливости, і не домагатися від ляхів справедливости чи права, але брати силою те, що нам треба. Бойкот польської влади, саботаж усіх засобів польської управи, спільний терор супроти всіх поляків і їхніх прислужників, які живуть на нашій землі — оце загальні вказівки, як підготовляти революційну боротьбу.

Так боролися роками, десятиліттями, ба, і століттями другі народи, числом слабші та й навіть бідніші від нас. Такі серби, або болгары, македонці чи чорногорці, які завзято боролися проти турецького гнобителя, або ірляндці, що вибороли собі свободу від Англії, це найкращий примір і заохота для наших селян.

Чи не краще піти слідом тих мужицьких революціонерів, чим опустивши руки терпіти знущання й катування та й благодати Господа, щоб

вкоротив ті терпіння? Така молитва осоружна Господові. Він дав Вам здоровий розум і сильні п'ястuki не на те, щоб Ви були рабами, але па-нами на своїй рідній, багатій, українській землі.

Віддасте своїх синів до польської армії, то скажіть їм і накажіть, що вони йдуть туди не для служби польській державі, але на те, щоб навчитися добре стріляти, щоб на поклик Захід-ньо-Української Національно-Революційної Органі-зації, як прийде слухний час пімсти їй відплати, ставали в кадри українського національно-револю-ційного війська і помагали проганяти ляхів-заво-лок з нашої землі.

Самі ж організуйтеся в підпольні революційні гуртки, освідомлюйтеся взаємно, сформуїте від-порний фронт проти всіх ляхів, чи то панів-помі-щиків, чи їх економів, чи то польських ксьондзів або вчителів, чи врешті польських галапасів-уряд-ників, ексекуторів і поліцаїв, бо всі вони Ваші вороги, яким не можна потуряти, бо всі вони закріпляють Польщу на нашій землі.

Борітеся — поборете, за Вас сила, за Вас воля і правда святая!

Хай живе українська національна революція!

Хай живе самостійна українська держава!

Проч з ляхами з української землі!

Львів, літом 1927

**Західньо-Українська
Національно-Революційна Організація**

ЧИ ГРОМАДСЬКІ ВИБОРИ В 1927 РОЦІ В ГАЛИЧИНІ БУЛИ ПІД ЗНАКОМ УГОДИ УНДО З “ПОЛЯКАМИ”?

На це питання дає орган ЗУНРО “Український Революціонер” в 1927 році відповідь позитивну. На мій погляд, це було тенденційне твердження в інтересах пропаганди проти всіх, хто тоді в очах кіл довкола президента Петрушевича був в опозиції до його тодішньої політики.

В тому часі я був секретарем Секретаріату УСРП у Львові і редактором її органу “Громадський Голос”. В тому році й пізніше аж до часу “пацифікації” в 1930 році УСРП в ніякій політичній акції не співпрацювала з УНДО. Навіть у виборах загальних до сейму й сенату польської республіки в 1928 році УСРП не співпрацювала з УНДО і не творила з ним виборчого блоку, а йшла самостійно й обрала своїх власних послів і senatorів. Після нашого виборчого протесту проти шахрайств у виборчих комісіях на Волині, УСРП виграла скаргу до Найвищого Суду в Варшаві, бо доказала, що урядова ліста “одинки”¹⁶⁷) проголосила помилково більше голосів для “одинки”, як було голосуючих. Тоді відбулися нові вибори на всій Волині до сенату, а в одній окрузі і до сейму, і УСРП дістала тоді на Волині більше

---

¹⁶⁷) Ліста (виборчий список) прихильників Пілсудського мала порядкове число “один” у тих виборах, від того цей табір пізніше називали “одинкою”.

голосів, як УНДО. УСРП мала 12 послів і 3 сенаторів.

Отож, не могли радикали йти в 1927 році разом з УНДО до виборів по містах в якихсь “комітетах єдності”. Це явна тенденційна замітка редактора згаданого органу ЗУНРО, тим більше, що він не може подати ніякого конкретного факту такої “єдності”.

На мій погляд ця замітка органу ЗУНРО є також тенденційна щодо самого УНДО. Цей орган наводить фактично лише один випадок у Золочеві, наводячи імена ундівців. В інших містах він того не робить просто тому, що він не мав для того ніякого фактичного матеріалу і своє твердження ставив голословно для пропаганди. Правда, цей підпільний орган наводить уривок відозви д-ра Олесницького й д-ра Ваня разом з “жидівським і польським комітетом” в ім'я інтересів міста Золочева. Сам текст не говорить нічого про те, хто були ці “жиди” і ці “поляки” і з якими вони йшли ундівцями до виборів.

Оцінити цілу справу справедливо можна лише на основі лізнання тодішніх відносин у Польщі. В 1926 році, в травні, стався державний збройний переворот Пілсудского проти існуючої коаліції “людовців” Вітоса з ендецією Дмовського-Грабского. В наслідок того ці дві партії, які разом мали більшість у тодішнім сеймі, були в острій опозиції проти переворотового уряду Пілсудского. В опозиції були теж польські соціалісти більшости (офіційна ППС). Тим то в громадських виборах у 1927 році цілком певно ундівці не могли йти

з польською урядовою партією ББВР¹⁶⁸) і з іншими польськими угрупованнями з опозиції польської, бо польська більшість не йшла б разом з бебеками. Ще й друга причина була для того, що не могло бути гасла “єдності поляків з другими націями” при виборах тому, що до моменту виборів у громадах сільських і міських не було виборних органів, а **рядила система урядових комісарів**. “Геть комісарів” було гаслом тих виборів. Це практично означало боротьбу проти польського уряду в громадах. Таке гасло виставляли всі, що були в опозиції до уряду Пілсудського та його комісарів по містах і селах. В льокальних відносинах таких, як Золочів, де українці не мали шанси своїми власними голосами обрати своїх кандидатів до ради, могли ввійти в бльок з іншими опозиційними групами в місті з-поміж поляків і жидів. Формально це не була угода з “поляками”, бо власне ці “поляки” не мали влади в державі і в місті. Ліста була зложена напевно на **особистій базі** з різних національностей проти влади комісарщини в данім місті.

Якщо йдеться про радикалів, то вони ніколи й ніде з польською соціалістичною партією не кооперували при ніяких виборах і в ніяких акціях. Це тому, що польські соціалісти з ППС не бажали виразно визнати для українців права відділити Західню Україну від Польщі.

З ППС не співпрацювала УСРП також у Соціалістичному Інтернаціоналі. Польські соціалісти, якби були могли, то не допүтили б радикалів

---

¹⁶⁸) ББВР — по-польському: Безпартійни Бльок Вспул-праци з Ржондем, в скорочені: ВВ — Безпартійни Бльок — бебеки.

до цього важливого тоді інтернаціонального політичного центру. Проте, заходи радикалів встигли вплинути на чехів, яких знав я з перебування в Празі і в часі студій, на всіх провідних соціалістичних послів і сенаторів, а через них здобули радикали вплив на французів і британців так, що УСРП дістала в Інтернаціоналі не лише шість голосів на пленумі, так як ППС, але також одне місце в Екзекутиві, де познайомилися особисто з рішальними державними діячами того часу: бельгійський міністр Вандервельде, пізніший прем'єр Блом, міністри Гендерсон та Етлі і т. п. Свою міжнародню політику УСРП провадила в той спосіб, що всупереч впливам ППС здобувала голоси для схвалення потрібних Україні резолюцій.

Зате в краю УСРП співпрацювала тісно з жидівськими робітничо-соціалістичними партіями "Бунд" і "Поалей-Ціон". Ці жидівські партії при виборах у містах не йшли з буржуазними сіоністами Райха, тільки виступали самостійно і разом з українцями там, де це було можливе.

УНДО від самого оснування в 1925 році аж до процесу Спілки Визволення України в Харкові заступало "радянське" політику. Тим то тоді в УНДО не було настроїв для угоди з Польщею. І не могло бути "єдиного фронту" при виборах з поляками по містах. Бо коли єдність, то проти кого? Ясно, що це мусіла бути льокальна єдність власне проти польської урядової комісарщини.

Скрентон, дня 2 лютого 1974¹⁶⁹⁾

Матвій Стахів

---

¹⁶⁹⁾ Лист до автора.

Джерела

- “Український Революціонер”, орган Західньо-Української Національно-Революційної Організації, комплект від 1926 до 1929 року.
- “Діло”, щоденник у Львові, окремі числа з 1928 року.
- “Новий Час”, часопис у Львові, окремі числа з 1928 року.
- “Розбудова Нації”, річник I, Прага, червень 1928.
- “Сурма”, орган Української Військової Організації, квітень 1928.
- “Браття селяни!” — відозва ЗУНРО з літа 1927 року.
- “До молоді Західньої України” — відозва ЗУНРО з грудня 1926 року.
- Бажанський Михайло: Початки УВО на Покутті, (стаття в збірнику “Євген Коновалець та його доба”.
- “Євген Коновалець”, збірник, видання Першої Української Друкарні у Франції, Париж 1938.
- Мартинець Володимир: Українське підпілля, частина I — “Від УВО до ОУН”, На чужині 1949.
- Стахів Матвій: Хто винен? (з історії комуністичного руху та його помічників, Львів 1936, накладом “Громадського Голосу”.
- ‘Torzecki Ryszard; Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy, (1933-1945), Książka i Wiedza, Warszawa 1972.
- Розповіді та інформації таких осіб (в позбучному порядку)
- Д-р Бойчук Осип, Детройт
- Геник-Березовський Роман, Торонто
- Делегат “Революційно-демократичної молоді Західньої України (назвище не виявлене, оригінал в архіві).
- Д-р Марітчак Олександр, Детройт.
- Н. Н.,учень української гімназії в Станиславові в 1926-1928 роках.
- Н. Н., студент агрономії в Кенігсбергу в 1942-1943 роках.
- Д-р Паньківський Кость, Нью-Йорк.
- Інж. Селешко Михайло, Торонто.
- Д-р Матвій Стахів, Скрентон, Па.
- Д-р Осип Утриско, ЗСА.
- Д-р Яворський Олекса, Торонто.
- За їхню допомогу щире їм спасибі від автора.

ПОКАЗНИК ІМЕН

- Авецана Романо, амбасадор Італії 275
Ангельські Казімерж, д-р, суддя 178, 192, 204, 212, 268
Александров, псевдо (д-р Семен Сенюта) 245, 259, 260, 262, 266, 272
Антонєвіч, суддя 178
Арсенич Микола, гімназійний учень 159, 161
Атаманчук Василь, член УВО 58, 91, 99, 103, 107, 108, 109, 117
Бадівський Іван, політичний в'язень 58
Бажанський Михайло, гімназійний учень 144, 162, 163, 164, 167, 171, 173, 174, 175, 180, 181, 182, 187, 193, 194, 202, 204, 205, 206, 207
Баківич Петро, сотник, член Крайової Команди УВО 57
Балицький Ярослав, гімназійний учень 173, 175, 181, 190, 193, 194, 198, 205, 206, 207
Бандера Степан, член ОУН 159, 241
Бандрівський, діяч з табору д-ра Петрушевича 14, 233
Барвінський Олександр, діяч христ.-сусп. партії 6
Бардиш, член УВО 267
Басараб Ольга, членка УВО 33, 34, 62, 239, 245, 246, 247, 249
Бачинський Володимир, д-р, адвокат, діяч УНДО 71, 72
Бачинський Лев, д-р, адвокат 175
Бачинський Сильвестер, гімназійний учень 159, 162, 172, 176, 183, 184, 185, 188, 189, 192, 193, 195, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 207
Безручко Марко, генерал 87
Бережанський І., псевдо члена ЗУНР 86
Березовський-Геник Роман — гл. Геник-Березовський Роман
Берлад Володимир, гімназійний учень 159, 162, 172, 176, 183, 184, 188, 189, 190, 195, 202, 203, 207
Берлад М., брат Володимира 213
Бистшановські Ян, присяжний суддя 178
Білоус Іван, видавець у Коломиї 54
Біляк Степан, д-р, адвокат і посол до сейму 253, 254, 255
Влюм Леон, французький соціалістичний прем'єр 289
Богун, псевдо члена ЗУНР 28
Боднарук Юліян, гімназійний учень 173

Войчук Осип Е., д-р 152
Волотін, полковник НКВД 246, 264, 266, 267, 268, 270, 271,
272
Боляк, псевдо члена ЗУНР 114
Борисевич Андрій, студент 59
Борковські-Дунін, гл. — Дунін-Борковські
Борови, ксьондз, директор гімназії в Снятині 190, 191
Бронштайн, комсомолец 250
Брук Степан, псевдо члена ЗУНР 36
Будзиновський Вячеслав 6
Букшований, отаман УСС, комуніст 158
Бучацький, о., священник у Львові 273
Вандервельде, бельгійський міністер 289
Ваньо Теодор, д-р, адвокат, діяч УНДО 73, 74, 287
Варвак, псевдо члена ЗУНР 55
Вербицька Ірина, політичний в'язень 57, 58
Вербицький Іван, політичний в'язень 58, 91, 99, 103, 107,
108, 109, 117
Вербицький Михайло, політичний в'язень 57
Вербицькі, брати, члени УВО 57
Витвицький Іван, член УВО
Вівчар Юрко, псевдо члена ЗУНР 53
Вітос Вінценти, польський прем'єр 287
Вовчун, псевдо члена ЗУНР 55
Войцховські Станіслав, президент Польщі 106, 107, 249
Волощак Дмитро, член УВО 236
Волощак Роман, член УВО, потім ЗУНР 230, 231, 232, 233,
234, 235, 236
Ганкевич Іван, д-р, адвокат 175
Ганкевич Лев, д-р, адвокат 178, 179, 204, 214, 215, 216, 218,
219, 225
Гендерсон, англійський політик 289
Говникович Альфред, д-р, адвокат, діяч УНДО 71, 78
Головінський Юліян, сотник, Крайовий Комендант УВО 58,
59, 91, 103, 104, 105, 220
Гольмс, полковник 89
Горбань — (Довгань?), большевицький консул у Берліні
233
Горбовий Володимир, д-р, націоналістичний діяч 233

Городецький, псевдо члена ЗУНРО 86, 88
Грибівський — гл. Сеник-Грибівський Омелян
Гук Михайло, поліцейний донощик 59, 163
Гай Константи, присяжний суддя 178
Генгало Павло, член УВО 57
Геник-Березовський Роман гімназійний учень 144, 162, 172,
176, 180, 182, 185, 188, 189, 192, 193, 195, 198, 199, 201,
205, 206, 207
Гижа Іван, д-р, націоналістичний діяч 57
Горюк Іван, гімназійний учень 159, 162, 172, 176, 178, 179,
183, 184, 185, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 199, 201, 202,
203, 205, 206, 207, 212, 213
Грабські Станіслав, проф., д-р, ендецький діяч 287
Греньків Маріян, гімназійний випускник 173
Гронський Йосип, студент 59
Гудфрей, сотник 89
Гурни Францішек, присяжний суддя 178
Гурські Маріян, присяжний суддя 178
Данилович Северин, д-р, адвокат, радикальний діяч 70, 168
Дашкевич Роман, д-р, голова організації “Луг” 252
Демостен, старогрецький бесідник 222
Дерень Ян, комісар поліції 189
Держко, псевдо члена ЗУНРО 23
Дзіковський, член УВО 267
Дзуль Василь, студент 57
Дильські Казімерж, поліцейний агент 190
Дідух Тимко, гімназійний учень 173, 176, 178, 179, 182, 193,
195, 204, 212, 213
Дмовські Роман, ідеолог польської ендеції 287
Довгань — (Горбань?), большевицький консул у Берліні
233
Драгоманів Михайло, професор 184
Дринькало Василь, студент 233
Думін Осип, сотник, діяч УВО, потім ЗУНРО 14, 21, 230,
231, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244
Дунін-Борковські, львівський вєсвода 78
Екерт Генрик, поліцейний агент 187
Етлі, майор, англійський політик 289
Журавські Юзеф, присяжний суддя 178

Заваликут Іван, д-р, адвокат і посол 258, 259
Зайлер, д-р, адвокат 213
Заклинські, брати, колишні усууси 249
Залевські Владислав, присяжний суддя 178
Залуцький, псевдо члена ЗУНРО 84
Замойські Моріс, міністер 276
Запеклий Іван, псевдо члена ЗУНРО 29, 30
Запеклий Микола, псевдо члена ЗУНРО 42
Затонський Володимир, більшовик 141
Західний, псевдо члена ЗУНРО 23
Західний Михайло, д-р, адвокат 178, 179, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 216
Зайонц Ян, поліцист 188
Згуральські, суддя 178, 181, 187
Зелінські Роман, присяжний суддя 178
Зубенко Іван, професор, письменник 55
Гльків, о., військовий капелян, угодовий діяч і посол 70, 168
Кайдан Міхал, комісар поліції у Львові 34
Каїн Тадеуш, присяжний суддя 178
Кандиба Олег, д-р, псевдо: Ольчич 15
Каштанюк, псевдо члена ЗУНРО 23
Кичій Остап, гімназійний учень 173
Книш Зиновій 12, 111, 151
Ковалисько Микола, політичний в'язень 57
Козланюк Петро, комуніст 57, 58
Козловські, польський прем'єр 233
Колянковський Михайло, свідок 191
Коновалець Євген, полк., Начальний Комендант УВО 10, 11,
12, 14, 15, 20, 21, 33, 57, 64, 87, 91, 94, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 103, 146, 162, 163, 167, 233, 235, 239, 240
Королюкова 57
Кос Іван, д-р, адвокат 255
Косак Іван, сотник 15
Косий, псевдо члена ЗУНРО 55
Костів, член УВО 267
Крезуб Антін — псевдо сотн. Осипа Думіна, 22, 236
Крестінський, більшовицький амбасадор у Берліні 18, 20, 233
Кроковські Роман, присяжний суддя 178
Крупа й Луцейко, члени УВО 62

Крушельницький Антін, письменник-советофіл 251
Кузьма Осип, видавець у Коломиї 54, 55
Кулич В., псевдо члена ЗУНРО 62
Куницький Леонтій, о., прелат і посол 6, 64, 72, 86
Курдидик Анатоль, журналіст 251
Курдидик Ярослав, журналіст 251
Кучабський Василь, д-р, колишній член УВО 96
Лаврук Іван, селянський діяч 168
Левицький Володимир, скарбовий урядовець 190
Левицький Дмитро, д-р, адвокат, посол, голова УНДО 64,
79, 86, 87, 88, 89, 145
Левицький Кость, д-р, адвокат, прем'єр ЗУНР 79
Левицький Макс, д-р, адвокат 178, 179, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 216
Лескі Францішек, присяжний суддя 178
Лівицький Андрій, уенерівський діяч 45, 59, 60, 64, 86, 88,
130
Лукомські, інспектор поліції 34
Луцейко і Крупа, члени УВО 62
Луцький Остап, кооператор, посол і сенатор 78
Любович Ярослав, член УВО 112, 114
Ляшка Людвік, свідок 191
Мазепа Іван, гетьман 182
Мануїльський, большевик 141
Марітчак Олександр, д-р, адвокат, діяч УНДО 75
Маркевич Степан, студент 173
Мартинець Володимир, інж., редактор "Сурми" 14, 15, 100,
235
Маруняк Володимир, гімназійний учень 159
Матвіяс Софрон, директор семінарії 232
Матковська Стефанія, учениця семінарії 173
Махно Нестор, анархіст 144, 148
Мацілінський Кость, гімназійний учень 173, 175, 193, 195,
198, 207
Мацуде М., амбасадор Японії 275
Мельник Андрій, полковник, Заступник Начального Комен-
данта УВО, Голова ПУН 10, 33, 103
Мельничук і Шеремета, партизани УВО 62, 261
Мигаль Роман, гімназійний учень 159

Михайлів С., псевдо члена ЗУНР 62, 66, 67
Мицик Роман, член УВО 112, 114
Мінів Роман, член УВО 232, 233
Мостович Прокіп, директор гімназії 162, 191
Мудрий Василь, редактор "Діла.... 212
Мусяловіч, реставратор 79
Назарук Осип, д-р, адвокат, редактор "Нової Зорі" 12, 145,
223
Найман, жидівський політик у Львові 79
Насальський Юліян, професор, видавець 54
Николишин Дмитро, професор, письменник і видавець 54
Новодворський Іван, д-р, адвокат 175
Одинський Євген, гімназійний учень 173, 176, 182, 195, 198,
207
Окіс, член УВО 232
Олесницький Ярослав, д-р, адвокат, діяч УНДО 73, 287
Ольшанський Теофіль, член УВО 106, 107
Ольжич, псевдо д-ра Олега Кандиби 15
Оперук, засуджений за ЗУНР 168
Ординець Володимир, член УВО 163, 164
Оренштайн Яків, видавець у Коломиї 54
Осипович, псевдо члена ЗУНР 62
Отмарштейн Юрій, полковник, член УВО 11
Ояк, прокурор 171, 179, 193, 206
Павлишин 62
Паліїв Дмитро, редактор "Нового Часу" і посол 78, 145, 208,
209, 211, 221, 222, 223, 224, 225
Панейко Василь, д-р, діяч ЗУНР 71, 145
Паньківський Богдан, політичний в'язень 57
Паньківський Кость, д-р, адвокат 254
Паславський Іван, член УВО 113
Петлюра Симон, Головний Отаман 7, 11, 33, 45, 60, 61, 64,
83, 84, 86, 126, 135
Петрик, діяч "Просвіти" 96
Петрушевич Євген, д-р, президент ЗУНР 5, 6, 7, 12, 13, 14,
15, 18, 20, 21, 22, 45, 94, 123, 214, 215, 230, 231, 232,
233, 236, 243, 286
Пік Євген, гімназійний учень 173, 175, 181, 190, 193, 194,
198, 205, 207

Пілсудські Юзеф, маршал Польщі 17, 29, 85, 87, 91, 95, 96,
114, 130, 132, 142, 150, 219, 286, 287, 288
Піпчинська Володимира, членка УВО 113, 236
Плахтина Іван, член УВО 163, 164
Побігуций, гімназійний учень 173
Польний Остап, гімназійний учень 173
Попюк, засуджений за ЗУНР 168
Постишев, більшовик 141
Пуанкаре Раймонд, амбасадор Франції 275
Радук Ізидор, поліцист 189
Райнлендер, директор поліції у Львові 97, 223
Райх, сіоністичний діяч 289
Раковський Християн, більшовик 6, 139, 141
Риков, більшовик 143
Розенберг Альфред, ідеолог гітлерівської партії 230
Розенберг, д-р, псевдо Чорний, член КПЗУ 245, 250, 252, 253
Романчик Кароль, комісар поліції 186
Рос Гринько, партизан 62
Рудницький Михайло, д-р, літературний редактор "Діла"
78, 79
Рудницький Степан, проф, д-р 8
Сайкевич Петро, студент і націоналістичний діяч 231
Салій, о., священик 173
Сальський, генерал 87, 113
Світуха, студент з УРСР 234
Селезінка Ярослав, д-р, діяч ЗУНР 13
Селешко Михайло, інж., діяч УВО й ОУН 230, 231, 236, 244
Сеник Омелян — Грибівський, сотник, член Начальної
Команди УВО 15, 100, 239, 240
Сенюта Семен, д-р, комуністичний діяч 245, 246, 253, 254,
257, 259, 260, 264, 270, 271
Сказинський Роман, літератор-совстофіл 251, 252
Скоропадський Павло, гетьман 135
Скочиліс 62
Смоліч, більшовицький письменник 102
Собінські Ян, шкільний куратор 57, 58, 103, 107, 108, 163
Соколов, псевдо, кооператор 246, 268, 269, 272
Соколовські, д-р, адвокат 213
Сосенко, працівник УАН у Києві 246, 268, 270

Сосенко, о., парох Козови 273
Сроковскі Кароль, д-р, присяжний суддя 178
Старий, псевдо члена ЗУНРО 76
Старосольський Володимир, проф., д-р, адвокат 163, 164, 172,
178, 179, 190, 199, 203, 204, 205, 214, 215, 216, 218,
219, 225
Стахів Матвій, д-р, Секретар УСРП і редактор "Громад-
ського Голосу... 6, 75, 289
Степаняк Маріян, гімназійний учень 159, 176, 184, 189, 195,
202, 205, 206, 207
Стефаник Василь, письменник 174, 175
Стефаник Іван, гімназист 173
Стефаник Кирило, гімназійний учень 173, 175, 181, 188, 193,
195, 207
Стефаник Микола, гімназійний учень 173, 176, 181, 193, 207
Стефаник Михайло, гімназійний учень 173, 176, 182, 187,
194, 207
Стефаник Юрко, гімназійний учень 173, 175, 181, 188, 193,
194, 207
Стефуранчин Петро, член ЗУНРО 144, 157, 158, 159, 160, 161,
163, 168, 183, 184, 185, 188, 189, 190
Студинський Кирило, професор 250
Сушко Роман, полковник, Крайовий Комендант УВО 10, 11,
20, 133
Сціборський Микола, інж., член ПУН 239
Тарнавський, поет 251
Терешбун, гімназійний учень 173
Тернистий, псевдо члена ЗУНРО 69
Токаржевський, уенерівський діяч 60
Томашівський Степан, проф., д-р, історик 71
Торжецькі Ришард, польський комуністичний історик 21, 22
Трильовський Кирило, д-р, адвокат, радикальний діяч 53, 54
Троцький (Бронштайн) Лейба, большевик 139, 141
Трясило, псевдо члена ЗУНРО 32
Тютюнник Юрко, отаман 267
Урбановскі Юліян, комісар поліції 188
Утриско Осип, д-р, адвокат 254, 255
Федюк Богдан, гімназійний учень 153

Фердин Кароль, присяжний суддя 178
Филип, македонський король 222
Фіпс Ерік, амбасадор Великої Британії 275
Хабер, сотник 231
Хичій, д-р, адвокат 258, 259
Хмельницький Богдан, гетьман 38
Хомишин Григорій, єпископ 223
Хрущов Микита, більшовик 141
Ціглер Владислав, поліцейст 190
Цурковський Ярослав, студент і поет 251
Чайковський Андрій, д-р, адвокат і письменник 55
Чайковський Богдан, проф., д-р 8
Чорний Володимир, студент 173
Чорний — гл. д-р Розенберг
Чубар, більшовик 142
Шварцбарт, жид, убивник Симона Петлюри 61, 83
Шевченко Тарас 29, 276
Шевчук Семен, д-р, адвокат 212, 214, 215
Шептицький Андрій, митрополит 72
Шеремета й Мельничук, партизани УВО 62
Шік Францішек, поліцейст 188
Шкварок Іван, літератор-совстофіл 251
Шкондеюк Андрій, засуджений за ЗУНРО 168
Штайнбергер Давид, присяжний суддя 178
Шумей Осип, гімназійний учитель 55
Шухевич Степан, д-р, адвокат 172, 178, 179, 186, 189, 196,
214, 215, 216, 218, 225
Юрик, о., шамбелян, діяч УНДО 73
Яблонський, поручник НКВД 246, 262, 272
Яблонські Ян, присяжний суддя 178
Яворівець, псевдо члена ЗУНРО 80
Яворський Олекса, д-р, адвокат і посол 74
Яніцька 57
Янцур, політичний в'язень 287
Ярий Ріхард, рідмайстер, член Начальної Команди УВО
100, 230, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243
Яців Нестор, член УВО 58
Яцура Федір, інж., член УВО 57

**СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ
НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД “СРІБНОЇ СУРМИ”**

за час від 15 травня 1973 до 15 травня 1974 року.

Давніші пожертви поміщені в попередніх виданнях “Срібної Сурми”. Коли когось пропущено, або коли хто завважить якусь іншу помилку, прошу ласкаво повідомити Видавництво, це буде справлене в черговому виданні.

Всім жертводавцям сердечна подяка за прихильність і підтримку.

Добродії “Срібної Сурми”:

Підприємець і діловик з Гюстону, Техас, **Віктор Балобан**, — задекларована кожнорічно сума \$100.00. Разом досі склав \$669.25.

Читач з Рочестеру, Н. Й., що бажає затримати своє назвище в тайні, задекларував постійну виплату по дол. 5.00 кожного місяця, як довго буде при здоров'ї і в праці. В цьому періоді склав дол. 66.00 (піднісши виплати в останніх трьох місяцях з дол. 5.00 на дол. 7.00 місячно), в попередньому — дол. 35.00, разом досі — дол. 101.00. Щире за те спасибі!

Байрак Михайло, Едмонтон	\$ 2.00
Балицький Богдан, Монреал	4.00
Балко, С., Австралія	2.16
Балтарович Марія, д-р, Детройт	100.00
Барицький Роман, Содбури, Онт., ...	2.25
Батюк Іван, Вадена, Саск., ...	1.00
Безкоровайний Петро, Торонто	1.00
Велендюк М., інж., Аппер Монклер, Н. Дж., ...	1.75
Березецький, В., Чикаго	2.50
Вішик Гнат, Монреал	1.00
Боднар Іван, Елізабет, Н. Дж., ...	2.75
Боднаренко Євдокія, Елізабет, Н. Дж.	1.00
Бойко Осип, д-р, Торонто	14.25
Бойко-Шоль Христина, Льос Анджелес	3.00
Братків Г., Едмонтон	2.00
Будик Б., Транскона, Ман., ...	2.65

Валюх Анатоль, інж., Клівленд	4.25
Василишин Євстахій, Вінніпег	20.00
Вашак Іван, Варбург, Алта	5.50
Ващук Володимир, Торонто	10.00
Венгринович, Євген, Торонто	2.00
Винницький Н., Торонто	1.00
Вишньовський Дмитро, Вінніпег	1.25
Вонторський Юрій, Філадельфія	6.00
Волосянська Ліда, Бронкс, Н. Й., ...	9.40
Гайманович Ярослав, о., Монтреал	5.00
Ганкевич Юрій, Керксонсон, Н. Й., ...	1.25
Голинський Б., Торонто	2.00
Голинський І., Грімсбі, Онт., ...	2.00
Головко В., Ванкувер	2.00
Голуб Іван, Нью-Йорк	2.00
Гомонко Ілля, проф., Монтреал	1.00
Горпинка Анна, Норт Бетелфорд, Саск., ...	5.00
Грицюк Микола, Влейн Лейк, Саск., ...	3.25
Грицюк Юрій, Давсон Крік, В. К., ...	30.00
Грушевський Василь, Торонто	1.50
Гура Ярослав Бріджпорт, Конн., ...	3.25
Гутович Євген, Нью-Йорк	5.00
Герездюк М., Вілліям Лейк, В. К., ...	2.00
Говрільюк Д., Річмонд Гілл, Онт., ...	2.00
Грем Йосифа, Торонто	3.25
Гут М., Монтреал	1.00
Двораківський Андрій, о., Нортгамптон, Па., ...	2.00
Джус Іванна, Блюмфілд, Н. Дж., ...	2.00
Доляк М., Торонто	1.25
Дорожовський І., Монтреал	9.25
Дуб Володимир, Піскатавай, Н. Дж., ...	1.00
Дуб Омелян, д-р, Чікаго	2.50
Думін Василь, Торонто	2.00
Заяць Ізяслава, д-р, Вінгдейл, Н. Й., ...	3.00
Залуга Петро, Детройт	1.00
Зуб Григор, д-р, Сарнія, Онт., ...	5.00
Іванина Д., Вінніпег	1.00
Івасик Мирон, Австралія	1.00

Іржа Карло, Торонто	2.00
Кассіян Петро, Едмонтон	24.25
Качмар Степан, Тандер Бей, Онт., ...	4.75
Кифор Карпо, Нью-Йорк	2.25
Кіцула Осип, Савтгемптон, Онт., ...	2.50
Климишин М., Мічел, Саск., ...	1.00
Клинчик Теодор, Вернон, В. К., ...	11.25
Когут Ірина, Глендейл, Каліф., ...	5.25
Книш Роман, Філядельфія	10.00
Когутяк В., д-р, Ютіка, Н. Й., ...	1.00
Кокорудз Ярослав, д-р, Парк Рідж, Ілл., ...	3.00
Комаринська Дарія, Нью-Йорк	2.00
Коропей Ярослав, д-р, Лінколн, Р. Ай., ...	10.00
Кострицький Василь, Філядельфія	10.00
Кравчук Ярослав, Парма, Огайо	3.00
Кришталеви́ч Д., Вайлдвуд, Н. Дж., ...	5.00
Кузич Іван, Ст. Кетерінс, Онт., ...	2.00
Кузьмак Любомир, д-р, Ньюарк, Н. Дж., ...	20.00
Кунцьо Микола, Асторія, Н. Й., ...	2.00
Купчак Олекса, Кіндерслей, Саск., ...	3.00
Кушнір Йосип, Дегройт	5.75
Лабяк Павло, Денвер, Коло., ...	5.00
Лавришин М., Торонто	5.00
Лампіка Любомир, Гантер, Н. Й., ...	4.25
Левицький Нестор, Монтреал	1.50
Лещишин Я., мгр., Монтреал	5.00
Мазурок Осип, інж., Едмонтон	5.00
Майданський Онупрій, Монтреал	6.25
Максимонько Пилип, Альгонквін, Ілл., ...	2.25
Мардак А., пані, Німеччина	4.50
Марків Степан, Едмонтон	5.00
Мартинів Микола, збірка в Вікторії, В. К., ...	10.00
Мельник Клим, д-р, Сиракюз, Н. Й., ...	1.00
Мельник Семен, Гобокен, Н. Дж., ...	1.00
Микулович Ярослав, д-р, Амбрідж, Па., ...	5.00
Михайлів Володимир, д-р, Нью-Йорк	10.00
Мороз Степанія, Гейстінґс, Н. Й., ...	5.00
Нагорняк Олександр, Чикаго	2.00

Небелюк Мирослав, д-р, Саскатун	10.00
Небожук Теодор, д-р Вест Сенека, Н. Й., ...	5.00
Несторович Ярослава, д-р, Нью-Йорк	4.25
Новаківський Сидір, Філядельфія	3.00
Н. Н., Лінкольн, Р. Ай., ...	30.00
Онишкевич Володимир, інж., Нью-Йорк	2.00
Онуферко Володимир, д-р, Джерзі Ситі, Н. Дж., ...	4.25
Павлишин Дмитро, д-р, Клівленд	4.25
Палаташ А., Детройт	3.25
Панчишин Ілля, Стар, Алта	3.15
Петришин Олекса, Тандер Бей, Онт., ...	2.00
Пласкач Б., проф., д-р, Оттава	2.25
Поліщук Іван, Філядельфія	1.00
Польога Р., Монтреал	2.00
Пона Григор, Вінніпег	1.00
Попадинець Марія, Монтреал	2.25
Прийма Роман, Воррен, Міч., ...	1.00
Пришляк Петро, Ветерсфілд, Конн., ...	2.15
Протасик Василь, Монтреал	2.00
Редчук Я., Монтреал	3.40
Романко Микола, с. Івана, Торонто	3.25
Рудницький Лев, д-р, Філядельфія	4.25
Сабада Е., Вінніпег	1.00
Сабат Віктор, Мільвокі, Віск., ...	3.00
Савин Борис, Чикаго	5.00
Сайкевич Петро, д-р, Віндсор	1.00
Сахрин Володимир, Торонто	1.25
Сачківський Дмитро, сотн., Торонто	2.50
Селешко Степан, Нью-Йорк	2.00
Сильчак Петро, Льюс Анджелес	1.00
Синьків А., Гарлянд, Ман., ...	2.00
Сироїд І. О., Еспанола, Онт., ...	10.00
Сікора В., Дірборн, Міч., ...	1.00
Скочиляс Іван, Філядельфія	2.25
Смеречук С., Австралія	1.10
Сосяк Михайло, Летгем, Н. Й., ...	1.50
Стебельський Іван, Денвер, Коло., ...	5.00
Стебницький Василь, Бостон, Масс., ...	1.25

Стельмах Богдан, Гледстонбері, Конн., ...	3.00
Стефаниця С., Австралія	6.25
Стефюк Михайлина, Толстой, Ман., ...	13.75
Ступка Михайло, Асторія, Н. Й.	2.00
Сукар Е., Монтреал	5.00
Сушків Олександр, д-р Енглевуд Кліфс, Н. Дж., ...	7.00
Терлецький З., Савт Орендж, Н. Дж., ...	8.00
Тимків Микола, Філядельфія	2.00
Тишовницькі Олена й інж. Омелян, Льос Анджелес	10.00
Тропак Тригор, Торонто	3.25
Турчак Григор, Феніксвіл, Па., ...	5.00
Фатяк Д., Савт Поркюпайн, Онт., ...	1.50
Федина Андрій, д-р, Торонто	3.50
Федорович Микола, о., Монессен, Па., ...	7.50
Ухач Богдан, Детройт	2.00
Харамбура Марія, Монтреал	1.13
Фісь Катерина, Торонто	1.25
Хромовський Степан, Юніон, Н. Дж., ...	13.00
Худий Іван, Нью-Йорк	6.75
Худик С., Блейн Лейк, Саск., ...	1.00
Циган Василь, Філядельфія	5.00
Цісарук Андрій, Юніон Лейк, Міч., ...	4.25
Чайковський Омелян, Філядельфія	5.00
Черкавський І., о., Дервент, Алта	2.50
Чесниковський Северин, д-р, Шаг'ткок, Н. Й., ...	12.00
Чорний Нестор, Сарнія, Онт., ...	1.15
Чубатий Володимир, д-р, Вінніпег'	3.25
Чучман Іван, Вінніпег'	3.25
Швейко М., Монтерей Парк, Каліф., ...	1.00
Шебунчак Богдан, д-р, Блюмфілд, Н. Дж., ...	10.00
Школяр М., Клігтон, Н. Дж., ...	4.00
Шорш Ігор, Австралія	2.67
Щур Іван, Торонто	1.00
Юськів Петро, Вал д'Ор, Кве., ...	1.25
Яворський В., інж., Ньюарк	3.00